

Cena zł 12,00
(VAT 5%)

Indeks 381306
PL ISSN 0043-518X

WIADOMOŚCI STATYSTYCZNE

GŁÓWNY
URZĄD
STATYSTYCZNY

POLSKIE
TOWARZYSTWO
STATYSTYCZNE

MIESIĘCZNIK
ROK LX
WARSZAWA
CZERWIEC 2015

6

w numerze m.in.:

TOMASZ PANEK

Hierarchiczny model pomiaru jakości życia

RENATA BIELAK

Jakość życia w świetle strategii rozwoju. Dylematy pomiaru

WIOLETTA WRZASZCZ, JÓZEF STANISŁAW ZEGAR

Zrównoważenie ekonomiczne gospodarstw rolnych na podstawie danych
Powszechnego Spisu Rolnego 2010

KOLEGIUM REDAKCYJNE:

dr Stanisław Paradysz (redaktor naczelny, tel. 22 842-07-80), prof. dr hab. Józef Zegar (zastępca red. nac., tel. 22 826-14-28), inż. Alina Świdorska (sekretarz redakcji, tel. 22 608-32-25, a.swiderska@stat.gov.pl), mgr Jan Berger (tel. 22 608-32-63), dr Marek Cierpień-Wolan (tel. 17 853-26-35), mgr inż. Anatol Kula (tel. 668 231 489), mgr Wiesław Łagodziński (tel. 888 633 801), dr Grażyna Marciniak (tel. 22 608-33-54), dr hab. Andrzej Młodak (tel. 62 502-71-16), prof. dr hab. Bogdan Stefanowicz (tel. 691 031 698), dr inż. Agnieszka Zgierska (tel. 22 608-30-15)

REDAKCJA

al. Niepodległości 208, 00-925 Warszawa, gmach GUS, pok. 353, tel. 22 608-32-25
http://www.stat.gov.pl/pts/16_PLK_HTML.htm

Elżbieta Grabowska (e.grabowska@stat.gov.pl)

Wersja internetowa jest wersją pierwotną czasopisma.

RADA PROGRAMOWA:

dr Halina Dmochowska (przewodnicząca, tel. 22 608-31-01), mgr Ewa Czumaj, prof. dr hab. Czesław Domański, dr Jacek Kowalewski, mgr Izabella Zagoździńska, mgr Justyna Gustyn (sekretarz, tel. 22 608-34-37, j.gustyn@stat.gov.pl)

ZAKŁAD WYDAWNICTW STATYSTYCZNYCH

al. Niepodległości 208, 00-925 Warszawa, tel. 22 608-31-45.

Informacje w sprawach nabywania czasopism tel. 22 608-32-10, 608-38-10.

Zbigniew Karpiński (redaktor techniczny), Ewa Krawczyńska (skład i łamanie),

Wydział Korekty pod kierunkiem Bożeny Gorczyzcy, mgr Andrzej Kajkowski (wykresy).

Indeks 381306

Prenumerata realizowana przez RUCH S.A.:

Zamówienia na prenumeratę w wersji papierowej i na e-wydania można składać bezpośrednio na stronie www.prenumerata.ruch.com.pl.

Ewentualne pytania prosimy kierować na adres e-mail: prenumerata@ruch.com.pl lub kontaktując się z Centrum Obsługi Klienta „RUCH” pod numerami: 22 693-70-00 lub 801 800 803 — czynne w dni robocze w godzinach 7⁰⁰—17⁰⁰.

Koszt połączenia wg taryfy operatora.

STUDIA METODOLOGICZNE

Od Redakcji

W tym wydaniu naszego miesięcznika publikujemy dwa artykuły, powstałe na podstawie referatów wygłoszonych podczas seminarium *Statystyczny pomiar jakości życia*, które odbyło się w GUS w listopadzie ub. roku. Są to artykuły autorskie prof. dra hab. Tomasza Panka i mgr Renaty Bielał.

Dorobek tego seminarium jest jednak bogatszy, kolejne opracowania opublikujemy w numerze lipcowym „Wiadomości Statystycznych”.

Tomasz PANEK

Hierarchiczny model pomiaru jakości życia

Wzrost jakości życia społeczeństwa stanowi nadrzędny cel zarówno polityki społecznej, jak i gospodarczej na szczeblach krajowym, regionalnym i lokalnym. W ostatnim dwudziestoleciu obserwujemy w kolejnych traktatach Unii Europejskiej (UE) coraz wyraźniejsze eksponowanie (jako jednego z celów) utrzymania równowagi pomiędzy rozwojem gospodarczym i społecznym, przy zachowaniu walorów środowiska naturalnego oraz dziedzictwa kulturowego. W 1992 r. „poprawę jakości życia mieszkańców” wymieniono jako jeden z wielu celów Traktatu z Maastricht, a Traktat z Lizbony z 2007 r. wskazuje wzrost „jakości życia” już jako jeden z głównych kierunków działań UE. Wzrost jakości życia i spójności społecznej jest również jednym z istotnych celów unijnej strategii *Europa 2020*. Poprawa jakości życia Polaków, poprzez zapewnienie stabilnego i wysokiego wzrostu gospodarczego, jest także głównym celem polskiej Długookreso-

wej Strategii Rozwoju Kraju do 2030 r. oraz Średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju 2020.

UE i jej państwa członkowskie opracowały i od lat stosują w praktyce szeroką gamę wskaźników społecznych i środowiskowych, często występujących w systemach wskaźników zrównoważonego rozwoju. W 2011 r. powołano, z inicjatywy Eurostatu oraz Francuskiego Narodowego Instytutu Badań Statystycznych i Ekonomicznych (INSEE), Grupę Inicjatywną ds. Pomiaru Postępu, Dobrobytu i Zrównoważonego Rozwoju (Szukielojć-Bieńkuńska i Walczak, 2011; Szukielojć-Bieńkuńska i in., 2014), która opracowała zalecenia dotyczące prezentacji danych o jakości życia w ramach Europejskiego Systemu Statystycznego (ESS). Nad uszczegółowieniem zaleceń dotyczących pomiaru jakości życia oraz opracowaniem ostatecznej listy wskaźników pracuje powołana przez Eurostat grupa ekspertów.

Biorąc pod uwagę wyzwania strategiczne rozwoju kraju oraz instrumenty polityki regionalnej i lokalnej niezbędne jest opracowanie narzędzi monitorowania zmian zachodzących w procesach społeczno-gospodarczych, w tym odnoszących się do jakości życia ludności. Ocena jej zmian powinna być przy tym dokonywana na poziomie gospodarstw domowych.

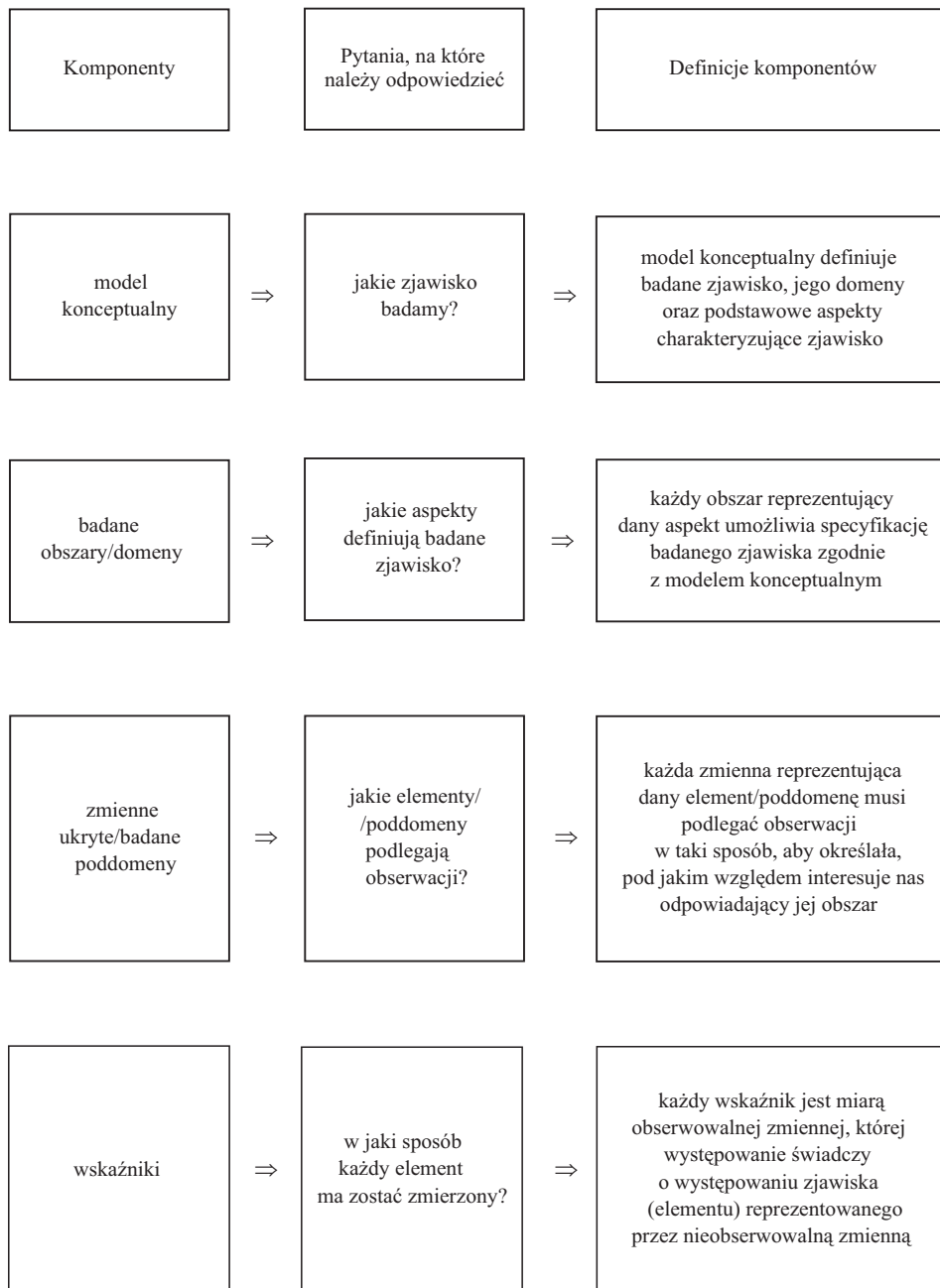
W artykule przedstawiono koncepcję hierarchicznego modelu badania jakości życia w kontekście celów polityki społecznej oraz narzędzia umożliwiające ten pomiar. Jakość życia zdefiniowana jest przy tym na podstawie teorii potrzeb, czyli utożsamiana jest z poziomem zaspokojenia potrzeb społecznych. Ponadto opisano powiązania pojęcia jakości życia z integracją społeczną i rozwojem zrównoważonym.

ZAŁOŻENIA POMIARU JAKOŚCI ŻYCIA

Pomiar jakości życia stanowi logiczny proces jego modelowania prowadzący od konstrukcji modelu konceptualnego badanej kategorii do jej pomiaru. Model pomiaru (modelowania) jakości życia ma charakter hierarchiczny, gdyż każdy jego komponent jest definiowany w kontekście komponentu poprzedzającego go w trakcie pomiaru (schemat).

W wyniku przedstawionego modelowania jakości życia otrzymujemy zestaw opisujących go wskaźników, które powinny tworzyć system. Ma on złożony charakter i pozwala na szczegółową analizę różnych aspektów jakości życia w ramach wyróżnionych dziedzin i poddziedzin w skali mikro (pojedynczych gospodarstw domowych). Jednakże porównanie różnych aspektów jakości życia, a także uzyskanie jego syntetycznych ocen (zarówno dla poszczególnych poddziedzin i dziedzin jakości życia oraz wszystkich dziedzin łącznie, jak również dla jednostek terytorialnych czy grup gospodarstw domowych/osób) wymaga odpowiedniej transformacji wskaźników, a następnie wyboru odpowiedniego systemu ich wag i metody ich agregacji.

SCHEMAT HIERARCHICZNEGO MODELU POMIARU JAKOŚCI ŻYCIA

Źródło: opracowanie własne na podstawie Maggino (2009).

Jakość życia była przedmiotem wielu studiów w ramach różnych dyscyplin badawczych, takich jak ekonomia, nauki polityczne, psychologia, filozofia i nauki medyczne. Pojęcie jakości życia pojawiło się w latach 60. XX w. jako alternatywa dla dominującego celu rozwoju społecznego, jakim był wzrost materialnego poziomu życia, czyli wzrost dobrobytu. W naukach ekonomicznych pojęcie dobrobytu utożsamiane jest z dobrobytem ekonomicznym (*welfare*) i oznacza użyteczność określonego zastawu dóbr i usług. W praktyce dobrobyt rozumiany jest jako użyteczność dochodu niezbędnego do zakupu tych dóbr i usług¹ (Kot, 2004).

Pojęcie dobrobytu było przez dziesięciolecia synonimem bogactwa materialnego, a tempo wzrostu ekonomicznego stanowiło główne kryterium oceny postępu społecznego. Z punktu widzenia prawa malejącej krańcowej użyteczności dochodu rozwinęła się dyskusja dotycząca granic wzrostu ekonomicznego oraz jego wpływu na rozwój społeczny i środowisko naturalne. Prawo malejącej krańcowej użyteczności sformułowane przez H. H. Gossena (1983) dowodzi, że krańcowa korzyść (użyteczność) każdej kolejnej konsumowanej jednostki miary dobra jest mniejsza niż krańcowa korzyść z poprzedniej jednostki tego dobra. Oznacza to zmniejszanie się satysfakcji z posiadania kolejnej jednostki danego dobra. Co więcej, powyżej pewnej granicy posiadanie kolejnego dobra nie tylko powoduje coraz mniejszy wzrost zadowolenia z tego faktu, ale może prowadzić wręcz do spadku poziomu tego zadowolenia. W tym kontekście, wady czysto ekonomicznej perspektywy rozwoju społecznego stawały się coraz bardziej oczywiste.

Idea dobrobytu ekonomicznego jako jedyne go celu rozwoju społecznego została zastąpiona, a w zasadzie rozszerzona, przez wielowymiarowe pojęcie jakości życia, obejmujące także niematerialne aspekty sytuacji życiowej, jak: zdrowie, relacje społeczne czy też jakość środowiska naturalnego. Innymi słowy, pojęcie dobrobytu zostało wzbogacone o wymiar pozaekonomiczny. Ponadto jakość życia zaczęła być oceniana zarówno na podstawie cech obiektywnych (warunków życia), jak i subiektywnych ocen tych warunków życia.

Wśród różnych prób operacjonalizacji pojęcia jakości życia można wyróżnić dwa raczej przeciwstawne podejścia — podejście skandynawskie skupiające się na obiektywnych warunkach życia² oraz podejście amerykańskie kładące nacisk na subiektywny dobrostan poszczególnych osób, będący finalnym wynikiem oddziaływających na ten dobrostan zasobów materialnych i społecznych (Campbell i in., 1976). Te dwa podstawowe podejścia do pomiaru jakości życia są wynikiem różnej konceptualizacji pojęć jakości życia, dobrostanu i „dobrego” społeczeństwa.

¹ Kot (2004), s. 248—280.

² Erikson (1993), s. 67—87; Uusitalo (1994), s. 99—120.

Podejście skandynawskie

Na skandynawskie podejście do pomiaru jakości życia znacząco wpłynęły prace J. Drewnowskiego (1970), który określał dobrobyt w kategoriach obiektywnych potrzeb oraz studiów R. Titmussa (1968, 1974) nad brytyjskim państwem dobrobytu. Dobrobyt w tym ujęciu był rozumiany jako dysponowanie przez jednostki takimi zasobami, jak: środki pieniężne, majątek, wiedza, psychiczna i fizyczna energia czy więzi społeczne umożliwiające im w sposób kontrolowany i świadomy kształtowanie swoich warunków życia³. Ponadto zewnętrzne uwarunkowania życia jednostek były uważane za podstawowe elementy warunkujące dobrobyt, ponieważ determinują one możliwości wykorzystania zasobów, którymi się dysponuje i tym samym zakres możliwości poszczególnych jednostek do prowadzenia odpowiedniego dla nich stylu życia. Ta koncepcja dobrobytu daje się najlepiej zoperacjonalizować za pomocą wskaźników typu obiektywnego.

Autorzy omawianej koncepcji koncentrując się na obiektywnych warunkach życia, życiowych szansach i ich uwarunkowaniach wręcz stwierdzają *Próbujemy zmierzyć poziom życia jednostki w sposób, który powoduje, że ocena ta jest jak w najmniejszym stopniu jak tylko to możliwe zależna od oceny jednostki swojej sytuacji*⁴. Nie oznacza to jednak, że subiektywne aspekty dobrobytu nie były brane pod uwagę. Jednak ze względu na to, że oceny typu subiektywnego zależą od aspiracji jednostek, nie mogą one według tego podejścia stanowić odpowiednich kryteriów dla prowadzenia polityki społecznej, dla której przede wszystkim prowadzony jest pomiar dobrobytu.

Podejście skandynawskie do pomiaru jakości życia jest w miarę bliskie podejściu uwzględniającemu możliwości (*capabilities approach*), rozwiniętemu przez A. Sena (1985). Jakość życia jest tutaj pojmowana w kategoriach możliwości jednostek do osiągnięcia preferowanych przez nie sposobów funkcjonowania (*functioning*), czyli ich zdolności do przekształcania posiadanych zasobów w preferowane przez nie i powiązane ze sobą stany i aktywność. Te pozytywnie oceniane stany i aktywność mają różnorodny charakter, poczynając od najbardziej elementarnych, jak np. właściwe odżywianie się czy cieszenie się dobrym zdrowiem, po te złożone, jak np. bycie szczęśliwym czy uczestnictwo w życiu społecznym. Innymi słowy, funkcjonowanie w społeczeństwie to zbiór stanów i aktywność, które składają się na ideał dobrego życia. Kombinacje rozmaitych sposobów funkcjonowania (a w zasadzie kombinacje różnych pozytywnie ocenianych stanów i aktywność) tworzą zbiory możliwości (*capabilities sets*), z których może wybierać jednostka. Zróżnicowanie warunków życia jednostek, zależne zarówno od etapów rozwoju jak i zwyczajów społeczeństwa, w którym żyją oraz ich indywidualnych cech (płeć, klasa społeczna, niepełnosprawność czy też umiejętności) powoduje, że dysponując tymi samymi zasob-

³ Erikson (1993), s. 72 i 73.

⁴ Erikson (1993), s. 77.

bami poszczególne jednostki w różny sposób konstruują sposoby funkcjonowania i osiągają różny sposób realizacji tych samych celów. W tym podejściu centralne znaczenie ma to, czy jednostka posiada możliwości osiągnięcia preferowanego przez nią sposobu funkcjonowania, a nie tylko same zasoby, którymi dysponuje oraz czy jest w stanie prowadzić takie życie, o którym marzy.

Podejście amerykańskie

Alternatywną koncepcję dobrobytu prezentuje podejście amerykańskie, definiujące dobrobyt jako poziom satysfakcji jednostek ze swojego życia. Za prekursorów tego podejścia uważa się A. Campbella, P. E. Converse i W. Rodgersa (1976). Jakość życia jednostek według A. Campbella zależy m.in. od stopnia ich satysfakcji z życia w ogóle, z życia rodzinnego i zawodowego, stanu zdrowia, stosunków międzysąsiedzkich, zdobytego wykształcenia oraz ogólnych standardów w obrębie wspólnoty lokalnej, a zatem od stopnia satysfakcji z zaspokojenia określonych potrzeb. Ponadto jakość życia powinna być ujmowana holistycznie, ponieważ zależy ona nie tylko od właściwości jednostek (biologicznych, psychicznych i społecznych), ale również od środowiska, w którym one funkcjonują. Według tego podejścia ostateczny cel rozwoju społecznego nie odnosi się do obiektywnych cech jakości życia, lecz subiektywnego (psychicznego) dobrostanu (*subjective well-being*) ludzi tworzących zorganizowaną społeczność, wyrażanego w kategoriach zadowolenia i szczęścia. Stąd też do operacjonalizacji tej koncepcji jakości życia wykorzystywano wskaźniki typu subiektywnego.

W podejściu amerykańskim stosowane są różne ujęcia kategorii subiektywnego dobrostanu wynikające z przyjętego modelu tej kategorii. Generalnie może być on hedonistyczny lub eudajmonistyczny⁵. Pierwszy z nich ma swoje źródła w filozofii Arystypa z Cyreny. W podejściu hedonistycznym subiektywny dobrostan rozpatrywany jest w kategoriach zadowolenia z życia. Miarą subiektywnego dobrostanu jest bilans doświadczeń emocjonalnych oraz poziom zadowolenia z własnego życia. Niekiedy do hedonistycznej koncepcji subiektywnego dobrostanu włączane są oceny zadowolenia z konkretnych aspektów życia⁶. Model eudajmonistyczny oparty jest na filozofii Arystotelesa. W podejściu tym subiektywny dobrostan rozpatrywany jest w kategoriach posiadania i dążenia do wartościowych atrybutów życia.

Połączenie podejścia hedonistycznego i eudajmonistycznego do pomiaru subiektywnego dobrostanu zaproponowali autorzy modułu tej kategorii w Europejskim Sondażu Społecznym (Huppert i in., 2013, Panek, 2015). Rozwiązanie to pozostawia jednocześnie poza kategorią subiektywnego dobrostanu oceny konkretnych aspektów życia. Subiektywny dobrostan jest utożsamiany z tym, jak ludzie odczuwają i jak funkcjonują zarówno na poziomie indywidualnym, jak

⁵ Ryan, Deci (2001), s. 141—166.

⁶ Diener i in. (1999), s. 276—301.

i społecznym oraz jak oceniają swoje życie w całości. Dekomponując przyjętą definicję na części składowe element „jak ludzie odczuwają” odnosimy do takich doznań emocjonalnych, jak szczęście czy niepokój. Z kolei element „jak ludzie funkcjonują” związany jest z ich poczuciem posiadania określonych umiejętności i możliwości ich wykorzystania oraz poczuciem związków z otoczeniem. Element „oceny swojego życia w całości” obejmuje ocenę stopnia zadowolenia z prowadzonego życia oraz jego porównanie z możliwym najlepszym życiem. Autorzy zwracają uwagę na wielowymiarowość dobrostanu subiektywnego oraz na uwzględnianie przez tę kategorię zarówno indywidualnego punktu widzenia (poziom osobisty), jak i siły związków z otoczeniem (poziom społeczny).

Badania Campbella oraz prowadzone w ramach nurtu ekonomii szczęścia⁷ wykazały, że nie zawsze obiektywnej poprawie jakości życia towarzyszy wzrost odczucia szczęścia (powodzenia, satysfakcji, zadowolenia). W zamożnych społeczeństwach występuje wręcz słaba zależność pomiędzy obiektywną i subiektywną oceną jakości życia, gdyż na oceny typu subiektywnego oddziałuje ocena własnej relatywnej pozycji w społeczeństwie, a nie jedynie absolutny poziom zaspokojenia swoich potrzeb.

Podejście Allardta

Obok przeciwstawnych koncepcji jakości życia — z jednej strony obiektywnej oceny dostępnych zasobów do zaspokojenia potrzeb, a z drugiej subiektywnego dobrostanu — zaczęły powstawać także bardziej pojemne koncepcje i operacjonalizacje kategorii jakości życia, zawierające zarówno elementy natury obiektywnej, jak i subiektywnej. Tego typu holistyczne podejście do koncepcji jakości życia, wykorzystujące teorię podstawowych potrzeb (*basic needs approach*), zaproponował E. Allardt (1973). Autor ten, przedstawiając nowe spojrzenie na podejście skandynawskie, zastosował w badaniach dobrobytu prowadzonych w krajach nordyckich⁸ podział potrzeb na trzy podstawowe grupy związane:

- z posiadaniem (*having*),
- ze stanami uczuciowymi (*loving*),
- z poczuciem istnienia (*being*)⁹.

Pierwsza grupa obejmuje takie dziedziny życia, jak: sytuacja dochodowa, warunki mieszkaniowe, zdrowie czy edukacja. Potrzeby z drugiej grupy odnoszą się do relacji międzyludzkich i dotyczą m.in. stosunków ze społecznością

⁷ Easterlin (1974), s. 89—125; Frey, Stutzer (2002), s. 402—435.

⁸ E. Allardt podkreśla, że w podejściu nordyckim termin „dobrobyt” rozumiany jest w sensie szerszym niż „dobrobyt ekonomiczny” i obejmuje obok potrzeb materialnych również potrzeby niematerialne.

⁹ W polskiej literaturze te dziedziny życia nazywane są dobrobytem, dobrostanem czy też błogostanem.

lokalną, rodzinnych czy kontaktów towarzyskich. Trzecia natomiast grupa, wynikająca z osobistego rozwoju i prestiżu danej jednostki, związana jest z możliwościami samookreślenia, jak też rozwojem czy bezpieczeństwem osobistym.

Rozwijając koncepcję pomiaru dobrobytu E. Allardt wyraźnie podkreślił, że należy w tym pomiarze uwzględnić wszystkie wyróżnione przez niego grupy potrzeb (Allardt, 1989). Ponadto uważał za niezbędne do pełnego pomiaru dobrobytu (poziomu zaspokojenia potrzeb materialnych i niematerialnych) zastosowanie zarówno ocen o charakterze obiektywnym, jak i subiektywnym. Propozycję pomiaru dobrobytu przedstawił w sposób syntetyczny w ujęciu tabelarycznym (zestawienie 1).

**ZESTAWIENIE (1) SPOSOBU POMIARU STOPNIA ZASPOKOJENIA
PODSTAWOWYCH GRUP POTRZEB WEDŁUG KONCEPCJI E. ALLARDTA**

Podstawowe grupy potrzeb	Oceny obiektywne	Oceny subiektywne
Posiadanie	miary poziomu życia	odczuwanie niezadowolenia/zadowolenia z warunków życia
Stosunki międzyludzkie	miary stosunków międzyludzkich	poczucie szczęścia/nieszczęścia ze stosunków międzyludzkich
Rozwój osobisty	miary relacji ze społeczeństwem i środowiskiem	poczucie alienacji/rozwoju osobistego

Źródło: opracowanie własne na podstawie Allard (1989).

Podejście niemieckie

Propozycje wyjścia w ocenach jakości życia poza prosty, dychotomiczny podział sposobu jej pomiaru za pomocą wskaźników obiektywnych albo subiektywnych były formułowane przez wielu autorów (Noll i Zapf, 1994; Rapley, 2003). Na uwagę zasługuje podejście wykorzystujące niemiecką definicję jakości życia W. Zapfa i rozwinięte przez H.-H. Nolla i R. Berger-Schmitt¹⁰. Najważniejszymi cechami tej koncepcji jest połączenie obiektywnych i subiektywnych aspektów jakości życia oraz rozpatrywanie ich zarówno na poziomie indywidualnym (jednostki), jak i na poziomie zbiorowości (społeczeństwa). Na poziomie indywidualnym, w ramach subiektywnej jakości życia, wyróżniono aspekty poznawcze i emocjonalne. W obiektywnym wymiarze jakości życia uwzględniono zasoby jakimi dysponują jednostki do zaspokojenia swoich potrzeb (dobra jakimi dysponują jednostki oraz ich możliwości przekształcenia tych dóbr w celu osiągnięcia takich sposobów funkcjonowania jednostek, które pozwalają na zaspokojenie ich podstawowych potrzeb życiowych na danym etapie rozwoju), jak i efekty wykorzystania tych zasobów (osiągnięte warunki życia) oraz zewnętrzne uwarunkowania możliwości zaspokojenia potrzeb.

¹⁰ Berger-Schmitt, Noll (2000); Noll (2002), s. 47—87; Zapf (1984), s. 13—26.

Podstawowym celem polityki społecznej w przyjętej koncepcji jakości życia jest wzrost poziomu zaspokojenia potrzeb, biorąc pod uwagę zarówno jego obiektywny jak i subiektywny wymiar, w różnych dziedzinach życia. Należy zwrócić uwagę, że pełna ocena poziomu zaspokojenia potrzeb jest możliwa tylko w sytuacji uwzględnienia obu jego wymiarów. Tej samej ocenie poziomu zaspokojenia potrzeb w ujęciu obiektywnym może towarzyszyć zupełnie inne odczucie zadowolenia z tego poziomu, czyli inna ocena w ujęciu subiektywnym.

W koncepcji jakości życia autorzy H.-H. Noll i R. Berger-Schmitt wychodzą, jak już wspomniano, poza poziom jednostki rozszerzając perspektywę badawczą. Proponują rozpatrywanie kategorii jakości życia jednostek w połączeniu z jakością życia społeczeństwa reprezentowaną przez pojęcia spójności społecznej oraz zrównoważonego rozwoju¹¹. W ramach spójności społecznej wyróżniono różnicowanie, nierówności i wykluczenie społeczne oraz budowanie i wzmacnianie kapitału społecznego.

Pojęcie zrównoważonego rozwoju utożsamiane jest z rozwojem uwzględniającym w sposób zrównoważony wymiar ekonomiczny, społeczny oraz ekologiczny. Jego celem jest wzmacnianie kapitału społecznego zarówno aktualnej generacji, jak i jego zachowanie dla przyszłych pokoleń. W ramach kapitału społecznego H.-H. Noll i R. Berger-Schmitt wyróżnili kapitał społeczny, ludzki i naturalny¹².

Kategorie jakości życia jednostek oraz społeczeństwa, reprezentowane przez spójność społeczną i zrównoważony rozwój, przenikają się wzajemnie. Jednocześnie kategoria jakości życia jednostki stanowi punkt centralny koncepcji H.-H. Nolla i R. Berger-Schmitt z punktu widzenia analiz poziomu i zmian szeroko rozumianego dobrobytu społeczeństwa.

Podejście zaproponowane przez H.-H. Nolla i R. Berger-Schmitt wielokrotnie pojawiało się w badaniach i raportach europejskich¹³, a Europejska Fundacja ds. Poprawy Warunków Życia i Pracy (*European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions*) przyjęła ich zoperacjonalizowaną koncepcję jakości życia do systematycznych badań i analiz.

KONCEPCJA POMIARU JAKOŚCI ŻYCIA W RAMACH EUROPEJSKIEGO SYSTEMU STATYSTYCZNEGO

Dyskusja, jak mierzyć jakość życia kontynuowana jest zarówno w sferze publicznej, jak i w środowisku naukowym. Ogólną koncepcję pomiaru jakości życia w ramach ESS prezentują raport końcowy Grupy Inicjatywnej ds. Pomiaru Postępu, Dobrostanu i Zrównoważonego Rozwoju (*Sponsorship...*, 2011) oraz raport działającego w ramach tej grupy Zespołu Zadaniowego ds. Wielowymia-

¹¹ Rolę tych kategorii w polityce społecznej omówiła S. Golinowska (2011).

¹² Pominięto kapitał fizyczny (wytwórca) jako związany z rozwojem gospodarczym a nie z rozwojem społecznym.

¹³ Wallace, Abbott (2007), s. 109—123.

rowego Pomiaru Jakości Życia (*Measurement...*, 2011). Zatwierdzono ją na posiedzeniu Komitetu ds. Europejskiego Systemu Statystycznego w listopadzie 2011 r. Stanowi ona rozwinięcie koncepcji pomiaru jakości życia H.-H. Nolla i R. Berger-Schmitt, zoperacjonalizowanej w ramach Europejskiego Systemu Wskaźników Społecznych (ESWS), a także nawiązuje do rekomendacji zawartych w Raporcie Stiglitz'a dotyczących pomiaru rozwoju społecznego (Stiglitz i in., 2009). W raportach tych podkreślono wielowymiarowy charakter jakości życia oraz konieczność uwzględniania przy jego pomiarze zarówno aspektów obiektywnych, jak i subiektywnych. Podobnie jak w koncepcji H.-H. Nolla i R. Berger-Schmitt, wskazano na potrzebę oceny jakości życia zarówno na poziomie indywidualnym, jak i na poziomie społeczeństwa. Nad uszczegółowieniem zasad pomiaru jakości życia, w tym opracowaniem listy wskaźników do oceny jakości życia, pracuje nadal powołana przez Eurostat grupa ekspercka. Podsumowanie jej prac ma zostać przedstawione w specjalnym raporcie w br.

DOMENY JAKOŚCI ŻYCIA

Pomiar jakości życia wymaga wyznaczenia domen (dziedzin) jakości życia, a w ich ramach subdomen (poddziedzin), objętych obserwacją. W trakcie prac podejmowanych w różnych instytucjach i ośrodkach badawczych oraz zespołach badawczych zgłoszono różne propozycje. W artykule koncentrujemy się na dwóch propozycjach sformułowanych w ramach prac nad wskaźnikami dobrobytu w Eurostacie, a mianowicie H.-H. Nolla i R. Berger-Schmitt i Komitetu ds. Europejskiego Systemu Statystycznego (KESS). Struktura dziedzinowa jakości życia, zaproponowana przez KESS, została przy tym przyjęta przez GUS w koncepcji badania jakości życia w Polsce (Szukielojć-Bieńkuńska i in., 2014).

Europejski System Wskaźników Społecznych

Operacjonalizując koncepcję pomiaru dobrobytu w postaci ESWS autorzy H.-H. Noll i R. Berger-Schmitt przedstawili propozycję dziedzin i subdziedzin kategorii jakości życia. Dla każdej z nich sformułowali cele polityki społecznej. Ponadto w ramach każdej z dziedzin/subdziedzin zdefiniowali (w sposób ogólny) wskaźniki służące do pomiaru stopnia realizacji odpowiadających im celów polityki społecznej.

Subdziedziny życia odnoszą się do stanu warunków życia i subiektywnego dobrostanu, takich jak: stan zdrowia, poziom kwalifikacji, stan środowiska czy też satysfakcja z życia. Cele związane z zachowaniem kapitału społecznego i naturalnego zoperacjonalizowano poprzez wymiary (poddziedziny pomiaru) odnoszące się do miar i procesów sprzyjających ich realizacji. Czynniki, które wpływają na osiągnięcie tych celów to efektywność konsumpcji energii czy inwestycje w edukację. Ponadto w ramach kategorii jakości życia wyróżniono wymiar

struktury społecznej, który obejmuje elementy rozwoju demograficznego i społeczno-ekonomicznego oraz zmiany wartości i postaw.

Jakość życia jest traktowana jako zbiór wzajemnie ze sobą powiązanych obiektywnych warunków życia oraz subiektywnego dobrostanu psychicznego. Do obiektywnych warunków życia zaliczane są zasoby (możliwości), ich efekty oraz zewnętrzne uwarunkowania. Nie wprowadzono rozróżnienia pomiędzy kategoriami zasobów i ich efektów, gdyż zależy ono często od punktu widzenia, czy poszczególne elementy warunków życia reprezentują zasoby czy też efekty. Stan zdrowia może być np. traktowany jako zasób lub jako wynik stylu życia, warunków pracy, jak też stanu środowiska. Warunki mieszkaniowe mogą być z kolei rozpatrywane jako efekt zasobów ekonomicznych, ale też jako ważne zasoby służące ochronie zdrowia. Dobrostan psychiczny obejmuje zarówno aspekty emocjonalne, jak i poznawcze. Celami polityki społecznej w ramach omawianej koncepcji jakości życia są:

- poprawa obiektywnych warunków życia:
 - zasoby/możliwości,
 - efekty,
 - uwarunkowania;
- wzrost subiektywnego dobrostanu:
 - aspekty emocjonalne i poznawcze,
 - aspekty pozytywne i negatywne.

Domeny jakości życia wyróżniono przede wszystkim ze względu na cele polityki społecznej UE. Jednocześnie ich lista została rozszerzona o ważne aspekty indywidualne dobrobytu, takie jak mieszkanie, czas wolny czy rodzina.

W ramach spójności ekonomicznej i społecznej zostały wyróżnione dwie grupy celów oraz podwymiary odpowiadające celom europejskiej polityki społecznej:

- zmniejszenie dysproporcji:
 - dysproporcje regionalne i nierówności,
 - równość możliwości/nierówności:
 - kobiety i mężczyźni,
 - generacje,
 - warstwy społeczne,
 - niepełnosprawni,
 - rasy,
 - grupy mieszkańców,
 - wykluczenie społeczne;
- wzmocnienie więzi społecznych:
 - dostępność relacji społecznych,
 - aktywność społeczna i polityczna,
 - jakość relacji (wspólne wartości, konflikty, solidarność),
 - zaufanie do instytucji,
 - tożsamość europejska.

Zmniejszenie dysproporcji regionalnych i promocja równych szans odnosi się do europejskiej polityki społecznej. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu

rozpatrywane jest z perspektywy traktowania tego wykluczenia jako efektu stanu niedostatku ekonomicznej, społecznej i politycznej sytuacji jednostek. Wzmocnienie natomiast więzi społecznych koresponduje ze wzmocnieniem kapitału społecznego.

W koncepcji rozwoju społecznego wyróżniono dwie grupy celów:

- wzmocnienie/zachowanie kapitału społecznego dla obecnej i przyszłych generacji:
 - kapitał społeczny,
 - kapitał ludzki,
 - kapitał naturalny;
- wewnątrzgeneracyjna równość szans.

Wielokrotne nakładanie się celów polityki oraz dziedzin pomiaru trzech pojęć związanych z dobrobytem wymaga wskazania relacji zachodzących między jakością życia, integracją społeczną i zrównoważonym rozwojem. Rozpatrywanie tych relacji, przy traktowaniu jakości życia jako kategorii centralnej i jednocześnie obejmującej wszystkie elementy dobrobytu, powoduje że jednoznaczne przyporządkowanie dziedzin jakości życia do wyróżnionych celów polityki oraz wymiarów dobrobytu nie jest istotne. Dlatego też pojęcie jakości życia traktowane jest w szerokim znaczeniu i obejmuje nie tylko obiektywne warunki życia i subiektywny dobrostan jednostek, lecz także jakość życia społeczeństwa określaną przez integrację społeczną i zrównoważony rozwój.

Europejski System Statystyczny

W raporcie Zespołu Zadaniowego ds. Wielowymiarowego Pomiaru Jakości Życia (*Measurement...*, 2011) zaproponowano, aby w ramach ESS pomiar jakości życia obejmował dziewięć domen (dziedzin) jakości życia. Osiem wymiarów odnosi się przy tym do dziedzin związanych z warunkami życia, a dziewiąty dotyczy dobrostanu psychicznego (zestawienie 2).

**ZESTAWIENIE (2) DZIEDZIN I PODDZIEDZIN JAKOŚCI ŻYCIA
W RAMACH ESS**

Dziedziny jakości życia	Poddziedziny jakości życia
Materialne warunki życia	dochody konsumpcja warunki materialne
Zdrowie	stan zdrowia zachowania zdrowotne i antyzdrowotne dostęp do usług opieki zdrowotnej
Edukacja	kompetencje i umiejętności uczenie się przez całe życie dostęp do edukacji
Aktywność ekonomiczna i warunki pracy	wielkość zatrudnienia jakość zatrudnienia

**ZESTAWIENIE (2) DZIEDZIN I PODDZIEDZIN JAKOŚCI ŻYCIA
W RAMACH ESS (dok.)**

Dziedziny jakości życia	Poddziedziny jakości życia
Czas wolny i relacje społeczne	czas wolny relacje społeczne
Bezpieczeństwo ekonomiczne i osobiste	bezpieczeństwo ekonomiczne bezpieczeństwo osobiste
Jakość państwa i podstawowe prawa	instytucje i usługi publiczne dyskryminacja i równość szans aktywność obywatelska i odpowiedzialność
Jakość środowiska w miejscu zamieszkania	niekorzystne warunki w miejscu zamieszkania dostępność terenów zielonych i rekreacyjnych krajobraz i infrastruktura
Dobrostan psychiczny	satisfakcja z życia dobrostan emocjonalny (pozytywne i negatywne doświad- czenia emocjonalne) sens i cel życia

Źródło: opracowanie własne na podstawie http://epp.eurostat.ec.europa.eu/page/portaly/ydp_and_beyond/quality_of_life/data/overv.lew.

PODDOMENY JAKOŚCI ŻYCIA — POMIAR ZMIENNYCH UKRYTYCH

Poszczególne poddziedziny jakości życia są charakteryzowane przez zmienne opisujące jego różne aspekty. Jeżeli zmienne te są bezpośrednio obserwowalne stają się miernikami danego aspektu jakości życia. Jednak najczęściej nie są one obserwowalne bezpośrednio i stąd nazywane są ukrytymi (*latent variables*). W tej sytuacji zjawiska (procesy), które nie są bezpośrednio obserwowalne i mierzalne należy sprowadzić do tego, co jest bezpośrednio obserwowalne i mierzalne. W celu pomiaru aspektu zjawiska, które nas bezpośrednio interesuje, opisywanego przez daną zmienną, stosujemy jej wskaźnik. Wskaźnik jest obserwowalną i mierzalną cechą (właściwością) zjawiska, którego występowanie świadczy o występowaniu innego, interesującego nas zjawiska (*indicatum*), czyli tego aspektu dziedziny jakości życia, które opisuje dana zmienna ukryta. Przykładowo, zjawiskiem (aspektem danej dziedziny życia), którego pomiar nas interesuje (naszym *indicatum*) jest stan zdrowia ludności. W tym przypadku wskaźnikiem stanu zdrowia może być przewidywana długość życia w zdrowiu, gdyż dłuższe życie w zdrowiu związane jest m.in. z dobrym stanem zdrowia.

W literaturze przedmiotu wyróżniane są dwa zasadnicze podejścia do konstrukcji modeli pomiaru, czyli konceptualizacji zmiennych ukrytych¹⁴ — podejście ze wskaźnikami refleksywnymi (refleksyjnymi lub odbijającymi) (*reflective indicators*) oraz podejście wykorzystujące wskaźniki formatywne (formujące lub budujące) (*formative indicators*).

Wskaźniki refleksywne odzwierciedlają mierzoną zmienną ukrytą (zależności o charakterze przyczynowym skierowane są od zmiennej ukrytej do wskaźnika), czyli mogą być traktowane jako symptomy zjawiska ukrytego (charakte-

¹⁴ Diamantopoulos, Siguaw (2006), s. 263—281.

rystyki konstrukt). Innymi słowy, badane zjawisko ukryte jest źródłem występowania określonych zjawisk obserwowalnych lub przejawia się za pomocą ich występowania. Są one funkcjami zmiennej ukrytej, a zmiany wartości zmiennej ukrytej są odzwierciedlane przez zmiany wartości obserwowalnych wskaźników. Wskaźniki te mają charakter nadmiarowy, co oznacza, że eliminacja wskaźnika nie powoduje zmiany definicji konstrukt. Są one wyjaśniane przez model czynnikowy (stanowią zmienne zależne w modelu pomiarowym) i stanowią homogeniczny, losowy podzbiór silnie skorelowanych wskaźników całej populacji wszystkich możliwych wskaźników związanych z daną zmienną ukrytą (korelację między wskaźnikami wyjaśnia model pomiaru). W modelu pomiaru ze wskaźnikami reflektywnymi nie występuje problem współliniowości. Gdy wskaźniki mają charakter reflektywny najczęściej tworzą skalę pomiarową danego zjawiska opartą na pytaniach natury subiektywnej. Do konstrukcji modelu pomiaru w tej sytuacji wykorzystywane było w praktyce podejście oparte na modelu czynnikowym (model eksploracyjny lub model confirmacyjny), w którym zmienne obserwowalne (wskaźniki) są funkcją czynników wspólnych (zmiennych ukrytych) i czynników swoistych, traktowanych jako błąd pomiaru (*Handbook...*, 2008; Maggino, 2009).

Wskaźniki formatywne traktowane są jako determinanty zmiennej ukrytej. Dane zjawisko, będące elementem jakości życia (jego aspekt), opisywane przez zmienną ukrytą jest kształtowane przez określone wskaźniki (relacje przyczynowe są tutaj skierowane od wskaźników do zmiennej ukrytej), czyli jest konsekwencją występowania określonych zjawisk obserwowalnych. Przykładem modelu ze wskaźnikami formatywnymi jest model opisujący związek pomiędzy zmienną (pojęciem) „status społeczno-ekonomiczny” i charakteryzującymi ją takimi wskaźnikami, jak wykształcenie, prestiż zawodowy, dochód oraz miejsce zamieszkania. Wskaźniki te oddziałują w sposób przyczynowy na zmienną. Jeżeli osoba podnosi swój poziom wykształcenia jej status społeczno-ekonomiczny wzrasta, nawet jeżeli jej stanowisko w pracy, dochód i miejsce zamieszkania nie ulegają zmianie. Jednocześnie wzrost statusu społeczno-ekonomicznego, np. na skutek awansu w pracy, nie musi spowodować automatycznie zmian wartości pozostałych wskaźników. Wskaźniki typu formatywnego posiadają charakter oszczędnościowy (zarówno eliminacja wskaźnika ze zbioru wskaźników, jak i dodanie do tego zbioru nowego wskaźnika zmienia naturę konstrukt). Nie są one wyjaśniane przez model pomiaru (są zmiennymi niezależnymi) i stanowią heterogeniczny zbiór wszystkich wskaźników (obejmujący całą ich populację) związanych z daną zmienną ukrytą. W modelach ze wskaźnikami formatywnymi występuje problem współliniowości zmiennych. Zazwyczaj tego typu wskaźniki tworzą wskaźnik złożony otrzymywany poprzez agregację wskaźników typu obiektywnego lub subiektywnego. Model pomiaru ze wskaźnikami formatywnymi w praktyce opierał się najczęściej na modelu głównych składowych (Maggino, 2009). W modelu tym przyjmuje się założenie, że zmienna ukryta jest liniową kombinacją wskaźników formatywnych i nie występuje błąd pomiaru. Porównanie obu podejść do konstrukcji modeli pomiaru przedstawiono na wykresie.

MODELE POMIARU

Podejście refleksywne	Podejście formatywne
<p>W podejściu refleksywnym zakłada się:</p> $y_i = \lambda_i \eta + \varepsilon_i, \quad i=1, 2, \dots, n,$ <p>gdzie:</p> <ul style="list-style-type: none"> η — zmienna ukryta, y_1, y_2, \dots, y_n — zbiór obserwowalnych wskaźników, λ_i — oczekiwany wpływ η na y_i, ε_i — błąd pomiaru i-tego wskaźnika. <p>Dla $j \neq i$ zakłada się, że:</p> $COV = (\eta, \varepsilon_i) = 0, \quad COV(\varepsilon_i, \varepsilon_j) = 0,$ $E(\varepsilon_i) = 0$	<p>W podejściu formacyjnym zakłada się:</p> $\eta = \gamma_1 y_1 + \gamma_2 y_2 + \gamma_3 y_3 + \dots + \gamma_n y_n + \xi,$ <p>gdzie:</p> <ul style="list-style-type: none"> γ_i — oczekiwany wpływ y_i na η, ξ — składnik losowy, <p>przy czym:</p> $COV = (y_i, \xi) = 0,$ $E(\xi) = 0$

Źródło: opracowanie własne na podstawie Diamantopoulos, Sigua (2006); Maggino (2008).

Wybór modelu pomiaru, czyli wyznaczenie kierunku przyczynowości między zmiennymi ukrytymi i wskaźnikami, powinien opierać się na kryteriach merytorycznych. Niewłaściwy dobór i interpretacja typu wskaźników w pomiarze zmiennych reprezentujących różne aspekty jakości życia są najważniejszymi źródłami błędów w badaniach jakości życia.

SYSTEM WSKAŹNIKÓW JAKOŚCI ŻYCIA

Wskaźniki stosowane do pomiaru jakości życia powinny spełniać określone pożądane własności, do których należy przede wszystkim zaliczyć¹⁵:

- poprawność merytoryczną, czyli konieczność występowania związku merytorycznego wskaźnika z opisywanym zjawiskiem;

¹⁵ Panek (2014), s. 117—161.

- poprawność formalną, która jest oceniana na podstawie ogólnych zasad budowy poprawności wskaźników;
- pojemność, czyli reprezentowanie, poprzez ocenę liczbową, szerszej grupy zjawisk częściowych niż tylko zjawiska częściowego, które wskaźnik bezpośrednio opisuje;
- normatywność, oznaczającą, że zmiana wartości wskaźnika jest oceniana jako społecznie pozytywna albo społecznie negatywna;
- systemowość, oznaczającą, że dany wskaźnik należy do szerszego systemu.

B. Szatur-Jaworska (2008) podkreśla, że trafny dobór wskaźników stanowi nie tylko kwestię teoretyczną, ale i praktyczną, gdyż są one stosowane do formułowania celów różnych programów społecznych oraz monitorowania ich realizacji.

Szczególnie pożądaną własnością wskaźników służących do pomiaru jakości życia jest ich przynależność do szerszego systemu. Tylko stworzenie systemu wskaźników mierzących poziom zaspokojenia potrzeb objętych tymi kategoriami daje możliwość właściwego ich diagnozowania i planowania.

Systemem określamy zbiór wzajemnie powiązanych elementów, uwzględniając przy tym tylko takie elementy oraz powiązania między nimi, które mogą być uznane za znaczące z punktu widzenia wspólnych oraz realizujących wspólne cele efektów działania różnych elementów. Jak więc widzimy, zakres pojęcia systemu ma charakter względny. Zależy on nie tylko od identyfikacji wspólnych celów integrujących działania różnych elementów, ale także od identyfikacji powiązań i uwarunkowań pomiędzy poszczególnymi elementami. Oznacza to, że o zaliczeniu poszczególnych elementów do danego systemu nie decydują ich cechy indywidualne (materialne, ilościowe, jakościowe itp.), ale związki przyczynowe z realizacją określonych celów.

REDUKCJA ZŁOŻONOŚCI STRUKTURY DANYCH

System wskaźników charakteryzujący poszczególne poddziedziny jakości życia opisywane przez zmienne ukryte ma złożony charakter. W celu pomiaru zmiennych ukrytych opisywanych przez więcej niż jeden ze wskaźników konieczna jest agregacja tych wskaźników według podejścia formatywnego lub refleksywnego. Ponadto wskaźniki oceniające jakość życia w poszczególnych jego poddziedzinach (oceny zmiennych ukrytych opisujących te poddziedziny) powinny zostać zagregowane we wskaźniki grupowe dla poszczególnych dziedzin jakości życia oraz wskaźnik syntetyczny charakteryzujący jakość życia dla wszystkich jego dziedzin łącznie. Dodatkowo, wartości wskaźników dla jednostek na poziomie mikro (gospodarstw domowych, osób) agregowane są dla jednostek na poziomie makro. W zależności od celu analizy są nimi najczęściej jednostki terytorialne lub grupy jednostek mikro (podpopulacje gospodarstw domowych, osób). Agregacja wskaźników wymaga ich uprzedniej transformacji w celu doprowadzenia do ich porównywalności oraz wyboru odpowiedniego systemu wag i procedury agregacji.

Transformacja wskaźników

Porównania różnych aspektów jakości życia oraz agregacja wskaźników jakości życia wymagają, jak już wspomniano, ich uprzedniej transformacji (Panek, Zwierzchowski, 2013). Transformacja wskaźników ma przede wszystkim na celu ujednoczenie ich charakteru (najczęściej poprzez ich stymulację) oraz jednostek pomiaru, a także zastąpienie różnych zakresów ich zmienności zakresem stałym. Transformacja powinna pozwalać na porównania osiągniętego poziomu jakości życia przez poszczególne jednostki w badanych aspektach oraz w stosunku do poziomu pożądanego.

Istnieje wiele różnych metod transformacji wskaźników (Sharpe, Salzman, 2004; *Handbook...*, 2008; Panek, Zwierzchowski, 2013). Wybór konkretnej metody ma przy tym wpływ na uzyskiwane wartości wskaźników złożonych. Wszystkie wymienione, pożądane własności transformacji zapewnia podejście zaproponowane po raz pierwszy przez M. K. Bennetta, wielokrotnie stosowane w różnych badaniach społecznych¹⁶. Transformacja wskaźników przebiega na podstawie następującej formuły dystansowej:

$$y_{j,i} = \frac{y_{ej,i} - y_{0,j}}{y_{100,j} - y_{0,j}} \cdot 100 \quad (1)$$

gdzie:

$y_{ej,i}$ — wartość j -tego wskaźnika dla i -tej jednostki,

$y_{0,j}$ — wartość progowa minimum j -tego wskaźnika odpowiadająca minimalnemu poziomowi danego aspektu jakości życia,

$y_{100,j}$ — wartość progowa optimum j -tego wskaźnika odpowiadająca optymalnemu (pożądanemu) poziomowi danego aspektu jakości życia.

Przeprowadzona transformacja zapewnia zarówno porównania jakości życia pomiędzy grupami społeczno-ekonomicznymi i jednostkami terytorialnymi, jak i porównania różnych aspektów jakości życia.

Ważenie i agregacja wskaźników

Obserwacja wartości wskaźników jakości życia w stałych przedziałach czasowych pozwala na wskazanie kierunków ich zmian dla różnych jednostek. W kontekście polityki społecznej wskaźniki są tym samym użytecznym narzędziem identyfikacji trendów zmian różnych aspektów jakości życia. Są one pomocne w ustalaniu priorytetów polityki społecznej oraz w analizach porównawczych i monitorowaniu jakości życia.

¹⁶ Bennett (1937), s. 317—335.

Systemy wskaźników pozwalają na szczegółową analizę różnych aspektów jakości życia w ramach wyróżnionych dziedzin życia. Nie dostarczają one jednak syntetycznych ocen dotyczących jakości życia w poszczególnych jego dziedzinach ani też syntetycznej oceny jakości życia we wszystkich dziedzinach łącznie. Powoduje to, że wskaźniki, obok oceny poszczególnych aspektów jakości życia, często stanowią punkt wyjścia do konstrukcji wskaźników złożonych, grupowych (dla dziedzin życia) oraz wskaźnika syntetycznego. Ponadto wskaźniki złożone ułatwiają ocenę ogólnego trendu zmian jakości życia i pozycjonowanie jednostek terytorialnych (regionów, krajów) ze względu na osiągniętą jakość życia¹⁷.

Konstrukcja wskaźnika syntetycznego powinna zawsze opierać się na przyjętym modelu jakości życia. Należy wyraźnie podkreślić, że wskaźniki syntetyczne nie są w żadnym stopniu konkurencją dla systemów wskaźników cząstkowych oraz grupowych, lecz ich uzupełnieniem. Wartości wskaźnika syntetycznego powinny być zawsze interpretowane na tle wartości wskaźników grupowych, a wartości wskaźników grupowych w kontekście odpowiadających im wartościom wskaźników cząstkowych.

Na wartość wskaźnika syntetycznego i wartości wskaźników grupowych znaczący wpływ ma zarówno przyjęty system wag dla wskaźników bazowych, jak i metoda ich agregacji. Istnieje wiele metod konstrukcji systemu wag wykorzystywanych w agregacji wskaźników (Nardo i in., 2011). Możemy przy tym wyróżnić dwa zasadnicze podejścia do konstrukcji systemu wag (Panek, Zwierchowski, 2013). Pierwsze z nich opiera się na kryterium merytorycznym i wykorzystuje opinie niezależnych ekspertów odzwierciedlające priorytety polityki czy też odniesienia do teorii badanych zjawisk. Drugie z podejść opiera się na kryteriach statystycznych, oceniających zasobność informacyjną wskaźników, czyli ilości wnoszonych przez nie informacji o badanym zjawisku niepowielanych przez inne wskaźniki.

W praktyce większość metod konstrukcji wskaźników grupowych i wskaźnika syntetycznego opiera się na nadawaniu tych samych wag wskaźnikom cząstkowym, w przypadku pierwszego ze wskazanych typów wskaźników, oraz wskaźnikom grupowym, gdy obliczamy wartość wskaźnika syntetycznego. W przypadku badania jakości życia system wag przy konstrukcji wskaźników charakteryzujących zmienne ukryte (poddziedziny życia) zależy od tego, czy są one jednowymiarowe czy też wielowymiarowe. Gdy zmienne ukryte są jednowymiarowe agregacja opisujących je wskaźników zależy od stopnia złożoności skal, na których mierzone są zmienne ukryte. O agregacji wskaźników cząstkowych opisujących zmienne ukryte decyduje natomiast typ relacji pomiędzy nimi i wskaźnikami cząstkowymi.

Tak jak istnieje wiele metod konstrukcji systemu wag, tak mamy różne metody agregacji wskaźników. Najczęściej stosowane są metody agregacji liniowej oparte na średniej arytmetycznej oraz metody agregacji geometrycznej wykorzystujące średnią geometryczną. Odpowiednie wzory przedstawiają się następująco:

¹⁷ Saltelli (2007), s. 65—77.

- dla średniej arytmetycznej:

$$y_h = \frac{1}{m_h} \sum_{j=1}^{m_h} y_{hj} w_j \quad (2)$$

- dla średniej geometrycznej:

$$y_h = \prod_{j=1}^{m_h} (y_{hj})^{w_j} \quad (3)$$

gdzie:

y_j — waga j -tego wskaźnika,

y_h — wartość h -tego wskaźnika agregatowego.

Agregacja liniowa prowadzi do uzyskania nieobciążonych wskaźników złożonych wyłącznie wtedy, gdy wskaźniki bazowe są wzajemnie preferencyjnie niezależne (Krantz i in., 1971). O ile przyjęcie tego założenia w przypadku agregacji wskaźników grupowych ma pewne uzasadnienie merytoryczne, to jego spełnienie przy agregacji wskaźników cząstkowych wydaje się nierealistyczne. Z operacyjnego punktu widzenia oznacza to, że funkcja addytywnej agregacji liniowej zakłada ocenianie krańcowego wkładu każdego wskaźnika bazowego we wskaźnik złożony niezależnie. Te wkłady krańcowe są następnie sumowane tworząc wartość całkowitą wskaźnika złożonego. Obciążenie wskaźników złożonych może zostać zmniejszone poprzez zastosowanie wag odzwierciedlających wielkość wnoszonych przez wskaźniki bazowe informacji na temat badanego zjawiska (subdziedziny, dziedziny jakości życia) niepowielanych przez inne wskaźniki bazowe (Panek, Zwierzchowski, 2013).

Cechą charakterystyczną metody agregacji liniowej opierającej się na formule średniej arytmetycznej jest jej pełna kompensacyjność, tzn. niskie wartości pewnych wskaźników bazowych mogą być kompensowane przez wysokie wartości innych wskaźników bazowych. Zastosowanie natomiast agregacji geometrycznej prowadzi do braku kompensacji pomiędzy wskaźnikami bazowymi dla badanej jednostki, tzn. niskie wartości pewnych wskaźników bazowych nie są kompensowane przez wysokie wartości innych wskaźników bazowych.

Wartości wskaźnika złożonego z relatywnie niskimi wartościami niektórych wskaźników bazowych będą niższe przy zastosowaniu metody agregacji geometrycznej niż agregacji liniowej. Jednocześnie wartość wskaźnika złożonego obliczanego na podstawie formuły średniej geometrycznej będzie szybciej rosła przy tych samych wzrostach absolutnych wskaźników bazowych o niskich wartościach niż stosując formułę średniej arytmetycznej.

Jeżeli dysponujemy danymi z badań częściowych opartych na próbie losowej gospodarstw domowych i osób, dla potrzeb analitycznych niezbędna jest agregacja wartości wskaźników dla tych jednostek na poziomie makro, a zatem jed-

nostek terytorialnych lub grup społeczno-ekonomicznych. Wagi wykorzystywane do tego typu agregacji powinny wynikać ze schematu losowania próby oraz stopnia kompletności badania.

Podsumowanie

Zaproponowana w artykule koncepcja jakości życia oraz narzędzia jego pomiaru umożliwiają wszechstronną analizę porównawczą jakości życia gospodarstw domowych. Rozwiązania metodyczne osadzono w koncepcji badania jakości życia w ramach ESS, operacjonalizowanej przez grupę ekspercką powołaną przez Eurostat.

Stały monitoring jakości życia gospodarstw domowych wymaga prowadzenia dalszych prac metodycznych, a dla ich operacjonalizacji stworzenia spójnego systemu uzyskiwania danych o różnych aspektach jakości życia, tak typu obiektywnego, jak i subiektywnego dla gospodarstw domowych. Innymi słowy, tworzony aktualnie w ramach UE system cząstkowych wskaźników jakości życia powinien odzwierciedlać wszystkie poddziedziny jakości życia oraz umożliwiać ocenę jakości życia gospodarstw domowych w każdej z tych poddziedzin, tak w ujęciu obiektywnym, jak i subiektywnym. Jednocześnie powinien pozwalać on na ocenę efektów prowadzonej polityki społecznej w ramach poszczególnych dziedzin jakości życia. Wreszcie konieczne jest zapewnienie jednorodnego źródła danych do obliczeń cząstkowych wskaźników jakości życia dla gospodarstw domowych i osób, umożliwiającego jednocześnie ich agregację zarówno dla uzyskania ocen jakości życia w ramach poddziedzin, dziedzin i całej kategorii jakości życia, jak i dla różnych jednostek terytorialnych oraz grup społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych.

prof. dr hab. Tomasz Panek — SGH

LITERATURA

- Allardt E. (1973), *About dimensions of welfare. An exploratory analysis of a comparative Scandinavian survey*, Research Group for Comparative Sociology, University of Helsinki, Research Report, No. 1
- Allardt E. (1989), *An updated indicator system: having, loving, being*, University of Helsinki, Working Papers, No. 48
- Bennett M. K. (1937), *On measurement of relative national standards of living*, „The Quarterly Journal of Economics”, Vol. 51, No. 2
- Berger-Schmitt R., Noll H.-H. (2000), *Conceptual framework and structure of a European System of Social Indicators*, EuReporting Working Paper, 9, Centre for Survey Research and Methodology (ZUMA), Social Indicators Department, Mannheim
- Campbell A., Converse P. E., Rodgers W. (1976), *The Quality of American life*, Russell Sage Foundation, New York
- Diamantopoulos A., Siguaw J. A. (2006), *Formative vs. reflective indicators in measure development: Does the choice of indicators matter?*, „British Journal of Management”, Vol. 17
- Diener E., Suh E., Lucas R. E., Smit H. L. (1999), *Subjective well-being: Three decades of progress*, „Psychological Bulletin”, Vol. 125, No. 2

- Drewnowski J. (1970), *Studies in the measurement of levels of living and welfare*, Report 70.3, United Nations Research Institute for Social Development, Geneva
- Easterlin R. A. (1974), *Does economics growth improve the human lot? Some empirical evidence*, [w:] P. A. David, M. W. Reder (red.), *Nations and households in economic growth; essays in honor of Moses Abramowitz*, Academic Press, New York
- Erikson R. (1993), *Descriptions of inequality: The Swedish approach to welfare research*, [w:] M. Nussbaum i A. Sen (red.), *The quality of life*, Clarendon Press, Oxford
- Frey B. S., Stutzer A. (2002), *What can economists learn from happiness research?*, „Journal of Economic Literature”, Vol. XL, No. 2
- Golinowska S. (2011), *O spójności, kapitale społecznym oraz europejskiej i polskiej polityce spójności*, „Polityka Społeczna”, nr 5–6
- Gossen H. H. (1883), *Die entwicklung der gesetze des menschlichen verkehrs und der daraus fließenden regeln für menschliches handeln*, przetłumaczony na angielski jako *The laws of human relations and the rules of human action derived therefrom*, MIT Press, Cambridge
- Handbook on constructing composite indicators. Methodology and user guide* (2008), OECD Publications, Paris
- Huppert F., Marks N., Mickaelson J., Vittersø J. (2013), *ESS Round 6. Module on personal and social wellbeing — final module in template*, Centre for Comparative Social Surveys, City University London, London
- Kot S. M. (2004), *Rozkłady dochodów, nierówności i dobrobyt w Polsce*, [w:] S. M. Kot, A. Makowski, A. Węgrzecki (red.), *Dobrobyt społeczny, nierówności i sprawiedliwość dystrybucyjna*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków
- Krantz D. H., Luce R. D., Suppes P., Tversky A. (1971), *Foundations of measurement, Volume I: Additive and polynomial representations*, Dover Publications, Mineola
- Maggino F. (2009), *The state of the art in indicators construction in the perspective of a comprehensive approach in measuring well-being of societies*, Firenze University Press, Archivio E-Prints, Firenze
- Measurement of the quality of life: TF3 Contribution to the summary report of the Sponsorship Group* (2011), Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/quality_life/publications
- Nardo M., Saisana M., Saltelli A., Tarantola S. (2011), *Tools for composite indicators building*, Paperback — European Commission, Dictus Publishing
- Noll H.-H. (2002), *Towards a European System of Social Indicators: Theoretical framework and system architecture*, „Social Indicators Research”, Vol. 58
- Noll H.-H., Zapf W. (1994), *Social indicators research: Societal monitoring and social reporting*, [w:] I. Borg i P. Ph. Mohler (red.), *Trends and perspectives in empirical social research*, de Gruyter, Berlin/New York
- Panek T. (2014), *Poziom i jakość życia*, [w:] *Statystyka społeczna*, PWE, Warszawa
- Panek T. (2015), *Analiza porównawcza subiektywnego dobrostanu w Europie w latach 2006—2012*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 2
- Panek T., Zwierzchowski J. (2013), *Statystyczne metody wielowymiarowej analizy porównawczej, Teoria i zastosowania*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa
- Rapley M. (2003), *Quality of life research. A Critical Introduction*, Sage, London
- Ryan R. M., Deci L. (2001), *On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being*, „Annual Review of Psychology”, Vol. 52
- Saltelli A. (2007), *Composite indicators between analysis and advocacy*, „Social Indicators Research”, Vol. 81
- Sen A. (1985), *Commodities and capabilities*, North-Holland, Amsterdam
- Sharpe A., Salzman J. (2004), *Methodological choices encountered in the construction of composite indices of economic and social well-being*, Center for the Study of Living Standards, Ottawa, CAN

- Sponsorship Group on Measuring Progress, Well-being and Sustainable Development* (2011), Eurostat, Final Report adopted by the European Statistical Committee, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/42577/43503/SpG-Final-report-Progress-wellbeing-and-sustainable-deve>
- Stiglitz J. E., Sen A., Fitoussi J.-P. (2009), *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, www.stiglitz-sen-fitoussi.fr
- Szatur-Jaworska B. (2008), *Diagnoza i diagnozowanie w polityce społecznej*, [w:] G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny (red.), *Polityka społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Szukielójc-Bieńkuńska A., Walczak T. (2011), *Statystyczny pomiar postępu społeczno-gospodarczego w zmieniającym się świecie*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 7/8
- Szukielójc-Bieńkuńska A., Włodarczyk J., Piasecki T. (2014), *Terytorialne zróżnicowanie wybranych aspektów jakości życia w Polsce*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 8
- Titmuss R. M. (1968), *Commitment to Welfare*, Allen and Unwin, London
- Titmuss R. M. (1974), *What is social policy?*, [w:] B. Abel-Smith, K. Titmuss (red.), *Richard M. Titmuss. Social Policy: An Introduction*, Allen and Unwin, London
- Uusitalo H. (1994), *Social statistics and social reporting in the Nordic Countries*, [w:] P. Flora, F. Kraus, H.-H. Noll, F. Rothenbacher (red.), *Social statistics and social reporting in and for Europe*, Informationszentrum Sozialwissenschaften, Bonn
- Wallace C. D., Abbott P. A. (2007), *From quality of life to social quality: Relevance for work and care in Europe*, „Calitatea Vietii Revista de Politici Sociale”, Vol. 18, No. 1—2
- Zapf W. (1984), *Individuelle wohlfahrt: Lebensbedingungen und wahrgenommene lebensqualität*, [w:] W. Glatzer, W. Zapf (red.), *Lebensqualität in der Bundesrepublik*, Campus, Frankfurt/New York

SUMMARY

The study presents the concept of the hierarchical model of quality of life investigation in the context of social policy objectives and tools for the life quality measurement. Quality of life in the context of social policy is defined on the ground of the theory of needs, which is identified with the level of satisfaction of social needs. Moreover, the links of the concept of quality of life with social integration and sustainable development were presented.

РЕЗЮМЕ

В статье были представлены концепции иерархической модели обследования качества жизни в отношении к целям социальной политики, а также инструменты позволяющие проводить это измерение. Качество жизни в этом подходе определяется на основе теории потребностей, которая отождествляется с уровнем удовлетворения социальных потребностей. Кроме того была представлена связь понятия качества жизни с социальной интеграцией и сбалансированным развитием.

Jakość życia w świetle strategii rozwoju. Dylematy pomiaru

Jakość życia, dobrobyt społeczny, dobrostan to pojęcia pokrewne, intuicyjnie kojarzące się z poczuciem satysfakcji, zadowoleniem czy szczęściem. W teorii ekonomii coraz więcej miejsca poświęca się tej wieloaspektowej problematyce, jednak definicje i ramy analityczne są niejednolite. Postrzeganie dobrobytu w ekonomii, rozumiane pierwotnie jako monetarne odzwierciedlenie wartości dóbr materialnych posiadanych przez poszczególne osoby, z czasem rozszerzono o inne wymiary życia ludzkiego, niezwiązane bezpośrednio z dochodem, ale uwzględniające pozamaterialne czynniki wpływające na poziom zadowolenia.

WIELOWYMIAROWY CHARAKTER JAKOŚCI ŻYCIA

Jakość życia jest pojęciem złożonym, obejmującym różne aspekty aktywności społeczno-gospodarczej. Na ocenę tej kategorii wpływają zarówno czynniki o charakterze materialnym (związane z dobrobytem ekonomicznym), jak również elementy jakościowe, utożsamiane z zaspokojeniem potrzeb, jako wyznaczniki jakości życia.

To szersze podejście związane jest z dobrobytem społecznym, na który składa się wiele elementów. Poza aspektem ekonomicznym odzwierciedlanym przez warunki materialne, na ocenę jakości życia wpływają: system wartości, pełnione i pożądane role społeczne oraz uwarunkowania zewnętrzne, w tym stan środowiska naturalnego i poziom usług społecznych, ich dostępność i jakość. Najogólniej mówiąc, dobrobyt związany jest z poziomem zaspokojenia różnorodnych potrzeb (niższego i wyższego rzędu) oraz oceną sytuacji życiowej jednostki lub zbiorowości. Jakość życia można zatem odnieść do stopnia zaspokojenia materialnych i duchowych potrzeb oraz osiągnięcia pożądanych przez badany podmiot wartości w życiu osobistym, zawodowym i społecznym.

Wymiar materialny jakości życia dość łatwo daje się skwantyfikować. Znacznie trudniejszy jest pomiar dobrobytu społecznego, na który składają się głównie oceny jakościowe, w dużym stopniu związane z subiektywnymi odczuciami.

W badaniach dotyczących jakości życia często stosowane są dwa uzupełniające się podejścia. Jednym z nich jest **spojrzenie obiektywne**, którego podstawą jest oficjalna statystyka (tzw. „twarde dane”). Mierzą one zjawiska niezależne od odczuć człowieka, występujące „poza” nim. Są to wielkości, które można wyrazić wartościowo lub ilościowo bądź też jako relacje pomiędzy pewnymi zjawiskami.

Komplementarnym sposobem pomiaru jest **spojrzenie subiektywne** — odzwierciedlające odczucia respondentów, charakteryzujące ich indywidualne oceny,

np. dotyczące stopnia zaspokojenia potrzeb. Mierniki takie wyznaczane są w większości przypadków na podstawie badań ankietowych przeprowadzanych na próbach oraz poprzez rozmaitego typu sondaże. Wykorzystując informacje pochodzące z różnych źródeł można kwantyfikować nie tylko procesy i zjawiska związane z potrzebami ekonomicznymi, ale także związane z odczuciami i oceną subiektywną. Często jednak wiąże się to z pomiarem, obserwacją i analizą czynników innych niż te, które stanowią istotę dobrobytu.

Badanie jakości życia, jako złożonego zjawiska, wymaga przede wszystkim zdefiniowania tematów poddawanych analizie i kwantyfikacji. GUS, korzystając z doświadczeń krajowych i międzynarodowych, przyjął koncepcję pomiaru jakości życia uwzględniającą następujące dziedziny:

- materialne warunki życia;
- główny rodzaj aktywności, pracę;
- zdrowie;
- edukację;
- czas wolny i relacje społeczne;
- bezpieczeństwo ekonomiczne i fizyczne;
- państwo i podstawowe prawa, aktywność obywatelską;
- jakość środowiska w miejscu zamieszkania;
- subiektywny dobrobyt.

Poziom jakości życia według założonej koncepcji dokonywany jest za pomocą zestawu wskaźników wskazanych w każdym z tych tematów. Syntetyczną prezentację wskaźników przyjętych do pomiaru jakości życia przedstawiono w opracowaniu *Jakość...* (2014).

JAKOŚĆ ŻYCIA JAKO STRATEGICZNY CEL ROZWOJU

Zabieganie o wysoką jakość życia jest dążeniem pojedynczych osób oraz grup społecznych (zarówno mniejszych, np. rodzin, jak i całych społeczeństw). Jest to również cel działań podejmowanych przez decydentów w wielu dziedzinach polityki. Zagadnienie poprawy poziomu i jakości życia jest brane pod uwagę podczas formułowania strategicznych kierunków rozwoju.

Analizując dokumenty strategiczne obowiązujące w Polsce¹, można znaleźć wiele nawiązań — bezpośrednich lub pośrednich — do kategorii jakości życia. Priorytety rozwojowe wyznaczone w tych strategiach, ustanowionych zgodnie z ustawą o zasadach prowadzenia polityki rozwoju², warunkują potrzeby informacyjne w zakresie monitorowania poszczególnych celów, w tym jakości życia. Zgodnie z ustawą polityka rozwoju rozumiana jest jako zespół działań podejmowanych w celu zapewnienia trwałego i zrównoważonego rozwoju kraju, spójności społeczno-gospodarczej, regionalnej i przestrzennej, podnoszenia konkurencyjności gospodarki oraz tworzenia nowych miejsc pracy. Przywołanie

¹ Analizą objęto strategie tworzące krajowy system dokumentów strategicznych. Więcej na ten temat w artykule Bielak (2012).

² Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2009 r. Nr 84, poz. 712, z późn. zm.).

w tej definicji rozwoju zrównoważonego nawiązuje pośrednio do kategorii jakości życia. Jakość życia obecnych i przyszłych pokoleń jest bowiem istotą trwałego rozwoju.

*Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju*³ (DSRK), dokument określający podstawowe kierunki i wyzwania rozwojowe w perspektywie najbliższych 15 lat, jako główny cel strategiczny wskazuje poprawę jakości życia Polaków.

Jakość życia w DSRK definiowana jest w sposób kompleksowy jako dobrostan rozpatrywany w następującym zakresie:

- długość życia w ogóle i długość życia w zdrowiu (co wiąże się z poprawą stanu zdrowia Polaków jako rezultatem międzysektorowych działań prozdrowotnych, a w szczególności sprawnie funkcjonującego systemu ochrony zdrowia);
- większa satysfakcja z wykonywania pracy i lepsze warunki łączenia kariery zawodowej z życiem prywatnym i rodzinnym;
- sprawna sieć bezpieczeństwa socjalnego nastawiona na pomoc, której celem jest zwiększenie szans na aktywność społeczną i zawodową oraz dbałość o przeciwdziałanie różnym formom wykluczenia;
- dostępność dóbr i usług publicznych (zdefiniowanych, standaryzowanych, efektywnie dostarczanych), bez względu na status rodzinny i miejsce zamieszkania;
- otwarte warunki uczestnictwa w życiu publicznym;
- bezpieczeństwo dochodów na starość;
- środowiskowe poczucie równowagi w odniesieniu do warunków krajobrazowych, naturalnego stanu otoczenia oraz żywności;
- udział w kulturze (co jest ważne dla prorozwojowego potencjału kreatywności);
- poczucie satysfakcji z życia.

Cel główny DSRK ma być realizowany poprzez działania skoncentrowane w trzech dziedzinach:

- konkurencyjność i innowacyjność gospodarki,
- efektywność potencjału rozwojowego regionów,
- efektywność i sprawność państwa.

W każdej z tych dziedzin wskazano cele rozwojowe oraz kierunki działań, których realizacja ma służyć osiągnięciu poprawy jakości życia Polaków.

Konkurencyjności i innowacyjności gospodarki poświęcono w DSRK najwięcej uwagi. Wyznaczone cele i kierunki interwencji wiążą się z wykorzystaniem potencjału innowacyjności gospodarki, przewagi konkurencyjnej opartej na wiedzy i kreatywności ludzi. Postulowane działania dotyczą głównie edukacji oraz badań i rozwoju, a także wzmacniania współpracy pomiędzy nauką i gospodarką, zmierzającej do doskonalenia badań naukowych i przedsiębiorczości. Dążenie do poprawy jakości kapitału ludzkiego wpisuje się wprost w realizację celu głównego DSRK.

³ *Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju* — tak brzmi pełna nazwa dokumentu przyjętego Uchwałą nr 16 Rady Ministrów z 5 lutego 2013 r. (*Polska 2030...*, 2013).

Równoważenie potencjału rozwojowego regionów, nawiązując do polityki spójności, zakłada wyrównywanie szans rozwojowych poprzez poprawę poziomu cywilizacyjnego życia. W jego ramach podkreślono konieczność inwestycji w infrastrukturę — rozumianą w taki sposób, aby dążyć do zaspokojenia potrzeb zmieniającej się struktury demograficznej społeczeństw lokalnych.

Efektywność i sprawność państwa łączy natomiast dwa elementy. Pierwszy dotyczy wzmocnienia kapitału społecznego, który jest fundamentem budowania kompetencji społecznych i obywatelskich. Drugi element zakłada podjęcie działań na rzecz usprawnienia państwa (głównie poprzez poprawę jakości usług publicznych), co stanowi warunek niezbędny do zapewnienia odpowiedniej jakości życia obywateli. Integracja doskonalenia kapitału społecznego oraz sprawnego państwa ma się przyczynić do rozwoju efektywnego systemu zarządzania.

Podstawowym sposobem osiągnięcia celu głównego (jak zapisano w DSRK) jest stabilny i wysoki wzrost gospodarczy. Teza ta może wydawać się w pewnym sensie dyskusyjna — biorąc pod uwagę rozgraniczenie wzrostu gospodarczego i dobrobytu społecznego⁴ w teorii i praktyce ekonomicznej. Autorzy DSRK wyjaśniają jednak, że *trzecia fala nowoczesności oznacza umiejętne łączenie modernizacji, innowacji, impetu cyfrowego z poprawą jakości życia, powiązaną ze skokiem cywilizacyjnym, jakiego w tej perspektywie czasowej Polska powinna dokonać. Realizacji tak postawionych zadań powinno towarzyszyć odpowiednio wysokie tempo wzrostu gospodarczego, które umożliwiałoby efektywną konwergencję do wyżej rozwiniętej gospodarki Unii Europejskiej pod względem dochodu na mieszkańca, w warunkach równowagi finansów publicznych, bez zagrożeń płynących z tytułu nadmiernego wzrostu długu publicznego czy deficytu sektora instytucji rządowych i samorządowych*⁵. Uzasadnieniem dla inwestowania w intensywny wzrost gospodarczy jest zbudowanie przewagi konkurencyjnej, która wyzwoli, dotychczas niewykorzystywane, możliwości potencjału rozwojowego. Ta stymulacja rozwoju wpłynie korzystnie na umocnienie tempa poprawy jakości życia ludności.

Rozumowanie takie znalazło wyraz w doborze wskaźników monitorujących realizację celu głównego DSRK:

- PKB na mieszkańca w relacji do PKB najzamożniejszego kraju w UE (według parytetu siły nabywczej — PPP);
- wskaźnik rozwoju społecznego (*Human Development Index* — HDI).

Dane liczbowe i informacje metodologiczne na temat wskaźników monitorujących DSRK oraz pozostałe strategie obowiązujące w Polsce (na mocy ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju) są dostępne w systemie STRATEG⁶.

⁴ Problematykę dotyczącą rozróżnienia dobrobytu ekonomicznego i społecznego rozwinęto w dalszej części artykułu (*Miary rozwoju*).

⁵ Polska 2030... (2013).

⁶ STRATEG jest systemem opracowanym przez GUS we współpracy z Ministerstwem Infrastruktury i Rozwoju dla potrzeb monitorowania polityki rozwoju i polityki spójności, dostępnym pod adresem: <http://www.strateg.stat.gov.pl> lub poprzez stronę internetową GUS.

Do poprawy jakości życia nawiązuje również *Średniookresowa Strategia Rozwoju Kraju*⁷ (ŚSRK), która wyznacza kierunki rozwoju do 2020 r. (wpisując się tym samym w strategię *Europa 2020*). Główny cel ŚSRK zdefiniowano jako wzmocnienie i wykorzystanie gospodarczych, społecznych i instytucjonalnych potencjałów zapewniających szybszy i zrównoważony rozwój kraju oraz poprawę jakości życia ludności.

Podobnie jak strategia rozwoju w długim okresie, ŚSRK określa cele i kierunki interwencji poprzez wskazanie trzech priorytetów:

- sprawne i efektywne państwo,
- konkurencyjna gospodarka,
- spójność społeczna i terytorialna.

Wśród wyzwań głównych wskazano m.in. wzmocnianie jakości usług publicznych i stanowionego prawa jako elementów przyczyniających się do realizacji celu głównego. Istotne znaczenie przypisano działaniom na rzecz doskonalenia jakości kapitału ludzkiego, zwiększania aktywności i mobilności zawodowej oraz zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego i dobrego stanu środowiska naturalnego. Wdrożenie odpowiednich działań wpłynie pozytywnie na tworzenie warunków do wysokiego standardu życia społeczeństwa. Spójność społeczno-gospodarcza i terytorialna stanowi swoistą klamrę dla zidentyfikowanych celów i przyczynia się pośrednio do poprawy poziomu i jakości życia społeczeństwa.

Jako kluczowe dla monitorowania realizacji celu głównego ŚSRK zdefiniowano następujące wskaźniki:

- dynamika PKB (w cenach stałych) 2010=100;
- PKB na mieszkańca według PPP w relacji do średniej dla UE (UE=100);
- dynamika realnych dochodów do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych (2010=100);
- saldo strukturalne sektora instytucji rządowych i samorządowych w relacji do PKB;
- wskaźnik rozwoju społecznego (HDI);
- wskaźnik globalnej konkurencyjności (GCI);
- wskaźnik zatrudnienia osób (ogółem, kobiet i mężczyzn) w wieku 20—64 lata.

Opisane priorytety interwencji (w strategiach długo- i średniookresowej) znajdują odzwierciedlenie w celach i zadaniach dziewięciu strategii zintegrowanych. Dokumenty te nawiązują (w mniejszym lub większym stopniu) do poprawy jakości życia jako celu strategicznego rozwoju kraju.

MIARY ROZWOJU

Bogactwo zjawisk i procesów współczesnego świata sprawia, że pomiar rozwoju staje się coraz bardziej złożonym przedsięwzięciem. Rozwój społeczny to pojęcie znacznie szersze od wzrostu gospodarczego. Jego zakres jest trudny do zdefiniowania, a pomiar stanowi ciągle wyzwanie. Osiągnięcie wysokiego tem-

⁷ *Strategia Rozwoju Kraju 2020*, przyjęta Uchwałą Rady Ministrów nr 157 z 25 września 2012 r. (*Strategia...*, 2013).

pa wzrostu gospodarczego, wyrażanego wskaźnikiem dynamiki produktu krajowego brutto (PKB), jest niewystarczające z punktu widzenia zapewnienia trwałego, zrównoważonego rozwoju. Wskaźnik ten, powszechnie stosowany do oceny wzrostu gospodarczego, jest miarą wytworzonej produkcji oraz jej rozdysponowania i nie uwzględnia wielu elementów kluczowych z punktu widzenia dobrobytu społeczeństwa (Machowska-Okrój, 2014).

Łatwość oceny szeregu zjawisk gospodarczych jednym wskaźnikiem skłania badaczy do podejmowania prób opracowania wskaźnika złożonego, służącego do pomiaru dobrobytu społecznego. Podstawą opracowania takiej miary powinno być uwzględnienie elementów dotychczas niemonitorowanych (np. przez PKB), ale istotnych z punktu widzenia rozwoju i dobrobytu człowieka (Kubiczek, 2014).

Jednym z pierwszych tego rodzaju wskaźników jest MEW (*Measure of Economic Welfare*)⁸. Jest to skorygowana miara produktu narodowego brutto, uzupełniona o wartość czasu wolnego, prac domowych i pracy wykonanej w szarej strefie. Uwzględniono również korekty dotyczące zniszczenia środowiska naturalnego, negatywnych efektów urbanizacji i zwiększającej się gęstości zaludnienia.

Interesującą koncepcję pomiaru trwałego dobrobytu ekonomicznego zaproponowali w 1989 r. H. E. Daly i J. B. Cobb. Opracowany przez nich wskaźnik ISEW (*Index of Sustainable Economic Welfare*) za podstawę pomiaru przyjmuje indywidualne wydatki na szeroko rozumianą konsumpcję, skorygowane strategiami spowodowanymi nierównościami w rozkładzie dochodów, degradacją środowiska i inne koszty ponoszone przez gospodarstwa domowe (Wronowska, 2014).

Do najbardziej znanych wskaźników służących do oceny dobrobytu należy wskaźnik rozwoju społecznego (HDI — *Human Development Index*), który w 1990 r. opracowali A. Sen i Mahbub ul Haq. Ten syntetyczny miernik jest wykorzystywany przez ONZ do porównań międzynarodowych rozwoju społeczno-gospodarczego krajów. Metodologia opracowywania wskaźnika była modyfikowana i obecnie miernik ten składa się z czterech wskaźników cząstkowych:

- oczekiwana długość życia;
- przeciętna liczba lat nauki mieszkańców w wieku 25 lat i więcej;
- oczekiwana liczba lat edukacji dla dzieci rozpoczynających proces kształcenia;
- dochód narodowy na mieszkańca w USD, liczony według parytetu siły nabywczej.

Stosowanie miary uwzględniającej czynniki pozaekonomiczne porównywalne w skali międzynarodowej jest niewątpliwie zaletą wskaźnika HDI. Przy jego wyliczaniu występują jednak problemy związane z doborem wag dla jego składowych czy dostępem do rzetelnych, wiarygodnych danych. Trudności te są charakterystyczne dla konstruowania wskaźników złożonych.

Wskaźniki złożone (zwane również syntetycznymi, kompozytowymi) są tworzone na podstawie modeli teoretycznych, które wyznaczają elementy (wskaźniki proste) składające się na badaną miarę, nadają wagi dla tych składowych i określają sposób agregacji danych. Założenia uzgodnione w przyjętym modelu są efektem wyboru jednego z kilku możliwych scenariuszy, co może mieć znaczenie dla wartości wskaźnika i interpretacji mierzonego zjawiska. Ta właściwość

⁸ Wskaźnik opracowany w 1972 r. przez amerykańskich ekonomistów W. Nordhousa i J. Tobina.

wskaźników syntetycznych jest jednym z powodów krytyki wykorzystywania tego typu miar. Inne zastrzeżenia dotyczą zbytniego upraszczania badanych zjawisk. Nawet bardzo rozbudowane modele pomiaru wieloaspektowych zjawisk nie uwzględniają wszystkich czynników wpływających na te zjawiska. Tymczasem wnioskowanie na podstawie syntetycznej miary, która uwzględnia fragmentaryczny zakres, jest zwykle uogólniane i stosowane do kompleksowej oceny.

Niedoskonałości mierników kompozytowych powodują, że do pomiaru rozwoju społecznego i jakości życia często wykorzystywane są zestawy wielu wskaźników dobranych odpowiednio do monitorowania sytuacji w zdefiniowanych dziedzinach (Szukielojć-Bieńkuńska, Walczak, 2011). Zalecenia dotyczące pomiaru jakości życia sformułowane w raporcie w sprawie pomiaru efektywności ekonomicznej i postępu społecznego⁹ dotyczą stworzenia statystycznego systemu informacji, który uwzględni szereg wskaźników pozwalających na ocenę trwałego, zrównoważonego rozwoju. Również Eurostat i OECD postulują wielowymiarowe podejście do pomiaru jakości życia i dobrobytu społeczeństw, z wykorzystaniem zestawu wskaźników. Te międzynarodowe rekomendacje stanowiły wytyczne dla GUS podczas opracowania koncepcji pomiaru jakości życia w Polsce.

Projekty dotyczące pomiaru postępu społeczno-gospodarczego przyczyniają się do rozwoju zakresu informacyjnego, wpływając jednocześnie na odpowiednie zarządzanie zbiorami danych i ich systematyzowanie. Dyskusje na temat możliwości oceny jakości życia poprzez wartości liczbowe angażują społeczeństwo obywatelskie i wpływają na wzrost świadomości użytkowników danych statystycznych oraz zrozumienie, z jakimi problemami wiąże się pomiar kompleksowych zjawisk.

Niezależnie od przyjętej koncepcji, pomiar jakości życia powinien „wychodzić poza PKB” i uwzględniać czynniki jakościowe oraz elementy oceny subiektywnej. Mimo trudności w dokonywaniu tego pomiaru, a nawet świadomości jego niedoskonałości, stosowane podejścia pozwalają na przybliżenie sytuacji i dokonanie oceny w zakresie dobrobytu społecznego.

mgr Renata Bielak — GUS

LITERATURA

- Bielak R. (2012), *Rola statystyki w kształtowaniu polityki rozwoju społeczno-gospodarczego krajów UE*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 8, GUS
- Jakość życia w Polsce. Edycja 2014* (2014), GUS
- Kubiczek A. (2014), *Jak mierzyć dziś rozwój społeczno-gospodarczy krajów?*, [w:] *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, zeszyt 38, Uniwersytet Rzeszowski

⁹ Raport opracowany z inicjatywy prezydenta Francji Nikolasa Sarkozy’ego, przez Josepha E. Stiglitz, Amarty’a Sena i Jean-Paula Fitoussiego; opublikowany w 2009 r. zwykle zwany jest „raportem Stiglitz”.

- Machowska-Okrój S. (2014), *Wzrost gospodarczy a dobrobyt społeczno-ekonomiczny*, [w:] *Mikro- i makroekonomiczne aspekty tworzenia dobrobytu*, red. A. Blajer-Gołębiowska, L. Czerwonka, Gdańsk
- Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju* (2013), Dziennik Urzędowy RP Monitor Polski z 2013 r. poz. 121
- Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo* (2012), Dziennik Urzędowy RP Monitor Polski z 2012 r. poz. 882
- Szukielój-Bieńkuńska A., Walczak T. (2011), *Statystyczny pomiar postępu społeczno-gospodarczego w zmieniającym się świecie*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 7/8, GUS
- Wronowska G. (2014), *Dobrobyt i jego pomiar. Czy wyższe wykształcenie gwarantuje wzrost dobrobytu?*, [w:] *Mikro- i makroekonomiczne aspekty tworzenia dobrobytu*, red. A. Blajer-Gołębiowska, L. Czerwonka, Gdańsk

SUMMARY

The aim of the article is to present the quality of life as a category of priority from the point of view of strategy development in Poland and ways to measure it. Essential to quality of life is attributed to stimulating economic growth, which is conducive to social development, ensuring to meet the needs of present and future generations. This approach requires the search for indicators that will reflect the facts and developments in this multidimensional approach.

Improving the quality of life of Poles is an overriding goal of national development strategy in the medium and long term. With the establishment of this purpose, the authors of the strategy pointed out measures for its implementation. The article presents ways of describing and evaluating the quality of life in the strategic documents and the problems of its measurements in the context of monitoring the title research category.

РЕЗЮМЕ

Целью статьи является представление качества жизни в категории приоритета с точки зрения стратегии развития в Польше и способов его измерения. Существенное значение качества жизни объясняется стимулированием экономического роста, который способствует социальному развитию, обеспечивая удовлетворение потребностями сегодняшним и будущим поколениям. Такой подход требует поиска измерителей, которые будут отражать реальное состояние и перемены в этом многомерном подходе.

Улучшение качества жизни поляков это основная цель стратегии развития страны в среднесрочной и долгосрочной перспективе. Вместе с определением этой цели авторы стратегии назвали измерители ее реализации. В статье были представлены способы описания и оценки качества жизни в стратегических документах, а также проблемы его измерения в отношении к мониторингу обследуемой категории.

Autokorelacja błędów oszacowań w Badaniu Aktywności Ekonomicznej Ludności

Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) prowadzone przez GUS jest kwartalnym badaniem panelowym z rotacyjnym schematem doboru próby. Jego podstawy spełniają zalecenia Międzynarodowej Organizacji Pracy (International Labour Organization — ILO) oraz regulacje prawne Rady i Komisji Europejskiej. Głównym celem BAEL jest ocena bieżącej sytuacji na rynku pracy. Zastosowanie panelu rotacyjnego pozwala dodatkowo porównywać sytuację na rynku pracy kwartał do kwartału oraz rok do roku.

Próba kwartalna losowana do BAEL składa się z czterech prób elementarnych, z których dwie były badane w poprzednim kwartale, jedna jest wprowadzona po raz pierwszy oraz jedna była wprowadzona do badania przed rokiem (*Aktywność...*, 2013). Taki schemat doboru próby powoduje, że parametry populacji w kolejnych kwartałach szacowane są po części na podstawie tych samych jednostek. Błędy estymacji mogą zatem być ze sobą skorelowane.

Oszacowanie współczynników autokorelacji błędów za pomocą klasycznych estymatorów nie jest możliwe, gdyż błędy estymacji nie są obserwowalne. Problemem szacowania współczynników autokorelacji błędów w badaniach z panelem rotacyjnym zajmowali się m.in. Pfeffermann i in. (1997). Wprowadzili oni estymator, który następnie zastosowali do szacowania autokorelacji w błędach estymacji stopy bezrobocia i współczynnika aktywności ekonomicznej, otrzymanych na podstawie *Labour Force Survey* w Australii i Stanach Zjednoczonych. Aplikację tego estymatora można znaleźć także w pracach Yu'a i Mantela (1997), Bella i Carolana (1998), Griffithsa i Mansura (2001).

Wiedza na temat autokorelacji błędów w BAEL jest potrzebna m.in. do oszacowania trendu parametrów polskiego rynku pracy. Nieuwzględnienie autokorelacji w błędach oszacowania może powodować, że krzywa trendu będzie obciążona znacznymi wahaniami, charakterystycznymi dla procesów autoregresyjnych. Wahania te mogą być znaczne, gdy estymacja dotyczy małych domen, gdzie błędy oszacowań są stosunkowo duże. Wyniki badań przeprowadzonych przez wspomnianych autorów pokazują, że oszacowania krzywych trendu, które uwzględniają autokorelację w błędach są bardziej wygładzone niż te, które ją pomijają. Krzywe te są także bardziej stabilne, tzn. że nowe obserwacje w mniejszym stopniu zmieniają kształt krzywej trendu.

W artykule podjęto próbę oszacowania współczynnika autokorelacji w błędach estymacji stopy bezrobocia w woj. wielkopolskim dla trzech grup wieku z uwzględnieniem płci (6 domen). W tym celu dostosowano metodę szacowania współczynnika autokorelacji, zaproponowaną przez Pfeffermanna i in. (1997), do schematu losowania w BAEL.

SCHEMAT ROTACYJNY W BAEL

Zastosowany schemat losowania ma zasadniczy wpływ na korelację błędów oszacowań otrzymanych na podstawie badania z panelem rotacyjnym. Należy zatem opisać schemat rotacyjny z BAEL oraz jego wpływ na strukturę próby kwartalnej.

Losowana do badania próba kwartalna składa się z czterech prób elementarnych, przy czym jedna z nich jest wymieniana co kwartał. Próby elementarne losowane są niezależnie. Każda wylosowana próba elementarna badana jest według zasady: 2 kwartały w badaniu, 2 kwartały przerwy, znów 2 kwartały w badaniu i wymiana na nową próbę elementarną. Sytuacja osób wylosowanych do próby elementarnej badana jest za każdym razem „od nowa”, niezależnie od tego, który raz bierze udział w badaniu. Taki schemat losowania wprowadzono w czwartym kwartale 1999 r.

TABL. 1. KARTA ROTACJI W BAEL

Kwartały	<i>t</i>	Numery prób												
		38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
2009														
I	1	x	x	—	—	x	x	—	—	—	—	—	—	—
II	2	—	x	x	—	—	x	x	—	—	—	—	—	—
III	3	—	—	x	x	—	—	x	x	—	—	—	—	—
IV	4	—	—	—	x	x	—	—	x	x	—	—	—	—
2010														
I	5	—	—	—	—	x	x	—	—	x	x	—	—	—
II	6	—	—	—	—	—	x	x	—	—	x	x	—	—
III	7	—	—	—	—	—	—	x	x	—	—	x	x	—
IV	8	—	—	—	—	—	—	—	x	x	—	—	x	x

Źródło: *Aktywność...* (2013).

Z karty rotacji (tabl. 1) można wyczytać, że każdy kwartał *t*:

- ma dwie wspólne próby elementarne z kwartałami *t-1* i *t-4*,
- ma jedną wspólną próbę elementarną z kwartałami *t-3* i *t-5*,
- z pozostałymi kwartałami nie ma wspólnych prób elementarnych.

Teoretyczne frakcje osób zbadanych w kwartałach $t-1$, $t-2$, $t-3$, $t-4$, $t-5$, $t-6$, $t-7$, ... w łącznej próbie z kwartału t wynoszą odpowiednio: 50%, 0%, 25%, 50%, 25%, 0%, 0%, ... W praktyce frakcje te są mniejsze, ponieważ z różnych względów nie wszystkie osoby wylosowane do próby biorą udział w badaniu tyle razy, ile wynika to ze schematu rotacyjnego. Należy także pamiętać, że jeżeli domeny badawcze zdefiniowane są przez wiek, to z kwartału na kwartał część osób ze „skrajnych” roczników przechodzi z „młodszej” do „starszej” domeny¹, co wpływa na wielkość tych frakcji.

Niech $f_{i,l}$ oznacza średnią ważoną empiryczną frakcję osób badanych w kwartale t , które zostały przebadane w kwartale $t-l$, zdefiniowaną w następujący sposób:

$$f_{i,l} = \frac{1}{T-l} \sum_{t=1+l}^T \frac{\sum_{i \in S_t \cap S_{t-l}} w_i}{\sum_{i \in S_t} w_i}$$

gdzie:

S_t — próba z kwartału t ,

w_i — waga osoby i stosowana w BAEL, będąca odwrotnością prawdopodobieństwa wylosowania do próby.

Można zauważyć, że opóźnienie l ma ujemny wpływ na stosunek średniej frakcji empirycznej do frakcji teoretycznej (tabl. 2). Można również dostrzec, że stosunek ten jest tym większy, im „starsza” jest domena.

TABL. 2. ŚREDNIE WAŻONE EMPIRYCZNE FRAKCJE $f_{i,l}$ OSÓB BADANYCH W KWARTALE t , KTÓRE PRZEBADANO W KWARTAŁACH $t-l$ W %

Domeny	$f_{i,l}$			
	$l=1$	$l=3$	$l=4$	$l=5$
1 — mężczyźni 15—24 lata	46,5 (0,929)	22,3 (0,890)	42,2 (0,844)	20,2 (0,809)
2 — mężczyźni 25—44	46,9 (0,938)	23,0 (0,921)	43,7 (0,874)	21,0 (0,841)
3 — mężczyźni 45—64	47,7 (0,955)	23,5 (0,940)	45,4 (0,908)	22,2 (0,886)
4 — kobiety 15—24	46,5 (0,931)	22,2 (0,887)	42,1 (0,842)	20,0 (0,802)
5 — kobiety 25—44	47,0 (0,941)	22,9 (0,917)	43,7 (0,873)	21,0 (0,840)
6 — kobiety 45—59 lat	47,5 (0,949)	23,5 (0,939)	44,7 (0,894)	21,5 (0,861)

U w a g a. W nawiasie podano stosunek średniej frakcji empirycznej do frakcji teoretycznej.
Ź r ó d ł o: opracowanie własne na podstawie BAEL 2000—2010, GUS.

¹ Z dwóch domen „starsza” jest ta, która jest określona przez starszą grupę wiekową.

Osoby, które biorą udział w badaniu w danym kwartale charakteryzują się często takim samym statusem na rynku pracy, jak w poprzednich kwartałach, w których były badane. Niech $f_{2,l}$ oznacza średnią ważoną empiryczną frakcję osób, które w kwartałach t i $t-l$ miały taki sam status na rynku pracy, w grupie osób badanych zarówno w kwartale t , jak i w kwartale $t-l$, zdefiniowaną w następujący sposób:

$$f_{2,l} = \frac{1}{T-l} \sum_{t=1+l}^T \frac{\sum_{i \in S_t^P \cap S_{t-l}^P} w_i + \sum_{i \in S_t^B \cap S_{t-l}^B} w_i + \sum_{i \in S_t^N \cap S_{t-l}^N} w_i}{\sum_{i \in S_t \cap S_{t-l}} w_i}$$

gdzie:

- S_t — próba z kwartału t ,
 S_t^P , S_t^B i S_t^N — odpowiednio osoby pracujące, bezrobotne i nieaktywne zawodowo z próby z kwartału t ,
 w_i — waga osoby i .

Średnie frakcje $f_{2,l}$ maleją wraz z opóźnieniem l oraz rosną wraz z „wiekiem” badanej domeny (tabl. 3). Pierwsza z tych zależności wynika z wpływu długości okresu na prawdopodobieństwo zmiany statusu na rynku pracy. Z kolei druga zależność wynika m.in. z mobilności zawodowej czy ochrony pracy, które różnią się w poszczególnych grupach wiekowych.

TABL. 3. ŚREDNIE WAŻONE FRAKCJE $f_{2,l}$ OSÓB, KTÓRE W KWARTAŁACH t I $t-l$ MIAŁY TAKI SAM STATUS NA RYNKU PRACY, W GRUPIE OSÓB BADANYCH ZARÓWNO W KWARTALE t , JAK I W KWARTALE $t-l$ W %

Domeny	$f_{2,l}$			
	$l=1$	$l=3$	$l=4$	$l=5$
1 — mężczyźni 15—24 lata	94,3	88,1	84,7	81,9
2 — mężczyźni 25—44	96,9	93,5	92,3	91,3
3 — mężczyźni 45—64	97,6	94,7	93,7	92,6
4 — kobiety 15—24	94,8	87,9	85,4	81,8
5 — kobiety 25—44	95,8	91,3	89,4	87,8
6 — kobiety 45—59 lat	97,9	94,0	93,0	92,1

Źródło: jak przy tabl. 2.

Zaobserwowane zależności pozwalają wysunąć następujące hipotezy:

- współczynniki autokorelacji z opóźnieniem 1 i 4 są wyższe niż z opóźnieniem 3 i 5;
- współczynniki autokorelacji z opóźnieniem 1 i 3 są wyższe niż odpowiednio z opóźnieniem 4 i 5;
- „wiek” domeny ma dodatni wpływ na siłę autokorelacji.

METODA ESTYMACJI WSPÓŁCZYNNIKA AUTOKORELACJI W BŁĘDACH OSZACOWANIA

Metodę estymacji współczynnika autokorelacji błędów oszacowania, zaproponowaną przez Pfeffermanna i in. (1997), dostosowano do schematu losowania w BAEL.

Niech Y_t oznacza badany parametr populacji w kwartale t , np. stopę bezrobocia. Niech y_t oznacza jego zgodny estymator postaci:

$$y_t = \frac{1}{M} \sum_{k=1}^M y_t^{(k)}$$

gdzie:

- $y_t^{(k)}$ ($k = 1, \dots, M$) — bezpośredni estymator parametru Y_t otrzymany na podstawie próby elementarnej, która w kwartale t badana była k -ty raz,
- M — liczba oznaczająca, ile razy według schematu rotacyjnego są badane próby elementarne. W przypadku BAEL liczba M jest równa 4.

Niech $e_t = y_t - Y_t = \frac{1}{M} \sum_{k=1}^M e_t^{(k)}$ oznacza błąd oszacowania parametru Y_t , gdzie

$e_t^{(k)} = y_t^{(k)} - Y_t$ to błąd oszacowania parametru Y_t na podstawie próby elementarnej, która w kwartale t brała udział w badaniu po raz k -ty. Współczynnik autokorelacji w szeregu błędów e_t ($t = 1, \dots, T$) definiujemy jako

$\rho_l = \text{corr}(e_t, e_{t-l}) = \frac{\text{cov}(e_t, e_{t-l})}{\text{var}(e_t)}$, gdzie $l = 1, 2, \dots$, o ile szereg ten jest stacjonarny.

Niech $y_{t-l}^{(t,k)}$ i $e_{t-l}^{(t,k)}$ oznaczają odpowiednio oszacowanie i błąd oszacowania w kwartale $t-l$ na podstawie próby elementarnej, której k -te badanie przypada w kwartale t . Dalsze rozważania opierają się na założeniu, że błędy oszacowań otrzymanych na podstawie tej samej próby elementarnej, ale z różnych kwartałów są ze sobą skorelowane. Z kolei wartość współczynnika kowariancji $cov(e_t^{(t,k)}, e_{t-l}^{(t,k)})$ zależy od opóźnienia l między kwartałami oraz od liczby k , nie zależy natomiast od kwartału t . Takie założenia, przy uwzględnieniu schematu rotacyjnego w BAEL, można zapisać następująco:

$$cov(e_t^{(t,k)}, e_{t-l}^{(t,k)}) = \begin{cases} \gamma_l^{(k)} & \text{dla } (l, k) \in \{(0,1), (0,2), (0,3), (0,4), (1,2), (1,4), (3,3), (4,3), (4,4), (5,4)\} \\ 0 & \text{w pozostałych przypadkach} \end{cases}$$

Parametry populacji Y_t nie są znane, a więc błędy oszacowania $e_{t-l}^{(t,k)}$ nie są obserwowalne. Zatem do oszacowania $\gamma_l^{(k)}$ nie można zastosować klasycznego estymatora kowariancji. Pfeffermann i in. (1997) zaproponowali, aby w tym celu rozważyć tzw. pseudobłędy panelowe (*pseudo panel-survey errors*) zdefiniowane jako $e_{p,t-l}^{(t,k)} = y_{t-l}^{(t,k)} - y_{t-l} = e_{t-l}^{(t,k)} - e_{t-l}$.

Niech $C_l^{(k)} = cov(e_{p,t}^{(t,k)}, e_{p,t-l}^{(t,k)})$ oznacza współczynnik autokowariancji tych błędów. Przy założeniu, że estymator y_t jest nieobciążony, można pokazać, że:

$$C_l^{(k)} = \left(\frac{M-1}{M}\right)^2 \gamma_l^{(k)} + \left(\frac{1}{M}\right)^2 \sum_{m \neq k} \gamma_l^{(m)}$$

Na podstawie tej zależności Pfeffermann i in. (1997) wyprowadzili wzór na współczynnik autokorelacji w błędach oszacowania:

$$\rho_l = \frac{\sum_{k=1}^M C_l^{(k)}}{\sum_{k=1}^M C_0^{(k)}}$$

Po uwzględnieniu schematu rotacyjnego z BAEL wzór ten przyjmuje następującą postać:

$$p_l = \begin{cases} \frac{C_1^{(2)} + C_1^{(4)}}{\sum_{k=1}^4 C_0^{(k)}} & l = 1 \\ \frac{C_3^{(3)}}{\sum_{k=1}^4 C_0^{(k)}} & l = 3 \\ \frac{C_4^{(3)} + C_4^{(4)}}{\sum_{k=1}^4 C_0^{(k)}} & l = 4 \\ \frac{C_5^{(4)}}{\sum_{k=1}^4 C_0^{(k)}} & l = 5 \\ 0 & \text{w pozostałych przypadkach} \end{cases}$$

Błędy pseudopanelowe $e_{t-l}^{(t,k)}$ są obserwowalne, można zatem oszacować współczynniki autokorelacji $C_l^{(k)}$ w następujący sposób:

$$\hat{C}_l^{(k)} = \frac{1}{T-k} \sum_{t=l+1}^T (e_{p,t}^{(t,k)} - e_{p.}^{(0,k)})(e_{p,t-l}^{(t,k)} - e_{p.}^{(l,k)})$$

gdzie $e_{p.}^{(l,k)} = \frac{1}{T} \sum_{t=l+1}^{T+l} e_{p,t-l}^{(t,k)}$

Można zauważyć, że w przypadku schematu rotacyjnego zastosowanego w BAEL:

$$e_{p.}^{(l,k)} = \begin{cases} e_{p.}^{(0,1)} & (l,k) \in \{(0,1), (1,2), (4,3), (5,4)\} \\ e_{p.}^{(0,2)} & (l,k) \in \{(0,2), (3,3), (4,4)\} \\ e_{p.}^{(0,3)} & (l,k) \in \{(0,3), (1,4)\} \\ e_{p.}^{(0,4)} & (l,k) = (0,4) \end{cases}$$

Symbol $e_{p.}^{(0,k)}$ oznacza średni błąd oszacowań $y_t^{(k)}$ ($t = 1, \dots, T$) otrzymanych na podstawie prób elementarnych badanych k -ty raz.

Estymator współczynnika ρ_l autokorelacji błędów w BAEL przyjmuje zatem postać:

$$\hat{\rho}_l = \begin{cases} \frac{\hat{C}_1^{(2)} + \hat{C}_1^{(4)}}{\sum_{k=1}^4 \hat{C}_0^{(k)}} & l = 1 \\ \frac{\hat{C}_3^{(3)}}{\sum_{k=1}^4 \hat{C}_0^{(k)}} & l = 3 \\ \frac{\hat{C}_4^{(3)} + \hat{C}_4^{(4)}}{\sum_{k=1}^4 \hat{C}_0^{(k)}} & l = 4 \\ \frac{\hat{C}_5^{(4)}}{\sum_{k=1}^4 \hat{C}_0^{(k)}} & l = 5 \\ 0 & \text{w pozostałych przypadkach} \end{cases}$$

OSZACOWANIA WSPÓŁCZYNNIKÓW AUTOKORELACJI W BAEL

W tej części artykułu przedstawiono wyniki estymacji współczynnika autokorelacji w błędach oszacowania stopy bezrobocia (tabl. 4) w woj. wielkopolskim dla trzech grup wieku: 15—24 lata, 25—44, 45—59/64 lata, z uwzględnieniem płci. Oszacowania dokonano na podstawie danych z lat 2000—2010.

TABL. 4. OSZACOWANIA WSPÓŁCZYNNIKÓW AUTOKORELACJI W BŁĘDACH ESTYMACJI STOPY BEZROBOCIA WYZNACZONE NA PODSTAWIE BAEL Z LAT 2000—2010

Domeny	Oszacowanie współczynników autokorelacji $\hat{\rho}_l$			
	$l = 1$	$l = 3$	$l = 4$	$l = 5$
1 — mężczyźni 15—24 lata	0,226	0,018	0,165	0,064
2 — mężczyźni 25—44	0,354	0,128	0,283	0,109
3 — mężczyźni 45—64	0,387	0,133	0,294	0,140
4 — kobiety 15—24	0,253	0,108	0,222	0,071
5 — kobiety 25—44	0,265	0,132	0,270	0,010
6 — kobiety 45—59 lat	0,409	0,221	0,326	0,122

Źródło: jak przy tabl. 2.

Oszacowania współczynników autokorelacji błędów potwierdzają przypuszczenia wysunięte na podstawie analizy schematu rotacyjnego i jego wpływu na strukturę próby kwartalnej. Współczynniki autokorelacji z opóźnieniem 1 i 4 są większe niż z opóźnieniem 3 i 5, co bezpośrednio wynika ze schematu losowania. Współczynniki autokorelacji z opóźnieniem 1 i 3 są większe niż odpowiednio z opóźnieniem 4 i 5, co jest skutkiem ujemnego wpływu czasu na średnie frakcje $f_{1,l}$ i $f_{2,l}$. W większości przypadków siła autokorelacji jest tym większa, im „starsza” jest domena, co jest związane ze zmiennością statusu na rynku pracy w poszczególnych grupach wiekowych.

Wnioski

Zastosowanie metody szacowania współczynników autokorelacji, zaproponowanej przez Pfeffermanna i in. (1997), dostosowanej do BAEL, pozwoliło na oszacowanie współczynników autokorelacji w błędach oszacowania stopy bezrobocia.

Wyniki analizy pokazują, że schemat losowania zastosowany w BAEL powoduje, że błędy oszacowań cech rynku pracy wykazują znaczną autokorelację. Wysokość współczynników autokorelacji dla poszczególnych opóźnień jest ściśle związana z zastosowanym schematem rotacyjnym. Siła autokorelacji zależy również od zmienności statusu na rynku pracy wśród osób badanej domeny. Im ta zmienność jest mniejsza, tym współczynniki autokorelacji przyjmują większą wartość.

Autokorelacja błędów nie ma wpływu na jakość estymacji bezpośredniej wykorzystywanej w BAEL do bieżącej oceny sytuacji na rynku pracy, natomiast jest ona istotna w kontekście obserwacji długofalowych zmian. Na podstawie wyników badań opisanych w literaturze światowej można wysunąć hipotezę głoszącą, że uwzględnienie autokorelacji błędów poprawia jakość estymacji krzywych trendu dla charakterystyk rynku pracy otrzymanych na podstawie BAEL. Powyższa hipoteza będzie weryfikowana przez autora w kolejnych pracach.

mgr Kamil Wilak — *Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu*

LITERATURA

- Aktywność Ekonomiczna Ludności Polski; III kwartał 2012* (2013), GUS
- Bell P. A., Carolan A. M. (1998), *Trend estimation for small areas from a counting surveys with controlled sample overlap*, „Working papers in econometrics and applied statistics”, Australian Bureau of Statistics, No. 98/1
- Griffiths R., Mansur K. (2001), *Current Population Survey Sampling Error Autocorrelations*, U.S. Census Bureau
- Pfeffermann D., Feder M., Signorelli D. (1997), *Estimation of Autocorrelations of Survey Errors with Application to Trend Estimation in Small Areas*, „Journal of Business & Economic Statistics”, No. 16/3
- Yu M., Mantel H. (1997), *Trend estimation for the Canadian Labour Force Survey*, Statistics Canada

SUMMARY

Rotating panel used in the Labour Force Survey (LFS) causes correlation possibility of estimations of labor markets errors. Knowledge of autocorrelation is important in the context of the trend estimation of labor market parameters. Dismissal of autocorrelation can result in the trend curve it will be fraught with volatility, characteristic of auto-regression processes. Estimation errors are not observable, thus it is not possible to estimate the autocorrelation coefficients by conventional estimators. This paper describes the adaptation of methods for estimating the errors of autocorrelation coefficients (proposed by Pfeffermann et al.), The rotational scheme in LFS. Then, this method was used to estimate the autocorrelation coefficients in error estimation of the unemployment rate in the province. Greater Poland for six domains defined by gender and age. Rotating panel used in the LFS (Labour Force Survey) causes estimation errors labor markets may be correlated. Knowledge of autocorrelation is important in the context of the trend estimation parameters labor market. Dismissal of autocorrelation can result in the trend curve it will be fraught with volatility, characteristic of auto-regression processes. Estimation errors are not observable, thus it is not possible to estimate the autocorrelation coefficients by conventional estimators. This paper describes the adaptation of methods for estimating the errors of autocorrelation coefficients (proposed by Pfeffermann and others), to the rotational scheme in LFS. Then, this method was used to estimate the autocorrelation coefficients in error estimation of the unemployment rate in the Wielkopolskie voivodship for six domains defined by gender and age.

РЕЗЮМЕ

Оборотная панель используемая в Обследовании экономической активности населения (ВАЕЛ) является причиной корреляции ошибок оценки характеристик рынка труда. Знания по теме автокорреляции являются важными в отношении к оценке тренда параметров на рынке труда. Неучтение автокорреляции может привести к тому, что кривая тренда будет подвергаться колебаниям, которые являются характеристическими для процессов авторегрессии. Ошибки оценивания не наблюдаются, таким образом невозможным оказывается оценка коэффициентов их автокорреляции с использованием обычных оценок. В статье характеризуется приспособление метода оценивания коэффициентов автокорреляции ошибок (предложенного Пфефферманном и другими), к оборотной схеме в ВАЕЛ. Затем этот метод был использован для оценки коэффициентов автокорреляции в ошибках оценивания нормы безработицы в великопольском воеводстве для шести домен определенных полом и возрастом.

Wioletta WRZASZCZ, Józef Stanisław ZEGAR

Zrównoważenie ekonomiczne gospodarstw rolnych na podstawie danych Powszechnego Spisu Rolnego 2010

Mierzenie poziomu zrównoważenia rolnictwa jest wielce złożone. Podejmowane próby w tym zakresie z wykorzystaniem różnych danych nie doprowadziły do ogólnie przyjętego zestawu wskaźników jego pomiaru. Odnosi się to nie tylko do rolnictwa, ale i całej gospodarki. Wskaźniki mierzenia zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego, w tym także rolnictwa, są formułowane przez organizacje międzynarodowe (OECD, ONZ, Unię Europejską), stanowią także przedmiot licznych opracowań naukowych, które zaprezentowano w pracy autorstwa T. Toczyńskiego, W. Wrzaszcz i Józefa St. Zegara (2013). Sprawa pomiaru zrównoważenia rolnictwa i gospodarstw rolnych nie jest jednak zamknięta.

Trudności pomiaru zrównoważenia rolnictwa mają wiele przyczyn (Woś, Zegar, 2002; van Huylbroeck, Durand, 2003; Pretty, 2008; *Reaping...*, 2009; Wrzaszcz, 2012; Zegar, 2012; Toczyński i in., 2013). Przede wszystkim pojęcie rolnictwa zrównoważonego nie jest jednoznacznie definiowane. Jego pomiar utrudniają: wielofunkcyjność rolnictwa, ogromne zróżnicowanie gospodarstw rolnych, odmienne skutki środowiskowe takich samych praktyk rolniczych, zróżnicowane aspiracje rolników i inne.

Pomiaru zrównoważenia rolnictwa dokonuje się na ogół korzystając ze wskaźników odnoszących się do trzech aspektów (ładów) zrównoważenia, a mianowicie: środowiskowego, ekonomicznego i społecznego. Podejmowane są także próby sformułowania wskaźnika syntetycznego zrównoważenia rolnictwa (Jankowiak, Bieńkowski, 2007; Majewski, 2008; Wrzaszcz, 2012; Toczyński i in., 2013).

Najwięcej uwagi przywiązuje się do ładu środowiskowego, który stanowił podstawową przesłankę idei zrównoważonego rozwoju (mówiąc ściślej — dramatyczne naruszenie tego ładu). W odniesieniu do ładu środowiskowego wypracowano, jak można sądzić, najbardziej adekwatne i rozwinięte wskaźniki pomiaru. Mniej klarownie przedstawia się sytuacja odnosząca się do pomiaru ładu ekonomicznego i społecznego. W przypadku ładu ekonomicznego za najbardziej istotne można uznać wskaźniki w zakresie bezpieczeństwa żywnościowego, zdolności do kreowania dochodów na potrzeby inwestycji produkcyjnych oraz konsumpcji ludności związanej z rolnictwem, a zwłaszcza ludności utrzymującej się głównie z działalności rolniczej.

O zrównoważeniu rolnictwa przesądza zrównoważenie gospodarstw rolnych, aczkolwiek to ostatnie nie wyczerpuje pierwszego. Zrównoważenie gospodarstw rolnych stanowi bowiem najniższy poziom, na którym dane statystyczne pozwalają mierzyć zrównoważenie.

Celem artykułu jest przedstawienie propozycji pomiaru zrównoważenia ekonomicznego gospodarstw rolnych z wykorzystaniem danych z Powszechnego Spisu Rolnego 2010 (PSR 2010). Na ich podstawie ustalono wartości odpowiednich wskaźników zrównoważenia ekonomicznego rolnictwa przez pryzmat zrównoważenia gospodarstw rolnych.

PRZEDMIOT I METODA BADAŃ

W analizie posłużono się danymi statystycznymi zebranymi w PSR 2010. Badaniem tym objęto gospodarstwa osób fizycznych o powierzchni co najmniej 1 ha użytków rolnych (UR), w których użytkowano grunty orne (utrzymane w dobrej kulturze rolnej). Gospodarstwa te scharakteryzowano w układzie czterech grup obszarowych użytków rolnych: 1—5 ha, 5—25 ha, 25—50 ha, 50 ha i więcej¹. W charakterystyce uwzględniono liczebność oraz potencjał produkcyjno-ekonomiczny: powierzchnię UR w ha, nakłady pracy (wyrażone w rocznych jednostkach pracy, z ang. *Annual Work Units* — AWU²), pogłowie zwierząt (wyrażone w jednostkach przeliczeniowych zwierząt, z ang. *Livestock Units* — LU³), wartość standardowej produkcji (tys. euro)⁴ oraz wartość standardowej nadwyżki bezpośredniej (określonej na podstawie współczynników SGM 2004 oraz wyrażonej w europejskich jednostkach wielkości, z ang. *European Size Units* — ESU)⁵.

¹ Wyszczególnione przedziały były lewostronnie domknięte.

² 1 AWU to ekwiwalent 2120 godzin pracy w roku.

³ 1 LU to umowna sztuka zwierząt gospodarskich o masie 500 kg. Współczynniki przeliczeniowe pogłowia zwierząt w sztukach fizycznych na sztuki duże podają tablice w publikacji Toczyński i in. (2013).

⁴ Standardowa produkcja oznacza średnią z 5 lat wartość produkcji odpowiadającej przeciętnej sytuacji w danym regionie. Całkowita standardowa produkcja gospodarstw jest sumą wartości uzyskanych dla każdej działalności rolniczej prowadzonej w gospodarstwie przez pomnożenie współczynników standardowej produkcji dla danej działalności przez liczbę hektarów lub liczbę zwierząt (Goraj i in., 2012). Jest to kategoria ekonomiczna, która pozwala na porównanie wolumenu produkcji przy jednoczesnym zniwelowaniu wpływu wahań cen w ujęciu regionalnym i czasowym.

⁵ Suma standardowych nadwyżek bezpośrednich (*Standard Gross Margin* — SGM) — różnica między wielkością produkcji a kosztami bezpośrednimi wszystkich rodzajów działalności występujących w gospodarstwie rolnym — wskazuje na wielkość ekonomiczną gospodarstwa, czyli potencjał produkcyjny gospodarstwa rolnego. 1 ESU stanowi równowartość 1200 euro. Standardowa nadwyżka bezpośrednia jest uśrednioną w ujęciu regionalnym nadwyżką bezpośrednią. Standardowa nadwyżka bezpośrednia dotycząca danej uprawy lub zwierzęcia to standardowa (średnia z trzech lat w określonym regionie) wartość produkcji uzyskiwana z jednego hektara lub od jednego zwierzęcia, pomniejszona o standardowe koszty bezpośrednie niezbędne do wytworzenia tej produkcji. Przedstawione w artykule wartości zostały określone na podstawie SGM 2004.

Na podstawie danych PSR 2010 ustalono wartości kilku komplementarnych wskaźników, które mogą być wykorzystane w ocenie zrównoważenia ekonomicznego gospodarstw rolnych. Do takich wskaźników zaliczono:

- wartość standardowej produkcji w przeliczeniu na hektar użytków rolnych (tys. euro/ha UR);
- wartość standardowej nadwyżki bezpośredniej w przeliczeniu na pełnozatrudnionego (ESU/AWU);
- udział gospodarstw realizujących powyżej 50% produkcji towarowej w sprzedaży bezpośredniej na targowiskach, we własnych sklepach, w ramach sprzedaży międzysąsiedzkiej (tzw. gospodarstwa rynku lokalnego);
- udział gospodarstw sprzedających co najmniej 50% wytworzonej wartości produkcji rolniczej na rynku (tzw. gospodarstwa rynkowe);
- udział gospodarstw rolnych, w których przeważa dochód z działalności rolniczej (tzw. gospodarstwa rolników).

Wartość standardowej produkcji w odniesieniu do jednostki powierzchni informuje o produktywności nakładów ziemi. Wskaźnik ten jest istotnym wyznacznikiem poziomu produkcji rolniczej w kontekście konieczności zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego.

Wartość standardowej nadwyżki bezpośredniej w relacji do nakładów pracy może służyć za miarę ich wydajności ekonomicznej. W rezultacie wskaźnik ten informuje o wypracowanych w gospodarstwie środkach na potrzeby inwestycji i spożycia użytkownika gospodarstwa rolnego i jego rodziny.

Relacja między gospodarstwami zorientowanymi na rynek i tymi na samozaopatrzenie określa skalę powiązań rolniczych podmiotów gospodarczych z rynkiem. Podmioty gospodarcze funkcjonujące na lokalnym rynku dostarczają miejscowej społeczności korzyści, które mają wyraz nie tylko w dogodniejszej możliwości zakupu towaru, często także w niższej cenie niż produktów wytworzonych w dłuższym łańcuchu żywnościowym, a także przyczyniają się do rozwoju więzi międzysąsiedzkich oraz podtrzymania żywotności obszarów wiejskich.

Przeważające źródło utrzymania gospodarstwa domowego z użytkownikiem gospodarstwa rolnego wskazuje na jego typ społeczno-ekonomiczny⁶. Według tej klasyfikacji wyróżniane są następujące grupy gospodarstw o przeważającym dochodzie:

- rolników — z działalności rolniczej,
- pracowników — z pracy najemnej,
- przedsiębiorców — z działalności pozarolniczej,
- emerytów i rencistów — z emerytury i/lub renty,
- pozostałe — z innych źródeł.

⁶ Zasoby danych zgromadzone na podstawie PSR 2010 pozwalają na klasyfikację gospodarstw według przeważającego źródła utrzymania rodziny rolniczej, ale nie uwzględniają one bezwzględniego poziomu dochodów, w tym także dochodu z działalności rolniczej.

Badane gospodarstwa oceniono także pod względem poziomu zrównoważenia środowiskowego wykorzystując kilka podstawowych wskaźników (Wrzaszcz 2012; *Instrukcja...*, 2013):

- saldo bilansu glebowej substancji organicznej — dodatni wynik świadczy o dobrym zmianowaniu oraz systematycznym wzbogaceniu gleby w próchnicę;
- indeks pokrycia gruntów ornych roślinnością w okresie zimy — wskaźnik służący do syntetycznej oceny zasobów ziemi, równowagi ekosystemów i stopnia realizacji zrównoważonego systemu produkcji w rolnictwie; okrywa roślinna na gruntach ornych w okresie zimy powinna stanowić co najmniej 1/3 powierzchni;
- udział zbóż w strukturze zasiewów na gruntach ornych — wskaźnik ten determinuje poprawność zmianowania roślin oraz stopień bioróżnorodności agrocenoz; udział zbóż w strukturze zasiewów nie powinien przekraczać 2/3 powierzchni;
- liczba grup roślin uprawianych na gruntach ornych — świadczy o możliwościach doboru i następstwa roślin, co wpływa na ograniczenie rozwoju populacji agrofagów, redukcję zachwaszczenia i ograniczenia strat; w gospodarstwie powinny być uprawiane co najmniej 3 grupy roślin;
- obsada zwierząt na UR — wskazuje na skalę obciążenia środowiska przyrodniczego nawozami naturalnymi; obsada zwierząt na gruntach rolnych nie powinna przekraczać 2 LU/ha;
- saldo bilansu azotu brutto w glebie — wskazuje na oddziaływanie rolnictwa na warunki środowiska, które jest pochodną intensywności i efektywności produkcji rolnej mierzonej poziomem nawożenia mineralnego, wielkością obsady zwierząt i plonów roślin; optymalny poziom salda bilansu azotu nie powinien przekroczyć 60—70 kg/ha UR, choć wielkość nadwyżki jest uzależniona od lokalnych warunków panujących w gospodarstwie.

Spisy rolne są przeprowadzane we wszystkich krajach UE i są oparte na jednolitej metodologii, dlatego proponowany przez nas sposób wykorzystania danych tych spisów do pomiaru zrównoważenia ekonomicznego gospodarstw rolnych i rolnictwa można zastosować w przypadku innych krajów oraz analiz porównawczych między nimi, biorąc jednak pod uwagę inne wartości wymogów zrównoważenia. Takie analizy są niewątpliwie trudniejsze w odniesieniu do zrównoważenia środowiskowego i społecznego.

WYNIKI BADAŃ

Badaniem objęto 1488 tys. gospodarstw indywidualnych, które użytkowały co najmniej 1 ha UR w dobrej kulturze rolnej (tabl. 1). Na te gospodarstwa przypadało 13186 tys. ha UR, 1846 tys. pełnozatrudnionych (AWU) oraz 6340 tys. sztuk dużych zwierząt gospodarskich (LU), 16524 mln euro wytworzonej pro-

dukcji standardowej oraz 6324 tys. ESU (standardowej nadwyżki bezpośredniej). Gospodarstwa badanej zbiorowości stanowiły 78,8% ogółu gospodarstw indywidualnych w Polsce prowadzących działalność rolniczą oraz 98,5% UR, 89,9% nakładów pracy, 96,5% pogłowia zwierząt, 95,3% wartości standardowej produkcji oraz 97,7% wytworzonej standardowej nadwyżki bezpośredniej⁷.

W badanej populacji gospodarstw rolnych dominują małe i średnie gospodarstwa pod względem powierzchni UR, natomiast jednostki duże i bardzo duże stanowią znikomą część, odpowiednio: 1—5 ha — 54%, 5—25 ha — 41%, 25—50 ha — 4%, 50 i więcej ha — 1,6% (tabl. 1). Przeciętne gospodarstwo rolne jest zatem niewielkie pod względem powierzchni UR (ok. 9 ha) oraz słabe ekonomicznie (standardowa nadwyżka bezpośrednia wynosi niewiele ponad 4 ESU). W takim gospodarstwie pracuje przeciętnie 1,2 jednostki pełnozatrudnionej, a wytwarzana standardowa produkcja przekracza nieco 11 tys. euro.

W tabl. 2 podano wartości wskaźników, które mogą posłużyć do oceny zrównoważenia ekonomicznego, dla gospodarstw badanej zbiorowości razem i w wyróżnionych grupach obszarowych UR. Pierwszy wskaźnik to standardowa produkcja odniesiona do powierzchni gospodarstwa. Przeciętna produktywność ziemi w gospodarstwie rolnym wyniosła 1,25 tys. euro/ha. Produktywność ziemi w gospodarstwach odbiegała nieznacznie *in plus* od przeciętnej grup obszarowych 5—25 ha oraz 25—50 ha (gospodarstwa średnie i duże), natomiast gospodarstwa najmniejsze i największe różniły się *in minus*. Gospodarstwa o powierzchni co najmniej 50 ha wyróżniały się najniższą wartością wskaźnika.

Przytoczone dane wskazują na paraboliczny przebieg krzywej opisującej związek produktywności ziemi z obszarem gospodarstwa, nakazując zatem *ceteris paribus* ostrożność tworzenia gospodarstw o areale przekraczającym 50 ha z punktu widzenia podaży produktów rolniczych — bezpieczeństwa żywnościowego.

TABL. 1. LICZEBNOŚĆ ORAZ PODSTAWOWE CECHY PRODUKCYJNO-EKONOMICZNE GOSPODARSTW ROLNYCH (przeciętnie na gospodarstwo) WEDŁUG POWIERZCHNI UŻYTKÓW ROLNYCH

Wyszczególnienie	Ogółem	1—5 ha	5—25	25—50	≥50 ha
Liczba gospodarstw w tys.	1487,56	798,67	606,32	58,31	24,27
Użytki rolne w ha	8,86	2,56	10,52	33,66	115,39
Pracujący w AWU	1,24	0,91	1,55	2,06	2,56
Zwierzęta gospodarskie w LU	4,26	0,75	5,87	22,45	36,09
Standardowa produkcja w tys. euro	11,11	3,18	13,73	45,64	123,59
Standardowa nadwyżka bezpośrednia w ESU	4,25	0,97	5,49	19,31	45,14

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, PSR 2010.

⁷ W Polsce, poza gospodarstwami indywidualnymi, jest także 4,3 tys. gospodarstw osób prawnych użytkujących 1844 tys. ha UR oraz wytwarzających produkcję standardową o wartości 1863 mln euro.

**TABL. 2. ZRÓWNOWAŻENIE EKONOMICZNE GOSPODARSTW ROLNYCH (przeciętne)
WEDŁUG POWIERZCHNI UŻYTKÓW ROLNYCH**

Wyszczególnienie	Ogółem	1—5 ha	5—25	25—50	≥50 ha
Standardowa produkcja w tys. euro/ha	1,25	1,24	1,30	1,36	1,07
Standardowa nadwyżka bezpośrednia w ESU/AWU	3,43	1,07	3,54	9,36	17,63
Gospodarstwa rynku lokalnego w %	13,78	13,59	14,41	10,23	12,67
Gospodarstwa rynkowe w %	66,03	54,56	76,69	98,03	99,96
Gospodarstwa rolników w %	34,78	14,15	55,03	86,17	84,04

Ź r ó d ł o: jak przy tabl. 1.

Standardowa nadwyżka bezpośrednia odniesiona do nakładów pracy może służyć za miarę wydajności ekonomicznej i za wyznacznik potencjalnej opłaty pracy i zdolności kreacji dochodu z gospodarstwa rolnego. Z danych tabl. 2 wynika, że ta wartość w średnim gospodarstwie wyniosła niecałe 3,5 ESU/AWU, przy czym związek tego wskaźnika z obszarem gospodarstwa jest jednokierunkowy i wyraźny. To znana zależność ekonomiczna, którą uzasadniają korzyści skali produkcji rosnące wraz z powierzchnią gospodarstwa (większe gospodarstwa mają większe możliwości ograniczania kosztów, w tym kosztów bezpośrednich, jak np. możliwość negocjacji ceny przy zakupie większych ilości towaru, środków ochrony roślin, nawozów oraz pasz), jak też większe możliwości efektywnego wykorzystania zasobów pracy.

O aktywności rynkowej gospodarstw świadczy udział gospodarstw rynkowych i samozaopatrzeniowych oraz rynku lokalnego w populacji gospodarstw rolnych. W kontekście zapewnienia dostatecznej podaży produktów rolno-spożywczych szczególne znaczenie przypisuje się gospodarstwom rynkowym, czyli tym, które sprzedają co najmniej połowę wytworzonej produkcji rolniczej. Ich dopełnienie stanowią gospodarstwa samozaopatrzeniowe, w których wytwarzana produkcja rolna jest przeznaczana głównie na własne potrzeby gospodarstwa domowego. Ponad 2/3 badanych gospodarstw stanowiły gospodarstwa rynkowe, to znacząca i liczna grupa. Ich udział waha się od 55% wśród najmniejszych gospodarstw do 100% wśród tych największych.

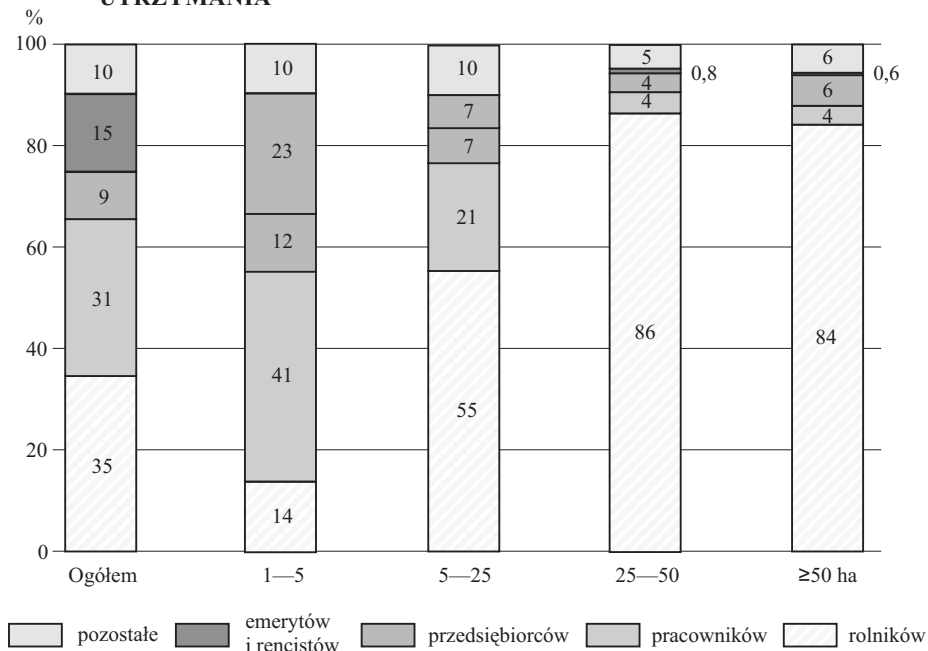
W przypadku gospodarstw rynku lokalnego przeważająca część produkcji rolnej jest sprzedawana na lokalnym rynku. Ta grupa gospodarstw ma szczególne znaczenie dla lokalnego systemu żywnościowego i pośrednio dla rozwoju społeczno-ekonomicznego lokalnych miejscowości. Jak wskazuje tabl. 2, taką rolę pełniło 14% gospodarstw. Powiązanie z rynkiem lokalnym gospodarstw o powierzchni 1—5 ha UR oraz 5—25 ha UR nie odbiega od przeciętnej, w przeciwieństwie do gospodarstw dużych — 25—50 ha UR, spośród których 10% jest ukierunkowanych na miejscową sprzedaż. O ile nie dziwi fakt, że mniejsze gospodarstwa intensywniej funkcjonują na rynku lokalnym (są mniejsze, nie mają tak silnej pozycji na rynku zamiejscowym by współpracować z marketami, nie mają możliwości dostarczenia dużych i jednolitych ilości towaru), to uwagę zwraca znaczna część podmiotów bardzo dużych, o powierzchni co najmniej 50 ha UR, które sprzedają przeważającą część produkcji właśnie na rynku lokalnym. Świadczy to o upodabnianiu się procesów handlowych na lokalnym i zamiejscowym

wym, a nawet globalnym rynku, tzn. coraz częściej zgłaszany jest na nich popyt na duże partie towaru, które mogą być zapewnione przez wielkoobszarowych producentów rolnych bądź grupy producentów rolnych. Jeśli taka tendencja będzie narastać, lokalnie funkcjonujący producenci rolni, produkujący niewielkie partie towaru, mogą być wyparci z rynku przez tych większych.

Ostatnim spośród wskaźników zrównoważenia ekonomicznego jest odsetek gospodarstw rolników, a precyzyjniej, udział gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego, dla których dochód z gospodarstwa rolnego stanowi przeważające źródło utrzymania. Zaledwie 35% badanych gospodarstw kwalifikowała się do tej grupy. Udział gospodarstw rolników wzrasta wraz z obszarem gospodarstwa, jednak w przypadku ostatniej grupy (od 50 ha UR) jest nieco niższy w odniesieniu do poprzedzającej (wykr. 1). Takie wyniki mogą świadczyć o względnie częstszym ukierunkowaniu gospodarstw największych na pozarolnicze źródła dochodów.

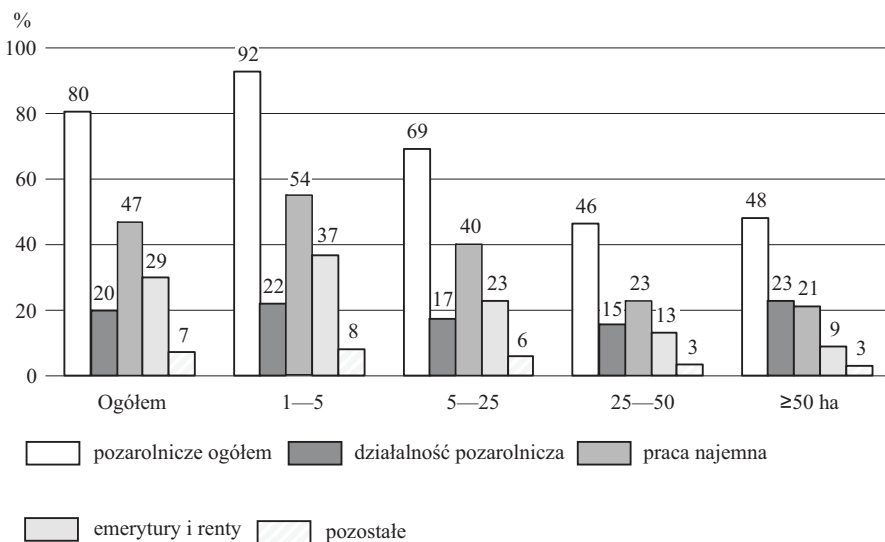
W całej badanej zbiorowości 80% gospodarstw rolnych uzyskiwało dochody z działalności pozarolniczej (wykr. 2). Dochody pozarolnicze traciły na znaczeniu w przypadku większych gospodarstw, choć co warto podkreślić, w największych gospodarstwach o powierzchni co najmniej 50 ha UR relatywnie częściej uzupełniano budżet domowy źródłami pozarolniczymi niż w gospodarstwach o wielkości 25—50 ha UR.

Wykr. 1. STRUKTURA GOSPODARSTW WEDŁUG PRZEWAŻAJĄCEGO ŹRÓDŁA UTRZYMANIA

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PSR 2010.

Wykr. 2. ODSETEK GOSPODARSTW WEDŁUG RODZAJU POZAROLNICZYCH ŹRÓDEŁ DOCHODÓW

Źródło: jak przy wykr. 1.

Wśród ogółu dochodów pozarolniczych najczęściej uzupełniano budżet gospodarstwa domowego dochodem uzyskanym z pracy najemnej (47%). Na kolejnym miejscu uplasowały się emerytury i renty. Tradycyjne polskie gospodarstwa rolne to gospodarstwa wielopokoleniowe, stąd prawie 30% gospodarstw domowych posiadało środki finansowe uzyskane z tego tytułu. Co piąty rolnik wskazał, że jego rodzina uzyskuje dochody z prowadzenia działalności pozarolniczej (produkcyjnej lub usługowej) na własny rachunek, w tym z działalności innej niż rolnicza. W tych gospodarstwach w znacznym stopniu uzyskiwano dodatkowe środki finansowe z zasobów i majątku gospodarstwa rolnego (siła robocza, teren, budynki, park maszynowy itp.). Majątek tych gospodarstw pozwolił na podjęcie działalności agroturystycznej, akwakultury czy też przetwórstwa produktów rolnych. Działalność pozarolnicza dodatkowo umożliwiła efektywne wykorzystanie zasobów gospodarstwa. Kategoria dochodów z innych źródeł niezarobkowych jest dość pojemna i obejmuje zarówno dochody z zasiłków (z pomocy społecznej, wychowawczego), alimentów, stypendium, dochody z lokat kapitałowych, wygrane w grach liczbowych i loteryjnych, a także dochody uzyskane z tytułu pomocy zagranicznej oraz dzierżawy ziemi (*Instrukcja...*, 2010).

Wśród wyodrębnionych grup obszarowych UR zauważalny był malejący odsetek gospodarstw z dochodami uzyskanymi z tytułu emerytur i rent, z pracy najemnej oraz z innych źródeł wraz z przechodzeniem do coraz większych grup gospodarstw, co jest w pełni zrozumiałe. Niemniej jednak zaskakujące okazały się wyniki dla ostatniej grupy gospodarstw, o powierzchni co najmniej 50 ha UR.

W tym przypadku odsetek gospodarstw, które czerpały dochody z prowadzenia działalności pozarolniczej był nieznacznie większy niż w niższej grupie obszarowej. W większych gospodarstwach, o dużym majątku (mierzonym nie tylko powierzchnią, ale także innymi aktywami: budynki, budowle itd.), istnieją szersze możliwości uzupełnienia budżetu domowego, tym samym komplementarnej aktywności gospodarczej wobec działalności rolniczej opartej na zasobach i majątku całego gospodarstwa rolnego (np. agroturystyka, sprzedaż własnych produktów rolno-spożywczych).

Zgodnie z definicją zrównoważonego rozwoju obok aspektu ekonomicznego ważny jest również środowiskowy. Trwają dyskusje nad możliwością jednoczesnej realizacji różnych celów zrównoważonego rozwoju. Istotną kwestią jest zbadanie zgodności, komplementarności czy też konkurencyjności praktyk rolniczych pod względem przyjaznego podejścia do środowiska przyrodniczego oraz dostarczanych korzyści ekonomicznych. Zgodnie z przedstawioną metodą badań, dotyczącą kryteriów zrównoważenia, gospodarstwa pogrupowano w zależności od wartości wskaźników ekonomicznych. Dla tych grup ustalono odsetek gospodarstw, które wyróżniały się pożądanym — uznanym za zrównoważony pod względem środowiskowym — poziomem wskaźników. Dane tabl. 3 wskazują na wzajemne relacje między zrównoważeniem ekonomicznym a środowiskowym gospodarstw rolnych.

TABL. 3. ODSETEK GOSPODARSTW WYRÓŻNIAJĄCYCH SIĘ POŻĄDANYM POZIOMEM WYBRANYCH WSKAŹNIKÓW ZRÓWNOWAŻENIA ŚRODOWISKOWEGO

Wyszczególnienie	Bilans substancji organicznej	Indeks pokrycia gruntów ornych roślinnością	Zboża na gruntach ornych	Liczba grup uprawianych roślin	Obsada zwierząt na użytkach rolnych	Bilans azotu brutto
O g ó l e m	45,88	61,67	25,83	22,14	97,92	4,46
Standardowa produkcja^a						
<8 tys. euro	45,36	60,34	23,12	13,30	98,84	3,88
8— 25	47,26	65,10	26,71	37,24	97,42	6,27
25— 50	45,78	62,18	38,24	47,72	91,44	5,04
50—100	46,94	63,07	46,25	45,66	86,72	4,41
100—500	48,21	65,05	46,35	32,76	73,52	2,96
500 tys. euro i więcej	38,31	68,38	35,31	24,25	45,36	1,53
Standardowa nadwyżka bezpośrednia^a						
<2 ESU	44,45	58,95	23,90	11,45	99,00	3,57
2— 4	48,27	66,34	22,91	29,25	98,27	6,05
4— 8	48,19	65,89	26,11	37,23	97,42	6,58
8— 16	46,83	64,42	31,82	44,40	94,21	5,81
16— 40	47,22	63,58	40,84	47,44	86,21	4,59
40—100	49,95	65,43	46,01	37,24	77,51	3,59
100 i więcej ESU	51,10	67,95	46,19	31,15	69,50	2,63
Powiązanie gospodarstw z rynkiem						
Gospodarstwa rynku lokalnego	47,64	57,52	26,34	18,89	98,60	4,73
Gospodarstwa rynkowe	50,99	62,68	26,33	25,02	97,06	4,56
Gospodarstwa samozaopatrzeniowe	36,58	59,81	24,93	16,88	98,42	4,23

TABL. 3. ODSETEK GOSPODARSTW WYRÓŻNIAJĄCYCH SIĘ POŻĄDANYM POZIOMEM WYBRANYCH WSKAŹNIKÓW ZRÓWNOWAŻENIA ŚRODOWISKOWEGO (dok.)

Wyszczególnienie	Bilans substancji organicznej	Indeks pokrycia gruntów ornym roślinością	Zboża na gruntach ornym	Liczba grup uprawianych roślin	Obsada zwierząt na użytkach rolnych	Bilans azotu brutto
Gospodarstwa domowe rolników						
Gospodarstwa ogółem	47,70	63,34	28,71	34,43	95,60	5,40
Gospodarstwa o dochodach z działalności rolniczej 50—99%	48,45	63,40	27,73	34,63	98,29	5,53
Gospodarstwa o dochodach z działalności rolniczej od 99%	47,20	62,56	29,99	33,48	97,60	5,37

a Przedziały liczbowe domknięte lewostronnie.

Ź r ó ł o: jak przy tabl. 1.

Przyjęte kryteria zrównowazenia środowiskowego są w różnym stopniu spełnione przez gospodarstwa rolne⁸. Prawie wszystkie gospodarstwa wyróżniały się przyjazną dla środowiska przyrodniczego obsadą zwierząt na UR (98%), w dominującej części gospodarstw (62%) zapewniono dostateczną ochronę gleb przed erozją, a w prawie połowie badanych jednostek bilans substancji organicznej w glebie kształtował się na dodatnim poziomie, co wskazało na jej reprodukcję. Na skutek dominacji roślin zbożowych w strukturze upraw polowych niewielka część gospodarstw wyróżniała się różnorodną strukturą zasiewów, w co piątym gospodarstwie uprawiano kilka grup roślin, natomiast w co czwartym gospodarstwie zboża nie przekraczały 2/3 powierzchni zasiewów na gruntach ornym. Zaledwie kilka procent gospodarstw miało poprawnie zbilansowaną ilość azotu.

Tabl. 3 przedstawia udział gospodarstw wyróżniających się pożądanym poziomem wybranych wskaźników zrównowazenia środowiskowego, m.in. w zależności od wielkości rocznej standardowej produkcji jaką wytwarzają. W przypadku większości analizowanych kryteriów zrównowazania środowiskowego zauważono paraboliczną zależność względem wartości standardowej produkcji. Wraz ze wzrostem standardowej produkcji zwiększał się udział gospodarstw zrównowazonych w zakresie środowiskowym, jednak przy pewnej wielkości produkcji (różnej w zależności od analizowanego kryterium środowiskowego) zaczął się obniżać. Podobnie przedstawiały się relacje między zrównowazaniem środowiskowym i potencjałem ekonomicznym gospodarstw rolnych mierzonym wartością standardowej nadwyżki bezpośredniej. Intensywność obsady zwierząt zwiększała się wraz ze wzrostem standardowej produkcji rolnej, co potwierdza znaczenie produkcji zwierzęcej w kształtowaniu wyników produkcyjno-ekono-

⁸ Przeciętne wartości analizowanych wskaźników zrównowazenia ekonomicznego dla ogółu badanych gospodarstw wyniosły: bilans substancji organicznej — 0,07 t/ha GO; indeks pokrycia gruntów ornym roślinością — 50,30% GO; zboża na gruntach ornym — 74,94% GO; obsada zwierząt na użytkach rolnych — 0,70 LU/ha UR; bilans azotu brutto — 42,16 kg/ha UR.

micznych gospodarstw rolnych. W gospodarstwach o większej skali produkcji rolnej także częściej zapewniano dostateczną ochronę gleb przed erozją w postaci zimowej okrywy roślinnej.

Odnosząc wyniki gospodarstw o różnej aktywności rynkowej oraz ukierunkowanych na działalność rolniczą do ogółu badanych gospodarstw można stwierdzić, że podmioty zrównoważone w zakresie ekonomicznym częściej prowadzą prośrodowiskową działalność rolniczą.

Podsumowanie i wnioski

W artykule przedstawiono propozycję wykorzystania danych PSR 2010 do pomiaru zrównoważenia ekonomicznego gospodarstw rolnych w Polsce. Przyjęto następujące wskaźniki zrównoważenia ekonomicznego: produktywność ziemi, wydajność ekonomiczną pracy, orientację rynkową oraz źródła dochodów i utrzymania gospodarstw domowych. Wskazano również na relacje między zrównoważeniem ekonomicznym i środowiskowym gospodarstw rolnych. Analizą objęto indywidualne gospodarstwa rolne o powierzchni co najmniej 1 ha użytków rolnych z wyodrębnieniem grup obszarowych.

Na podstawie przeprowadzonej analizy sformułowano następujące wnioski:

- Ocena zrównoważenia ekonomicznego gospodarstw rolnych przez pryzmat kilku wskaźników sprawności ekonomicznej jest możliwa na podstawie danych powszechnych spisów rolnych oraz opartych na nich dodatkowych wyliczeń, aczkolwiek z pewnością nie jest ona wystarczająca.
- Możliwe do obliczenia wskaźniki informują o ważnych kwestiach ekonomicznych związanych ze skalą produkcji oraz jej rozdysponowaniem, a także o poziomie potencjalnej opłaty pracy, źródłach dochodów i utrzymania gospodarstw rolnych. Zaproponowane wskaźniki dostarczają częściowo odmiennych informacji, stąd jednoznaczna ocena zrównoważania ekonomicznego — o ile wartości wskaźników różnie się kształtują — nie jest łatwa.
- Z przedstawionych wielkości wynika paraboliczna zależność wielkości gospodarstw i wskaźników ekonomicznych, takich jak produktywność ziemi oraz opłata pracy, tym samym wskazują one, że wzrost powierzchni gospodarstwa ponad pewną wielkość właściwą dla konkretnych sytuacji nie znajduje uzasadnienia ekonomicznego.
- Dochody pozarolnicze stanowią istotne źródło utrzymania dla znacznej części polskich gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego. Dochody te tracą na znaczeniu wraz ze wzrostem powierzchni gospodarstwa, jednak w przypadku największych gospodarstw — co najmniej 50 ha UR — zaznacza się większa dywersyfikacja dochodów względem gospodarstw 25—50 ha UR.
- Przedstawione badania wskazały, że analizowane kryteria zrównoważenia środowiskowego są w różnym stopniu spełnione przez gospodarstwa rolne.

- Zależność między zrównoważeniem ekonomicznym i środowiskowym upodabnia się zazwyczaj do paraboli. Wyniki badań wskazały, że ma miejsce komplementarność celów ekonomicznych i środowiskowych w gospodarstwach rolnych, jednak nie ma ona charakteru nieskończonego. Przy pewnym poziomie korzyści ekonomicznych (tu ważne, jaką miarę przyjmujemy) zaznacza się ich konkurencyjność.
- Odnosząc wyniki gospodarstw o różnej aktywności rynkowej oraz ukierunkowanych na działalność rolniczą do ogółu badanych gospodarstw można stwierdzić, że podmioty zrównoważone w zakresie ekonomicznym częściej prowadzą działalność prośrodowiskową.

dr Wioletta Wrzaszcz, prof. dr hab. Józef Stanisław Zegar — *Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej — Państwowy Instytut Badawczy*

LITERATURA

- Goraj L., Bocian M., Cholewa I., Nachtman G., Tarasiuk R. (2012), *Współczynniki Standardowej Produkcji „2007” dla celów Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych*, FADN, Warszawa
- Huylenbroeck G. van, Durand G. (red.) (2003), *Multifunctional Agriculture. A New Paradigm for European Agriculture and Rural Development*, Ashgate, Hampshire-Burlington
- Instrukcja dla rachmistrza spisowego w sprawie wypełniania formularza do powszechnego spisu rolnego oraz badania metod produkcji rolnej w 2010 r.* (2010), GUS
- Jankowiak J., Bieńkowski J. (2007), *Syntetyczna ocena zrównoważonego rozwoju gospodarstw rolnych*, „Fragmenta Agronomii”, t. 3, nr 95
- Majewski E. (2008), *Trwały rozwój i trwale rolnictwo — teoria a praktyka gospodarstw rolniczych*, SGGW
- Pretty J. (2008), *Agricultural Sustainability: Concepts, Principles and Evidence*, „Philosophical Transactions of the Royal Society B”, No. 363, źródło: rstb.royalsocietypublishing.org
- Reaping the Benefits: Science and the Sustainable Intensification of Global Agriculture* (2009), „The Royal Society”, No. 10, London
- Toczyński T., Wrzaszcz W., Zegar J. St. (2013), *Zrównoważenie polskiego rolnictwa. Powszechny Spis Rolny 2013*, GUS
- Woś A., Zegar J. St. (2002), *Rolnictwo społecznie zrównoważone*, IERiGŻ, Warszawa
- Wrzaszcz W. (2012), *Poziom zrównoważenia indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce (na podstawie danych FADN)*, IERiGŻ-PIB, „Studia i Monografie”, nr 155, Warszawa
- Zegar J. St. (2012), *Współczesne wyzwania rolnictwa*, WN PWN, Warszawa

SUMMARY

Measuring the level of agriculture sustainability is very complex. Different proposals are presented and discussed, and still, there is no generally accepted measures of the sustainability of agriculture. This problem also concerns economic sustainability of agriculture. Sustainability of agricultural holdings de-

termines the sustainability of agriculture, although these notions are not identical. The purpose of the article is to present proposals for measuring the economic sustainability of agricultural holdings on the basis of Agricultural Census 2010 data. This article sets the following indicators of the economic sustainability: land productivity, labour profitability, farms market activity and sources of households' income and maintenance. The analysis concerns individual agricultural holdings with at least 1 ha of agricultural land and it is also carried out in four area groups.

РЕЗЮМЕ

Измерение сбалансирования сельского хозяйства является сложным. Обсуждаются разные предложения и по-прежнему нет общепринятых его измерителей. Это касается также сбалансирования сельского хозяйства в экономическом подходе. Касается это также сбалансирования земельных хозяйств, хотя нет полного совпадения между этими понятиями (сбалансированием земельных хозяйств и сбалансированием сельского хозяйства).

Целью статьи является представление предложений измерения экономического сбалансирования земельных хозяйств с использованием данных Всеобщей сельскохозяйственной переписи 2010 г. На их основе были определены величины показателей экономического сбалансирования земельных хозяйств. Были приняты следующие показатели: продуктивности земель, экономическая эффективность работы, ориентация на рынок хозяйств, а также источники доходов и средств на содержание домашних хозяйств. Анализом были охвачены индивидуальные земельные хозяйства площадью не менее 1 гектара земельных угодий с выделением четырех групп площади.

Сопоставляя результаты хозяйств с разной рыночной активностью и направленные на сельскохозяйственную деятельность с обследуемыми хозяйствами в целом можно констатировать, что субъекты экономически устойчивые чаще ведут про-экологическую сельскохозяйственную деятельность.

Industrializacja, deindustrializacja i początek reindustrializacji Polski

Celem artykułu jest przedstawienie informacji z przeprowadzonego badania statystycznego zakładów przemysłowych, pokazanie efektów uprzemysłowienia kraju w wyniku budowy nowych zakładów w latach 1949—1989 oraz istniejących przed 1949 r., skali ich likwidacji w procesie transformacji przemysłu państwowego po 1989 r., a także początków reindustrializacji.

Treść artykułu ujęto w pięciu tematach:

- charakterystyka badania statystycznego zakładów przemysłowych,
- poziom uprzemysłowienia oraz skala likwidacji zakładów przemysłowych,
- główne przyczyny dużej skali likwidacji zakładów przemysłowych po 1989 r.,
- przemysł, który pozostał po 25 latach posocjalistycznej transformacji,
- początki reindustrializacji Polski.

Dostępność archiwalnych tablic komputerowych zawierających imienny wykaz przedsiębiorstw za 1988 r. skłoniła grono osób zainteresowanych problemami transformacji do podjęcia badania zakładów przemysłowych. Tablice te opracowano w 1992 r. (Centrum Informatyki Statystycznej GUS) dla potrzeb Zespołu Analiz i Prognoz Zarządu Krajowego PTE, który zlecił Andrzejowi Karpińskiemu i Stanisławowi Paradyszowi opracowanie ekspertyzy statystyczno-ekonomicznej. Po opracowaniu ekspertyzy tablice zarchiwizowano i po 20 latach wykorzystano jako podstawowe źródło do opracowania imiennego wykazu zakładów oraz podstawowych danych liczbowych charakteryzujących ich potencjał produkcyjny. Informacje te wymagały jednak uszczegółowienia i odpowiednich przegrupowań gałęziowych i terytorialnych.

Prace merytoryczne, analityczne i techniczne związane z przeprowadzeniem badania zakładów przemysłowych wykonał zespół autorski w składzie: prof. Andrzej Karpiński, dr Stanisław Paradysz, prof. Paweł Soroka i mgr inż. Wiesław Żółtkowski, z udziałem konsultantów na szczeblu centralnym i wojewódzkim.

CHARAKTERYSTYKA BADANIA STATYSTYCZNEGO ZAKŁADÓW PRZEMYSŁOWYCH

Reforma ustroju państwowego i systemu gospodarczego w Polsce dokonała podziału działalności przemysłu po drugiej wojnie światowej na gospodarkę socjalistyczną w latach 1944—1989 oraz na gospodarkę kapitalistyczną po 1989 r.

Z punktu widzenia statystycznego przyjęto jako rozdzielający te dwa okresy rok 1988, w którym obowiązywał jeszcze system centralnego planowania i zarządzania.

Badanie zmian zachodzących w rozwoju przemysłu postanowiono zrealizować w dwóch etapach ze względu na znaczną liczbę podmiotów — pierwszy etap to okres intensywnej industrializacji w latach 1949—1988, w których zbudowano liczne nowe zakłady, drugi etap to lata 1944—1948 i lata międzywojenne z zakładami istniejącymi jeszcze w 1988 r. (określane potocznie jako zakłady starsze).

Wyniki badania pierwszego etapu opublikowano w książce *Jak powstawały i upadały zakłady przemysłowe w Polsce* (Karpiński i in., 2013).

Wyniki badania drugiego etapu, z podsumowaniem danych z pierwszego etapu, opublikowano w książce pt. *Od uprzemysłowienia w PRL do deindustrializacji kraju (Losy przemysłu w Polsce)*.

Przygotowanie wykazu zakładów do przeprowadzenia badania wymagało podjęcia decyzji metodologicznych odnośnie następujących problemów:

- 1) ustalenie zbiorowości zakładów przemysłowych przyjętych do badania;
- 2) podjęcie decyzji o statusie jednostki badania — przedsiębiorstwo czy zakład;
- 3) przyjęcie zasady identyfikacji zakładów jako: nowe, odbudowane, rozbudowane, zlikwidowane;
- 4) przeklasyfikowanie zakładów z Klasyfikacji Gospodarki Narodowej (KGN) stosowanej w krajach socjalistycznych w podziale przemysłu na 24 gałęzie na Polską Klasyfikację Działalności (PKD) w podziale na 28 gałęzi;
- 5) przegrupowanie zakładów z podziału administracyjnego według 49 województw na 16 województw;
- 6) podjęcie decyzji o doborze mierników oceny potencjału produkcyjnego zakładów;
- 7) określenie zakresu działalności zespołów konsultacyjnych w sprawie uzupełnienia i uściślenia informacji zawartych w wykazach zakładów do badania.

Istotnym problemem badania zakładów przemysłowych była zbiorowość zakładów istniejących w 1988 r. Według *Rocznika Statystycznego Przemysłu 1989* w 1988 r. było w przemyśle 6549 podmiotów organizacyjnych. Była to duża zbiorowość, bardzo zróżnicowana pod względem wielkości zatrudnienia, od zakładów mikro, małych, średnich, dużych do zatrudniających po kilka tysięcy osób, przy czym każdy ze 115 zakładów zatrudniał 5 tys. i więcej osób. O przyjęciu do badania liczby zakładów decydowały dwa kryteria — zapewnienie właściwej reprezentatywności całej zbiorowości zakładów oraz pracochłonność tego badania. Ustalono, że kryteria te spełniały zakłady zatrudniające 100 i więcej osób, których liczba wynosiła ok. 5600, a zatrudniały łącznie ok. 85% zatrudnionych w całym przemyśle.

W założeniach ustalono, że badanie powinno dostarczyć informacji zarówno w podziale według gałęzi przemysłu, jak i w podziale według województw, co przesądziło o przyjęciu zakładu, a nie przedsiębiorstwa, jako jednostki badania. W kombinatach przemysłowych i przedsiębiorstwach wielozakładowych posiadających zakłady na terenie różnych województw przyjęto do badania poszczególne zakłady, a nie całe przedsiębiorstwa. Decyzja ta skomplikowała uzyskanie danych dla tych zakładów oraz zwiększyła pracochłonność badania. Należy nadmienić, że w dokumentach planistycznych i w publikacjach GUS podawano dane wyłącznie dla całych kombinatów i przedsiębiorstw wielozakładowych. Zasada ta obowiązywała w opracowywanych przez GUS wykazach 500 największych przedsiębiorstw przemysłowych.

Kolejny problem dotyczył programu badania, w którym przewidziano konieczność zakwalifikowania każdego zakładu jako: nowy, odbudowany, rozbudowany, aktywny czy zlikwidowany. Wymagało to ścisłego zdefiniowania tych pojęć w wytycznych do badania.

Z kolei w pracach przygotowawczych do badania zachodziła konieczność zmiany symboli nadanych zakładom z KGN na odpowiednie symbole z Polskiej Klasyfikacji Działalności — PKD 2004 (prace te wykonano przed wdrożeniem PKD 2007). Wymagało to opracowania klucza przejścia z jednej klasyfikacji na drugą i nadania zakładom odpowiednich symboli.

Ponadto zachodziła konieczność dokonania zmiany symboli zakładom przemysłowym wynikająca z podziału administracyjnego 49 województw na 16 województw. W przypadku gdy w tablicach elektronicznych występował dokładny adres i zakład był położony na terenie gminy, wystarczały mapy krajowe z podziałem na gminy, natomiast w innych przypadkach wymagało to poszukiwania przynależności do właściwego województwa w Internecie (często zdarzały się przypadki, że dana miejscowość występowała w kilku województwach i zachodziła konieczność uzyskania wyjaśnień konsultantów w województwach). Przegrupowania te okazały się skomplikowane i czasochłonne.

Należy nadmienić, że czynności związane z przeklasyfikowaniem gałęziowym i terytorialnym mogły być dokonane przez Centrum Informatyki Statystycznej GUS, które ma doświadczenie w tego typu pracach, ale autorzy badania nie mogli zlecić tak kosztownego opracowania ze względu na brak środków płatniczych na to badanie. Z konieczności zatem prace w tym zakresie wykonywano społecznie.

Do oceny potencjału produkcyjnego poszczególnych zakładów wykorzystano kilka mierników. Zdecydowano się przyjąć do badania trzy podstawowe mierniki: wartość brutto produkcyjnych środków trwałych w bieżących cenach ewidencyjnych (w skrócie majątek państwowy), wartość produkcji sprzedanej w cenach bieżących z 1988 r. oraz liczba zatrudnionych. Dane te umożliwiają rozwinięcie oceny potencjału zakładów przez obliczenie trzech istotnych wskaźników, tj. majątkochłonności produkcji, technicznego uzbrojenia pracy i wydajności pracy.

W procedurach omawianego badania zakładów występowały czynności, które musiały być wykonywane w województwach, a nawet we właściwych dla niektórych zakładów miejscowościach. Zespołowi autorskiemu udało się pozyskać osoby zainteresowane tematem badania do zespołu konsultacyjnego na szczeblu centralnym i w 16 województwach. Byli to pracownicy szkół wyższych, działacze gospodarczy oraz byli pracownicy zakładów, jak również pracownicy z kilku urzędów statystycznych. Bardzo cenne były ich informacje odnośnie klasyfikacji technicznej zakładu, ustalenia jego aktywności (statusu — czynny czy zlikwidowany), uzupełnienia listy zakładów lub skreślenia ze względu na kwalifikację do niewłaściwego województwa lub gałęzi przemysłu, a także dotyczące uzupełniania brakujących danych dla zakładów. Dotyczyło to zwłaszcza zakładów wchodzących w skład kombinatów i przedsiębiorstw wielozakładowych. Wszystkie działania konsultantów były wykonywane w ramach pracy społecznej.

POZIOM UPZEMYSŁOWIENIA ORAZ SKALA LIKWIDACJI ZAKŁADÓW PRZEMYSŁOWYCH

Wyniki badania obu problemów opracowano w odniesieniu do:

- zakładów nowych, zbudowanych w latach 1949—1988 (etap I badania);
- zakładów powstałych przed 1949 r., a istniejących jeszcze w 1988 r. (etap II badania);
- łącznych wyników obu etapów.

Wyniki etapu badania dotyczącego lat 1949—1988 obrazują okres intensywnego uprzemysłowienia kraju. W okresie tym zbudowano 1634 duże zakłady przemysłowe zatrudniające 100 i więcej osób. Stanowiło to ok. 30% ogólnej liczby zakładów w całym przemyśle. Na zakłady te budżet państwa wyasygnował 54% ogólnych nakładów inwestycyjnych przeznaczonych na przemysł. Dostarczały one 50% wartości produkcji sprzedanej oraz zatrudniały 38% ogólnej liczby pracujących (1875 tys. osób). Nowe miejsca pracy umożliwiły zatrudnienie nadwyżki siły roboczej, zwłaszcza ze wsi, zapewniając pełne zatrudnienie i zapobiegając bezrobociu. Rezultaty te osiągnięto dzięki zbudowaniu dużych zakładów, tj.: 594 zakładów zatrudniających 1001—2000 osób, 188 zakładów — 2001—3000 osób, 134 zakładów — 3001—5000 osób i 115 zakładów zatrudniających ponad 5000 osób. Zakłady te zatrudniały łącznie 2730 tys. osób.

Uruchomiono od podstaw wiele branż przemysłu, zwłaszcza przemysł wysokiej techniki (m.in. elektroniczny, informatyczny i precyzyjny), a także przemysł stoczniowy i maszyn ciężkich, budowlanych, drogowych i wiele innych poprzednio nieistniejących.

W okresie wzmożonego uprzemysłowienia cały przemysł, łącznie z zakładami mniejszymi (zatrudniającymi poniżej 100 osób), osiągał relatywnie wysokie

wskaźniki dynamiki produkcji, z wyjątkiem lat protestów robotniczych (1980—1982). W ciągu prawie 40 lat przemysł osiągnął średnioroczne tempo wzrostu w wysokości 7,3% (*Rocznik...*, 1989).

W 1988 r. przemysł osiągnął 105,3% poziomu produkcji sprzedanej z roku poprzedniego. Udział zatrudnienia w przemyśle w zatrudnieniu w całej gospodarce zwiększył się z 20,7% w 1950 r. do 27,7% w 1988 r., natomiast udział zatrudnienia w rolnictwie znacznie się obniżył, z 56,5% w 1950 r. do 27,1% w 1988 r. W rezultacie przemysł dokonał zmiany struktury gospodarczej Polski z kraju rolniczo-przemysłowego na kraj przemysłowo-rolniczy.

Pożytki z zakładów zbudowanych w latach 1949—1989 w znacznej części zmniejszyły się w toku transformacji gospodarki państwowej. Straty z tytułu likwidacji tych zakładów stanowiły ok. 40% potencjału nowych zakładów i ok. 18% potencjału całego przemysłu.

Zlikwidowano ok. 42% nowych zakładów, co oznacza stratę 31% majątku tych zakładów i 37% produkcji sprzedanej oraz 46% miejsc pracy (zwolniono 860 tys. osób). Zlikwidowano też wiele dużych zakładów, stąd straty w miejscach pracy były wyższe od pozostałych mierników. Tak duża skala likwidacji zakładów nowych, w większości o wyższym poziomie technicznym, wpłynęła na znaczne zubożenie ekonomiczne kraju.

W badaniu zakładów przemysłowych powstałych przed 1949 r. (Karpiński i in., 2015) uwzględniono 2276, czyli ponad 40% ogólnej liczby zakładów w całym przemyśle, posiadających 34% majątku, 46% produkcji i 34% miejsc pracy (1654 tys. osób).

Z tego potencjału przemysłowego zlikwidowano ok. 1000 zakładów, czyli 44%, a straty na skutek likwidacji zakładów stanowiły 47% majątku, 40% produkcji i 53% miejsc pracy (zwolniono 880 tys. osób). Straty te we wszystkich miernikach stanowiły ok. 18% ogólnego potencjału całego przemysłu i były zbliżone do strat z tytułu zlikwidowania zakładów nowych, chociaż zlikwidowano o ponad 45% więcej zakładów starszych, co wynikało z faktu, że jednostki te były znacznie mniejsze.

Łącznie zbadano 3910 zakładów nowych (etap I) i starszych (etap II), tj.: 70% ogólnej liczby zakładów, 88% majątku, 96% produkcji i 72% zatrudnienia (3530 tys. osób). Z tej zbiorowości zlikwidowano 1675 zakładów (ok. 30% ogólnej liczby zakładów), a straty z powodu ich likwidacji w potencjale całego przemysłu wynosiły 33% w majątku, 37% w produkcji i 36% w zatrudnieniu, czyli 1740 tys. miejsc pracy. Straty te stanowią więc ponad 1/3 potencjału całego przemysłu, uwzględniając również dane zakładów zatrudniających poniżej 100 osób.

Pracę straciło ponad 1740 tys. osób, które zostały bez pracy w nowym systemie gospodarczym. Należy mieć na uwadze, że straty likwidacyjne wystąpiły również w zakładach o liczbie pracujących poniżej 100 osób w przemyśle państwowym kluczowym i terenowym oraz w spółdzielniach pracy, które (poza

spółdzielniami mleczarskimi i owocowo-warzywnymi ujętymi w badaniu) uległy w znacznym stopniu likwidacji. Na początku lat 90. ub. wieku z miesiąca na miesiąc upadały nie tylko zakłady, ale i całe branże przemysłowe.

Największe straty wystąpiły w przemyśle lekkim, górnictwie, hutnictwie, elektronice, informatyce, stoczniach i budowie maszyn oraz w województwach: śląskim, mazowieckim, łódzkim i dolnośląskim.

Należy stwierdzić, że koszty transformacji przemysłu były nadmierne i doprowadziły do regresu uprzedniego poziomu uprzemysłowienia kraju.

Trzeba mieć jednak na uwadze również osiągnięcia transformacji, a mianowicie:

- podniesienie poziomu nowoczesności technologii i organizacji produkcji w większości branż przemysłu,
- istotny wzrost wydajności pracy,
- obniżenie materiało- i energochłonności produkcji,
- osiągnięcie umiarkowanego wzrostu produkcji przemysłowej,
- odtworzenie powiązań z rynkiem światowym i uzyskanie przez wiele branż zdolności do konkurencji na otwartym rynku światowym,
- zmniejszanie zanieczyszczeń środowiska naturalnego przez przemysł.

W wyniku tych osiągnięć Polska jest obecnie krajem bardziej nowoczesnym.

GLÓWNE PRZYCZYNY DUŻEJ SKALI LIKWIDACJI ZAKŁADÓW PRZEMYSŁOWYCH PO 1989 R.

Gospodarka socjalistyczna centralnie planowana i zarządzana, oparta na dominacji własności państwowej, centralnej alokacji kapitału i biurokratycznej kontroli, będąca gospodarką zamkniętą i odciętą od konkurencji zagranicznej wyczerpała swoje zdolności rozwojowe. W tej sytuacji nieodzowne stało się dokonanie transformacji na gospodarkę wolnorynkową (Cieślak-Wróblewska, 2014).

Spółeczeństwo przewidywało, że transformacja gospodarcza spowoduje duże straty i koszty. Nie wyobrażano sobie jednak, że będą aż tak znaczące. W przemyśle powstały one na skutek masowej likwidacji zakładów, utraty niespotykanej liczby miejsc pracy i powstania ogromnej skali trwałego bezrobocia, emigracji osób w wieku produkcyjnym, zmniejszenia potencjału produkcyjnego i majątku narodowego.

Nadmierne koszty transformacji gospodarki polskiej były znacznie wyższe niż w pozostałych krajach dokonujących transformacji. Wynikały one głównie z uchwalenia dziesięciu ustaw gospodarczych tworzących program transformacji w radykalnym wariantcie neoliberalnym, realizowanym pospiesznie i w formie terapii szokowej (Balcerowicz, 2014; Żakowski, 2014). W opracowaniu tego programu współdziałały MFW oraz Bank Światowy, które dążyły do zmniejszenia znacznego zadłużenia Polski. Próby złagodzenia radykalizmu transformacji

oraz ograniczenia terapii szokowej dokonywane przez niektórych ekonomistów spotkały się ze zdecydowanym protestem (Bugaj, 2014).

Ministerstwa odpowiedzialne za wdrażanie programu oraz sektor bankowy wykazywały aktywność w realizacji działań wpływających negatywnie na sytuację finansową zakładów państwowych. Dotyczyło to szczególnie początkowych lat 90. ub. wieku, w których znacznie spadała dynamika produkcji¹. Poziom produkcji sprzedanej z 1988 r. osiągnięto dopiero w 1996 r. Aktywność ta przejawiała się następująco:

- stosowanie nadmiernego fiskalizmu, dążącego do maksymalizacji wpływów do budżetu, podwyższanie stawek podatku dochodowego (nawet przekraczających stopę inflacji), jak również ustanowienie dodatkowego podatku od przekroczenia ustalonego limitu w wynagrodzeniach (popiwku) oraz drastyczne ograniczenia dopłat do produktów;
- nieprawidłowości w stosunkach sektora bankowego z zakładami państwowymi przejawiające się w nadmiernym podwyższaniu odsetek od kredytów i rat kredytowych w warunkach superinflacji², a także ograniczaniu kwot nowych kredytów;
- wprowadzenie przedwczesnej i całkowitej liberalizacji handlu zagranicznego i znaczne obniżenie opłat celnych doprowadziło już w 1990 r. do upadku wielu nawet tych aktywizujących się przedsiębiorstw. Upadały również zakłady stanowiące liczne powiązania kooperacyjne;
- brak polityki przemysłowej umożliwiającej obronę niektórych branż przemysłu, zwłaszcza nowoczesnych i wysokiej techniki, niezwykle istotnych dla rozwoju przemysłu. Odpowiednie ministerstwa sugerowały prywatyzację dużej liczby, możliwie najlepszych przedsiębiorstw. O braku polityki przemysłowej i niezajomości jej istoty świadczy wypowiedź przedstawiciela ministerstwa przemysłu w 1989 r., że *najlepszą polityką przemysłową jest brak takiej polityki*.

Nieprawidłowości wystąpiły w procesie prywatyzacji zakładów państwowych, dokonywanej zbyt szybko, z zaniżonymi cenami, w wielu przypadkach korzystnymi dla kapitału zagranicznego:

- 1) na dużą skalę miały miejsce tzw. wrogie przejęcia, polegające na nabywaniu zakładów i zmienianiu ich profilu produkcyjnego bądź likwidowaniu w celu eliminowania konkurencji i uzyskiwania wielokrotnego dochodu ze sprzedaży gruntów poprzemysłowych. Na dużą skalę przeprowadzono również dekompozycję dużych zakładów, tj. wyprzedaż w częściach aż do końcowej likwidacji (Kieżun, 2012);

¹ Wskaźniki dynamiki w cenach stałych (rok poprzedni=100) wynosiły w: 1988 r. — 105,3, 1989 r. — 99,5, 1990 r. — 75,8, 1991 r. — 92,0 i 1992 r. — 102,8.

² Wskaźniki cen produkcji przemysłowej (rok poprzedni=100) wynosiły w: 1988 r. — 159,8, 1989 r. — 312,8, 1990 r. — 722,4, 1991 r. — 140,9, 1992 r. — 134,5, 1993 r. — 131,9, a do 1997 r. zmniejszały się corocznie, ale do poziomu tylko 112,2%.

- 2) szkodliwą formą prywatyzacji było tworzenie z wydzielonych najlepszych części majątku zakładu spółek z dochodami, a pozostałe części z zobowiązaniami ogłaszały upadłość;
- 3) wiele zakładów przekwalifikowanych w spółki Narodowego Funduszu Inwestycyjnego doprowadzono do upadłości. Różne nieprawidłowości umożliwiały zawłaszczenie dobra państwowego i indywidualne bogacenie się.

Działania instytucji centralnych oraz nieprawidłowości procesów prywatyzacyjnych doprowadziły do masowej upadłości i likwidacji zakładów przemysłowych. Uwydatniła się dyskryminacja przemysłu państwowego, z równoczesnymi licznymi przywilejami dla firm zagranicznych (Kołodko, 2014).

JAKI PRZEMYSŁ POZOSTAŁ PO 25 LATACH TRANSFORMACJI?

Przemysł uległ znacznemu zdegradowaniu — zlikwidowano 43% (1675) ogólnej liczby badanych zakładów, straty majątku osiągnęły 37%, produkcji — 38% i zatrudnienia — prawie 50% całego potencjału badanych zakładów.

W wyniku likwidacji zakładów przemysłowych i ograniczenia zatrudnienia w istniejących zakładach straciło pracę ponad 2 mln osób, co ukształtowało trwale bezrobocie rejestrowane w kraju (na początku lat 90. ub. wieku wynosiło ok. 3 mln osób). Ponadto za granicę wyemigrowało ponad 2 mln osób aktywnych zawodowo, w tym ponad 40% z wyższym wykształceniem.

W procesie deindustrializacji przemysłu dynamika produkcji sprzedanej była zmienna w poszczególnych latach. W 2013 r. osiągnięto 244,0% produkcji sprzedanej z 1988 r., średniorocznie o 3,6%. To tempo wzrostu było jednak dwukrotnie niższe aniżeli w okresie industrializacji w PRL (7,3%). Należy zauważyć, że zakłady małe i średnie zatrudniające do 49 osób, dynamicznie rozwijające się w okresie 25 lat, zwiększyły produkcję sprzedaną 9-krotnie. Znacznie niższy przyrost produkcji osiągnęły zakłady duże zatrudniające powyżej: 100 osób — 2-krotnie i 1000 osób 1,5 raza.

Rozdrobnieniu uległa struktura wielkości podmiotów w przemyśle. W 2012 r. liczba pracujących w podmiotach zatrudniających 1000 osób i więcej stanowiła 22%, wobec 56% w 1988 r. Dominują podmioty małe i średnie do 49 pracowników, których liczba w 2012 r. wynosiła 185 tys., z udziałem ok. 20% w ogólnym zatrudnieniu w przemyśle.

Należy zauważyć, że wzrost liczby podmiotów małych i średnich doraźnie ma wpływ na wzrost produkcji i zatrudnienia, ale nie zapewnia długotrwałego rozwoju możliwego do osiągnięcia przy współpracy z zakładowym zapleczem badawczo-rozwojowym. Zaplecza takie były rozwijane głównie w dużych zakładach, jednak na skutek transformacji ich liczba uległa zmniejszeniu. W 2012 r. w zapleczu badawczo-rozwojowym pracowało 14,5 tys. osób, wobec 60,5 tys. w 1988 r.

W wielu branżach przemysłu procesy produkcyjne ograniczają się do montażu elementów składowych produktu, z reguły importowanych, co tworzy mało

miejsce pracy w naszym kraju, a dużo u eksporterów. Odnosi się to m.in. do przemysłu motoryzacyjnego, elektronicznego czy maszynowego. W okresie 1945—1989 obowiązywał pełny cykl produkcji finalnej, łącznie z produkcją krajową elementów stanowiących części produktów finalnych. Podejście takie zapewniało liczne miejsca pracy.

Rozpowszechniła się również działalność podmiotów polegająca na detalizacji dużych partii importowanych towarów, dostosowanej do wymagań handlu detalicznego.

Analiza zatrudnienia według struktury gałęziowej wskazuje na jej znaczne zróżnicowanie. Struktura gałęziowa przemysłu notowana w 2012 r. jest przypadkowa, gdyż jest pochodną rodzajów działalności zakładów pozostałych po likwidacji. Nie jest ona zatem programowana optymalnie i nowoczesnie. Świadczą o tym udziały zatrudnienia w gałęziach o udziałach wysokich i niskich w zatrudnieniu ogółem w przemyśle. Pięć gałęzi przemysłu o udziale powyżej 6% stanowiły łączny udział 47,7% w całym zatrudnieniu w przemyśle. Jest to przemysł: spożywczy (14,9%), meblowy i usługowy (11,1%), metalowy (10,2%), gumowy i tworzyw (6,1%) i samochodowy (5,4%). Są to więc w większości gałęzie o charakterze konsumpcyjnym i usługowym.

Na drugim biegunie klasyfikacji gałęziowej było 5 gałęzi przemysłu o najniższym udziale zatrudnienia (od 0,2% do 1,3%), stanowiących łącznie tylko 3,5%. Są to gałęzie przemysłu: informatycznego (0,2%), przetwórstwa paliw (0,5%), precyzyjnego (0,6%), skórzanego (0,9%) i elektronicznego (1,3%). Przeważa przemysł wysokiej techniki, z dużymi stratami zatrudnienia po 25 latach transformacji. Potwierdza to stan zatrudnienia notowany w 2012 r., obliczony w stosunku do stanu zatrudnienia w 1988 r. Największe straty dotyczą przemysłu włókienniczego (86,1%) i skórzanego (84,5%), a w przedziale 70—80% straty dotyczą 6 gałęzi, głównie wysokiej techniki i przemysłu ciężkiego. Straty zatrudnienia w całym przemyśle wyniosły 41% (2 mln osób).

Straty z tytułu likwidacji zakładów przemysłowych nie są w większości gałęzi eliminowane i nie ma programów unowocześniania struktury gałęziowej. Działania prywatnych inwestorów krajowych i kapitału zagranicznego dotyczące budowy nowych zakładów lub zmiany profilu produkcyjnego są z reguły podporządkowane tendencjom rynkowym. Budżet państwa nie angażuje się w budowę nowych zakładów przemysłowych.

Obecna struktura branżowa nie sprzyja rozwojowi gospodarstwu. Po prawie 25 latach transformacji doprowadzono do znacznego regresu w uprzemysłowieniu kraju. W roku 2012 udział przemysłu w produkcie krajowym brutto całej gospodarki wyniósł 22,4%, wobec 41,7% w 1988 r. W liczbie pracujących w przemyśle odpowiedni udział wyniósł 20,2% w 2012 r., 27,7% w 1988 r. i 20,7% w 1950 r. Udział przemysłu w liczbie pracujących jest zatem prawie taki sam, jak w 1950 r.

Polska stała się krajem usługowo-przemysłowo-rolniczym.

POCZĄTKI REINDUSTRIALIZACJI POLSKI

Programy transformacyjne gospodarki stosowane w ub. wieku przyjmowały za podstawę tezę, że transformacja gospodarcza jest synonimem wychodzenia z kryzysu finansowego i gospodarczego. W związku z tym ograniczano potencjał przemysłowy, zwłaszcza przemysłu ciężkiego, poprzez likwidację zakładów przemysłowych. W Polsce likwidacja zakładów przemysłowych po 1989 r. doprowadziła do głębokiego regresu poziomu osiągniętego w poprzednim okresie. Jak błędne było to działanie świadczą obecnie liczne wypowiedzi ekonomistów oraz decyzje UE i innych krajów mówiące o potrzebie reindustrializacji.

Po kryzysie finansowym i gospodarczym w latach 2008 i 2009 rozpoczęła się dyskusja ekonomistów odnośnie roli przemysłu, zwłaszcza ciężkiego, jako stabilizatora równowagi sytuacji gospodarczej i stymulatora wzrostu gospodarczego. Wnioski z dyskusji stopniowo przekształcają się w decyzje. Komisja Europejska programuje do 2020 r. wzrost udziału przemysłu w wartości PKB w Unii do 20%.

Ocena roli przemysłu uległa zasadniczej zmianie, bowiem renesans przemysłu ma być sposobem na wyjście z kryzysu finansowego i pobudzenie wzrostu gospodarczego. Nad problemami zwiększenia roli przemysłu w gospodarce dyskutowali na początku lutego br. biznesmeni, pracownicy nauki i politycy na forum pod hasłem „Zmienimy polski przemysł”. Jerzy Buzek stwierdził, że *istnieje realna szansa, że już niebawem kołem zamachowym polskiej gospodarki stanie się przemysł* (Furmańczyk, 2015). Reindustrializacja na obecnym etapie działań to zatrzymanie likwidacji przemysłu ciężkiego i podjęcie jego rozbudowy.

Reindustrializacja stanowi przejście od deindustrializacji, czyli redukcji potencjału przemysłowego oraz zmniejszenia jego roli w tworzeniu PKB, do procesu wykorzystania zasobów i wydajności pracy do ponownego wzrostu roli przemysłu w rozwoju gospodarki.

Istota reindustrializacji polega na dostosowaniu przemysłu i jego struktury do najbardziej nowoczesnych technologii informacyjnych, przy wykorzystaniu również technologii stosowanych po transformacji deindustrializacyjnej w niektórych branżach przemysłu. Ta nowoczesna deindustrializacja jest określana mianem cyfrowej rewolucji przemysłowej, jako nowej — trzeciej — rewolucji przemysłowej.

Inwestorzy zagraniczni i krajowi prognozują budowę nowych zakładów bądź wydziałów w dotychczas istniejących zakładach w przemyśle hutniczym, chemicznym, motoryzacyjnym i w innych branżach przemysłu (Olechowski, 2014). Podejmowane są działania dotyczące wzrostu produkcji wielu produktów hutniczych, zwłaszcza stali, która z kolei stanowi podstawę rozwoju wielu gałęzi gospodarki, a jej zużycie w naszym kraju systematycznie wzrasta (Samaddar,

2015). W przemyśle chemicznym wzbogacany jest asortyment podstawowych chemikaliów. Volkswagen jest w trakcie budowy nowego zakładu samochodów dostawczych w gminie Września, zapewniających dostawy produktów z kooperujących zakładów krajowych.

Należy mieć nadzieję, że zamierzenia rozwoju przemysłu będą realizowane przez kapitał zagraniczny i prywatny krajowy, co umożliwi stopniowe zmniejszenie strat poniesionych na skutek likwidacji zakładów w toku posocjalistycznej transformacji oraz zwiększenie udziału przemysłu w PKB ponad poziom obecnie przewidywany do 2020 r., a także stopniowe wdrażanie nowoczesnej reindustrializacji.

dr Stanisław Paradysz — GUS

LITERATURA

- Balcerowicz L. (2014), *Musimy bić się o sukces*, wywiad, dodatek specjalny „Rzeczpospolitej” z 17 grudnia
- Bugaj R. (2014), *Była rozsądna alternatywa*, „Rzeczpospolita” z 17 grudnia
- Cieślak-Wróblewska A. (2014), *Gorzki lek pomógł na śmiertelną chorobę*, „Rzeczpospolita” z 17 grudnia
- Furmańczyk D. (2015), *Przemysł będzie dźwignią wzrostu*, „Gazeta Prawna” z 10 lutego
- Karpiński A., Paradysz S., Soroka P., Żółtkowski W. (2013), *Jak powstawały i jak upadały zakłady przemysłowe w Polsce*, Wydawnictwo „Muza”, Warszawa
- Karpiński A., Paradysz S., Soroka P., Żółtkowski W. (2015), *Od uprzemysłowienia w PRL do deindustrializacji kraju*, Wydawnictwo „Muza”, Warszawa
- Kieżun W. (2012), *Patologia transformacji*, Poltekst Sp. z o.o., Warszawa
- Kołodko G. (2014), *Nędzka „szokowej terapii”*, „Rzeczpospolita” z 15 grudnia
- Olechowski J. (2014), *Sektor wagi ciężkiej*, „Newsweek” z 1–7 grudnia
- Rocznik Statystyczny Przemysłu 1989* (1989), GUS
- Samaddar S. (2015), *Popyt na stal będzie rosnąć*, „Rzeczpospolita” z 21 stycznia
- Żakowski J. (2014), *Jedna recepta dla wszystkich*, „Rzeczpospolita” z 17 grudnia

SUMMARY

This article aims to provide information about 1634 new industrial workplaces employing 100 or more people, built in Poland in years 1949–1988 and 2276 plants of the same size, existing before 1949 as well as about the transformation of these companies after 1989. The article describes a statistical survey of industrial plants, discusses the industrialization of the country, the scale and causes of liquidation of the factories after 1989. In addition, the state of the industry in Poland after 25 years of transformation and brought closer to the origins of reindustrialization of our country are discussed. The article takes into account the

survey results of 3910 industrial enterprises in the years 1988—2014. Also data on the production potential of industry in 1988 from the Statistical Yearbook of Industry in 1989 are used. Production potential of plants is specified by value of production assets, sold production and employment, which allows to calculate relevant indicators of production capital intensity, technical infrastructure and labor productivity.

Keywords: *industrialization of Poland, transformation industries, industrial plants*

РЕЗЮМЕ

Целью статьи является представление информации по около 1634 промышленным предприятиям, в которых работает 100 и больше человек, построенных в Польше в 1949–1988 гг и по около 2276 предприятиям этой же величины, существующих до 1949 г., а также представление характеристики трансформации этих предприятий после 1989 г.

Статья характеризует статистическое обследование промышленных предприятий, обсуждает индустриализацию страны, масштаб и причины ликвидации промышленных предприятий после 1989 г., а также ее основные причины. Кроме того была охарактеризована промышленность в Польше после 25 лет трансформации, а также была представлена повторная индустриализация нашей страны.

В статье учитываются результаты статистического обследования около 3910 промышленных предприятий в 1988—2014 гг. Были также использованы данные из Статистического ежегодника по промышленности 1989, касающиеся производственной мощности в 1988 г. Производственная мощность предприятий определялась величиной производственных основных средств, реализованной продукцией и занятостью, на основе которых можно вычислить важные показатели фондоемкости продукции, технического оснащения труда и производительности труда.

Ключевые слова: *индустриализация Польши, промышленная трансформация, промышленные предприятия*

Paweł BIAŁYNIKI-BIRULA

Wpływ globalnego kryzysu finansowego na wydatki zdrowotne w krajach rozwiniętych

Artykuł przygotowany w ramach projektu badawczego finansowanego przez NCN pt. „Zastosowanie interaktywnych metod rządzenia w kształtowaniu polityki społecznej” nr UMO-2011/03/B/HS5/00899.

Światowy kryzys finansowy z lat 2008—2010, określany mianem globalnego, dotkliwie dotknął gospodarkę krajów rozwiniętych. Wywołane nim spadki dochodu, wysokie deficyty oraz zadłużenie wymusiły na wielu państwach podejmowanie działań na rzecz poszukiwania oszczędności i zmiany struktury społeczno-gospodarczej. Artykuł dotyczy konsekwencji dekonjunkury dla sektora opieki zdrowotnej w tych krajach. Celem opracowania jest zbadanie zasadniczych tendencji w zakresie kształtowania się wydatków zdrowotnych w okresie kryzysu, a w szczególności uwarunkowań skali i tempa ich ewentualnej redukcji w sytuacji wysokiej presji ze strony finansów publicznych. W kolejności omówiono zagadnienia dotyczące kształtowania się podstawowych parametrów ekonomicznych, a następnie wielkości i tendencje w poszczególnych kategoriach wydatków zdrowotnych. Przedstawiono uwarunkowania tworzonych w skali międzynarodowej nowych instrumentów polityki zdrowotnej wiążących się z implementacją programów ratunkowych w krajach dotkniętych kryzysem.

FINANSOWANIE OCHRONY ZDROWIA W KRAJACH ROZWIŃIĘTYCH

Wydatki zdrowotne w latach 2007—2012 w krajach OECD wynosiły przeciętnie ok. 10,0% PKB (tabl. 1). Mimo podejmowanych już od końca lat 70. ub. wieku licznych działań reformatorskich, nakierowanych m.in. na powstrzymanie wzrostu wydatków, przez długi czas następowała systematyczna ich ekspansja. W ostatnich 30 latach udział wydatków zdrowotnych w PKB w państwach OECD zwiększył się przeciętnie z poziomu 6,6% PKB w 1980 r. do 9,4% w 2010 r.¹. Ewenement stanowią Stany Zjednoczone, gdzie w okresie 1980—2010 doszło niemal do podwojenia udziału tych wydatków w PKB (od 9,0% do 17,0% PKB). Tym samym, o ile w krajach OECD blisko co 10 jednostka dochodu jest przeciętnie przeznaczana na zaspokajanie potrzeb zdrowotnych, to w Stanach Zjednoczonych niemalże co 5².

¹ Dane dotyczą krajów OECD według składu członkowskiego na koniec 2013 r.

² WHO szacuje udział wydatków zdrowotnych w Stanach Zjednoczonych w 2012 r. w wysokości 17,9% PKB. Skalę finansowania ochrony zdrowia w krajach rozwiniętych uzmysławia fakt, że równocześnie w okresie ostatnich kilku dekad nastąpił tam znaczący wzrost PKB. Przykładowo, w Stanach Zjednoczonych w okresie 1980—2010 realny wzrost PKB wyniósł 130,0%.

**TABL. 1. CAŁKOWITE I PUBLICZNE WYDATKI ZDROWOTNE W RELACJI DO PKB
W KRAJACH ROZWINIĘTYCH W%**

K r a j e Wydatki na zdrowie: a — całkowite b — publiczne	1980	1990	2000	2005	2010	2012
--	------	------	------	------	------	------

Udział wydatków na zdrowie w PKB

UE-15	a	6,8	7,2	8,1	9,3	10,1	9,9
	b	5,5	5,5	6,1	7,1	7,7	7,6
Stany Zjednoczone	a	9,0	12,2	13,6	15,8	17,0	16,9
	b	3,7	4,8	5,9	7,0	8,1	8,0
OECD	a	6,6	6,9	7,9	8,9	9,4	9,2
	b	4,9	5,0	5,6	6,3	6,8	6,6

Udział publicznych wydatków na zdrowie w wydatkach całkowitych

UE-15	80,9	76,4	75,3	76,3	76,5	77,2
Stany Zjednoczone	41,1	39,3	43,4	44,3	47,5	47,6
OECD	74,2	72,5	70,9	70,9	72,3	71,9

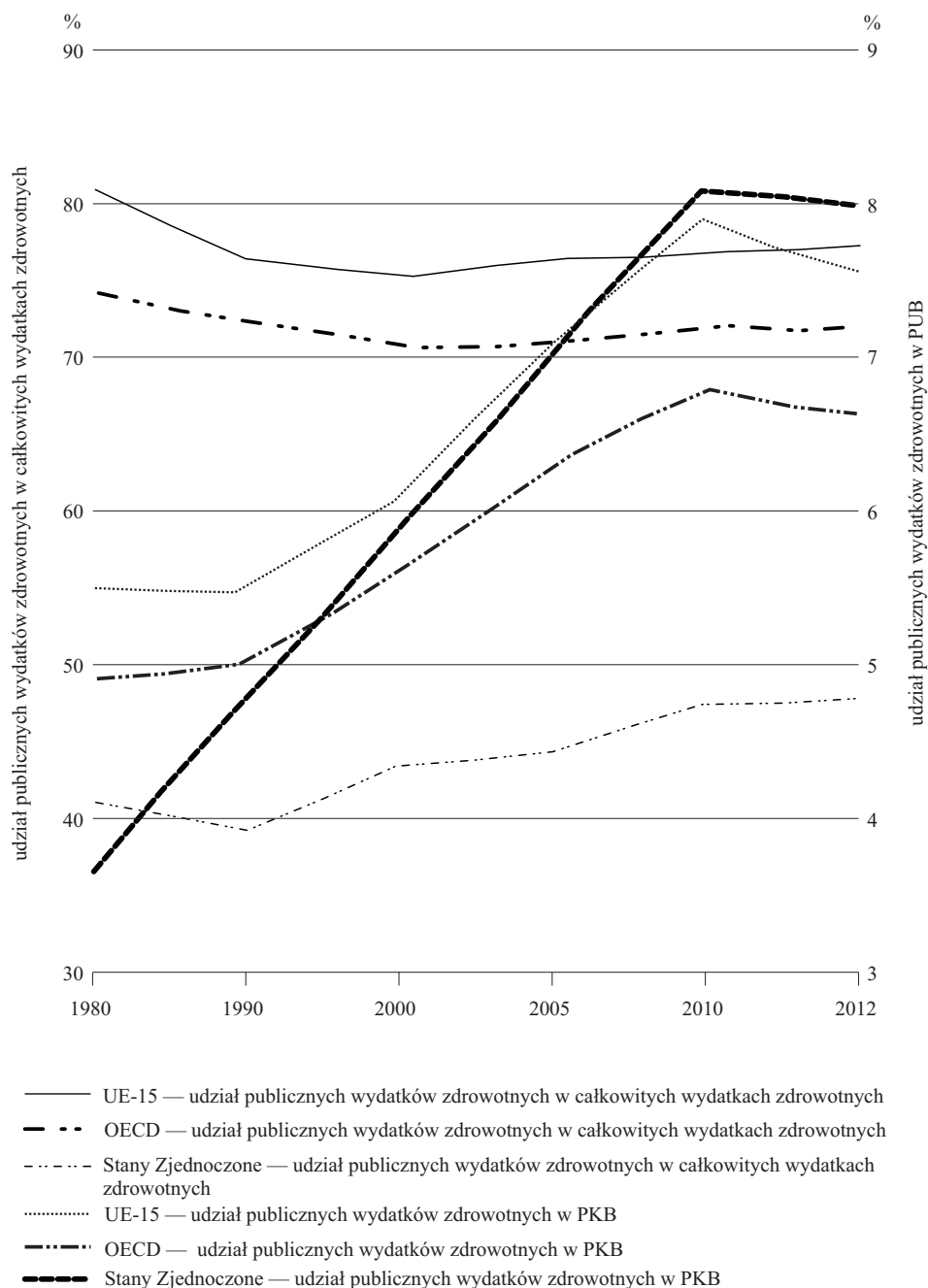
Źródło: OECD Health Statistics 2014.

Ochrona zdrowia w krajach rozwiniętych stanowi istotną domenę publicznej odpowiedzialności. W 2012 r. w krajach OECD udział finansowania publicznego przeciętnie kształtował się na poziomie 71,9%, co odpowiadało 6,6% PKB. W tym samym czasie w krajach UE-15 środki publiczne stanowiły 77,2% całości wydatków (7,6% PKB). W Stanach Zjednoczonych wydatki publiczne nie przekraczały co prawda 50,0% tego udziału, ale jednocześnie ich udział w PKB kształtował się na poziomie wyższym niż przeciętnie (8,0% PKB).

W okresie ostatnich 30 lat udział środków publicznych w wydatkach zdrowotnych w krajach UE-15 pozostawał na wysokim poziomie, oscylując w przedziale 75,0—80,0%. Zarazem należy odnotować istotne zwiększenie się ich udziału w PKB z 5,5% do 7,6%. W Stanach Zjednoczonych w tym samym okresie udział publicznych wydatków zdrowotnych odniesionych do PKB powiększył się (z 3,7% do 8,0% PKB). Na tym tle skromnie przedstawiają się kraje OECD. W analizowanym okresie publiczne wydatki zdrowotne przeciętnie wzrosły jedynie o 1,7 p.proc. (z 4,9% do 6,6% PKB). Równocześnie nastąpił nieznaczny spadek ich udziału w wydatkach całkowitych (z 74,0% do 72,0%). Zjawisko to należy jednak tłumaczyć nałożeniem się dwóch tendencji, tj. poszerzenia ugrupowania o nowe kraje, z reguły odznaczające się niższym poziomem rozwoju oraz liberalizacji rynku usług zdrowotnych powiązanej z powiększeniem finansowania ze źródeł niepublicznych.

Należy zauważyć, że począwszy od 2010 r. nastąpiło przełamanie długookresowych tendencji wzrostu wydatków zdrowotnych, na co bezpośredni wpływ miał globalny kryzys. W analizowanych krajach udział publicznych wydatków zdrowotnych w PKB był w 2012 r. nieznacznie niższy w stosunku do 2010 r. (wykr. 1).

Wykr. 1. UDZIAŁ WYDATKÓW PUBLICZNYCH W PKB I W CAŁKOWITYCH WYDATKACH ZDROWOTNYCH W KRAJACH ROZWIĘTYCH

Źródło: opracowanie własne na podstawie *OECD Health Statistics 2014*.

O znaczeniu i zakresie publicznej odpowiedzialności za ochronę zdrowia w krajach rozwiniętych świadczy także fakt, że jest to jedna z najwyższych kategorii wydatkowych tych państw. W krajach OECD przeznaczają się na ten cel blisko 15,0% całości wydatków sektora publicznego, natomiast w Stanach Zjednoczonych ponad 20,0% (tabl. 2). W latach 1990—2012 w grupie badanych krajów można zaobserwować istotny wzrost analizowanego wskaźnika. Był on najwyższy w Stanach Zjednoczonych — o 8,5 p.proc. (z 12,9% do 21,4%), w grupie UE-15 przeciętnie wyniósł 4,2 p.proc. (z ok. 12,0% do nieco ponad 16,1%), natomiast w krajach OECD o 2,5 p.proc. (z 12,0% do 14,5%).

TABL. 2. UDZIAŁ WYDATKÓW ZDROWOTNYCH W CAŁOŚCI WYDATKÓW RZĄDOWYCH W KRAJACH ROZWIŃTYCH W %

Kraje	1990	1995	2000	2005	2010	2011
UE-15	11,9	12,0	13,5	15,1	15,4	16,1
Stany Zjednoczone	12,9	16,5	17,1	19,3	19,9	21,4
OECD	12,0	11,9	13,8	15,5	—	14,5

Źródło: OECD Health Statistics 2014 oraz OECD National Accounts Statistics Database 2014.

Przedstawione dane wskazują, że z uwagi na wysoki wolumen wydatków zdrowotnych oraz znaczący ich udział w publicznych budżetach w sytuacji kryzysu mogą być przedmiotem różnego rodzaju cięć.

EKONOMICZNE KONSEKWENCJE KRYZYSU FINANSOWEGO

Globalny kryzys finansowy można ujmować w kategoriach egzogenicznego szoku ekonomicznego negatywnie oddziałującego na procesy gospodarcze krajów nim objętych³. Obecny rozpoczął się w 2008 r. skutkując gwałtownym spowolnieniem tempa rozwoju i głębokim spadkiem PKB w 2009 r., które przekształciło się w recesję (tabl. 3). Realne tempo zmiany PKB w relacji do roku poprzedniego w pierwszym roku recesji w krajach OECD wyniosło 0,2% PKB, by w kolejnym roku spaść o 3,6%. W następnych latach notowano powolny wzrost gospodarczy. Wskaźnik przeciętnego rocznego tempa wzrostu realnego PKB w okresie 2008—2013 w krajach OECD wyniósł łącznie 0,72% i zaledwie 0,02% w krajach UE-27⁴.

³ Mladovsky (2012), s. 3—17.

⁴ W okresie 1996—2003 w Stanach Zjednoczonych i UE-15 dynamika przeciętnego realnego wzrostu PKB wynosiła 3,4% średniorocznie.

TABL. 3. REALNY WZROST PKB W KRAJACH ROZWINIĘTYCH W %

K r a j e	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Roczne tempo wzrostu PKB						
OECD	0,2	-3,6	3,0	2,0	1,5	1,3
UE-27	0,4	-4,5	2,0	1,7	-0,4	0,1
Stany Zjednoczone	-0,3	-2,8	2,5	1,6	2,3	2,2
Japonia	-1,0	-5,5	4,7	-0,5	1,5	1,5
2007=100						
OECD	100,2	96,6	99,5	101,5	103,0	104,3
UE-27	100,4	95,9	98,8	100,4	100,0	100,1
Stany Zjednoczone	99,7	96,9	99,8	101,4	103,7	106,0
Japonia	99,0	93,6	96,4	95,9	97,3	98,8

Ź r ó d ł o: opracowanie własne na podstawie *Eurostat Database i OECDLibrary 2014*.

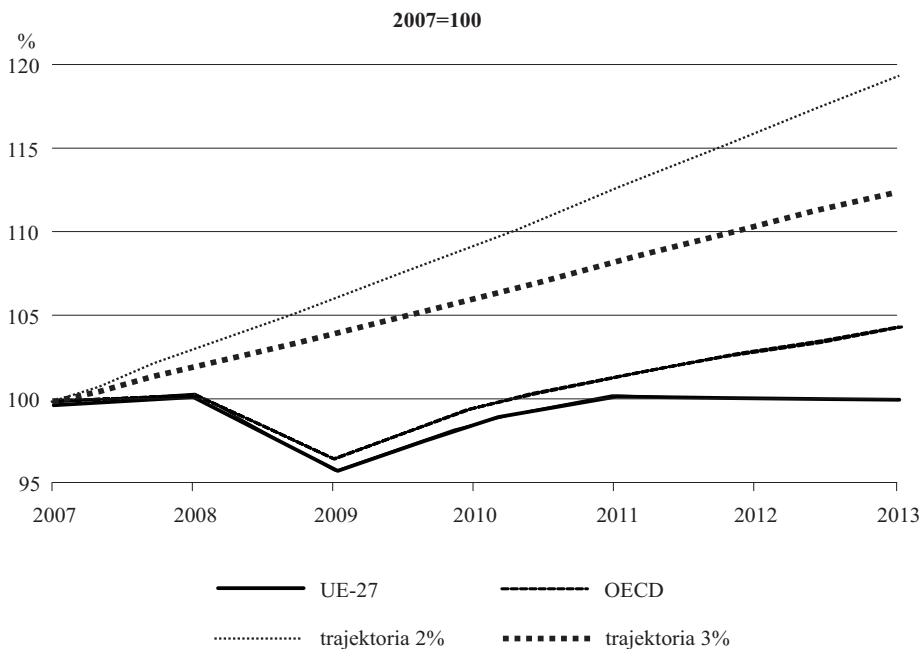
Skalę kryzysu najlepiej można ocenić poprzez odniesienie do osiągniętej w tym okresie wielkości PKB do tendencji sprzed recesji. I tak, na koniec 2013 r. realny wzrost PKB w krajach OECD wyniósł 104,3% poziomu z 2007 r., natomiast w krajach UE-27 — 100,1% (tabl. 3). Tymczasem przy założeniu tempa wzrostu sprzed kryzysu (rzędu 3,0% rocznie), wielkość PKB na koniec 2013 r. powinna wynieść ok. 120,0% poziomu z roku 2007. Utrata potencjalnego dochodu jest jednak znacznie wyższa niż wynikałoby to z prostego porównania rzeczywistego wyniku z hipotetycznym. Jej wielkość w całym okresie recesji odpowiada skumulowanej wielkości ubytku PKB w poszczególnych latach, stanowiącej w przybliżeniu sumę rocznych odchyłeń zrealizowanego dochodu od jego potencjalnie oczekiwanych wartości⁵. Na koniec 2013 r. szacowany w ten sposób łączny ubytek dochodu w krajach OECD wyniósł ok. 60,0%, natomiast w przypadku UE-27 należy liczyć się ze stratą ok. 50,0% PKB. Wielkości te oznaczają, że przeciętny roczny ubytek PKB w okresie od początku kryzysu w krajach rozwiniętych lokuje się w granicach 8,0—10,0% PKB.

Dochód pozostaje w szczególnie bliskiej relacji z deficytem i długiem publicznym (tabl. 4). W badanym okresie wystąpiło istotne pogorszenie charakteryzujących je wskaźników. W krajach OECD deficyt sektora publicznego (instytucji rządowych i samorządowych) wyniósł w 2007 r. 1,3% PKB, w Stanach Zjednoczonych było to 2,9%, a w UE-15 notowano nadwyżkę w wysokości 0,1% PKB. Następnie obserwowano jego szybki wzrost, by w 2009 r. osiągnąć 8,4% PKB w krajach OECD, 12,8% w Stanach Zjednoczonych i 6,7% w UE-15. W kolejnych latach nastąpiła najpierw stabilizacja, po czym postępu-

⁵ Podane wielkości utraconego dochodu oszacowano poprzez zsumowanie rocznych odchyłeń realnego dochodu od hipotetycznej trajektorii 2,0% (UE) i 3,0% (OECD) wzrostu dla właściwego okresu sprzed kryzysu.

jący spadek. Niemniej jednak na koniec 2013 r. deficyt pozostawał na zdecydowanie wyższym poziomie niż przed kryzysem — 4,6% PKB w OECD, 6,4% w Stanach Zjednoczonych oraz 3,7% w UE-15. Przeciętna roczna jego wartość w okresie 2008—2013 wyniosła zatem w krajach OECD 5,4% PKB, w UE-15 — 3,9% i 8,7% w Stanach Zjednoczonych.

Wykr. 2. PORÓWNANIE DYNAMIKI PKB RZECZYWISTEJ Z TRAJEKTORIA

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat Database.

TABL. 4. KSZTAŁTOWANIE SIĘ DEFICYTU I DŁUGU SEKTORA PUBLICZNEGO W RELACJI DO PKB W KRAJACH ROZWIŃNIĘTYCH W %

Kraje	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Deficyt/nadwyżka długu publicznego							
OECD	-1,3	-3,5	-8,4	-8,0	-6,5	-5,9	-4,6
UE-15	0,1	-1,7	-6,7	-7,1	-4,5	-4,4	-3,7
Stany Zjednoczone	-2,9	-7,2	-12,8	-12,2	-10,7	-9,3	-6,4
Dług sektora publicznego							
OECD	74,3	79,9	91,2	97,5	102,1	107,1	109,5
UE-15	60,4	66,8	79,6	83,3	89,3	96,0	98,9
Stany Zjednoczone	66,3	72,6	85,8	94,6	98,8	102,1	104,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie OECD.Stat 2014.

Bezpośrednim następstwem wysokich deficytów był wzrost długu publicznego. Na koniec 2013 r. zadłużenie sektora publicznego w krajach OECD przeciętnie wyniosło 109,5% PKB, w Stanach Zjednoczonych — 104,3%, a w krajach UE-15 — 98,9% PKB. Tymczasem w 2007 r. kształtowało się ono następująco: 74,3% w krajach OECD, 66,3% w Stanach Zjednoczonych i 60,4% w UE-15. Wielkości te oznaczają przyrost zadłużenia odpowiednio o 35,2 p.proc. w krajach OECD, 38,0 p.proc. w Stanach Zjednoczonych i 38,5 p.proc. w UE-15. W okresie zaledwie kilku kryzysowych lat zadłużenie badanych krajów przeciętnie zwiększyło się o ponad 50,0%. Porównując te dane z oszacowaną wielkością ubytku PKB należy przypuszczać, że kryzys został w znacznej mierze zamortyzowany przez sektor publiczny poprzez wzrost zadłużenia. Niemniej jednak w istotnej części musiał wiązać się z cięciami wydatków publicznych. Ponadto skutkował znacznym zawężeniem pola manewru polityki ekonomicznej, choćby z uwagi na wzrost kosztów obsługi długu.

Szczegółowa analiza pokazuje, że globalny kryzys w różnym stopniu dotknął kraje OECD (tabl. 5). Z punktu widzenia realnej zmiany PKB w okresie 2007—2013 można je pogrupować na cztery kategorie, tj.:

państwa, które:

- w małym stopniu odczuły kryzys, gdzie poziom realnego PKB w 2013 r. był o co najmniej 10,0% wyższy w stosunku do roku 2007: Chile (25,5%), Izrael (24,8%), Turcja (20,9%), Korea (20,4%), Polska (20,1%), Australia (15,9%), Słowacja (11,1%) i Meksyk (11,0%);
- przezwyciężyły recesję i w 2013 r. wyraźnie przekraczały poziom z 2007 r., a realny PKB począwszy od 2010 r. podlegał stałemu wzrostowi⁶: Nowa Zelandia (8,7%), Kanada (8,2%), Szwajcaria (8,2%), Szwecja (6,1%), Stany Zjednoczone (5,9%), Niemcy (4,2%), Norwegia (3,8%) i Austria (3,2%)

oraz państwa, w których kryzys:

- odznacza się długotrwałym charakterem, a realny PKB bądź nie osiągnął poziomu sprzed kryzysu, bądź przekroczył go nieznacznie: Belgia (2,3%), Francja (0,7%), Czechy (0,6%), Luksemburg (0,4%), Japonia (0,3%), Wielka Brytania (-1,4%) i Holandia (-1,5%);
- ma szczególnie ostry przebieg, gdzie realny PKB jest zdecydowanie poniżej poziomu referencyjnego z 2007 r.: Islandia (-2,5%), Estonia (-3,0%), Węgry (-4,0%), Dania (-4,1%), Finlandia (-4,8%), Hiszpania (-5,9%), Słowenia (-6,5%), Portugalia (-6,7%), Irlandia (-7,6%), Włochy (-8,5%) i Grecja (-24,7%).

W 2013 r. najniższy poziom PKB w relacji do 2007 r. notowano w: Grecji (76,3%), Włoszech (91,5%), Irlandii (92,4%) oraz Portugalii (93,3%). Ubytek dochodu w tych krajach zdecydowanie przewyższał wielkości szacowane dla krajów OECD. Posługując się opisaną metodą szacowania ubytku dochodu w przypadku np. Grecji należy liczyć się z łączną jego utratą rzędu 130,0% PKB (porównując z 2007 r.), podczas gdy we Włoszech było to ok. 100,0%. Wielkości

⁶ Z reguły kryzys w tej grupie miał dość gwałtowny, lecz stosunkowo krótkotrwały przebieg.

te oznaczają, że w Grecji w okresie 2007—2013 przeciętna, potencjalna utrata dochodu wyniosła w granicach 23,0% PKB rocznie (według poziomu z 2007 r.), podczas gdy we Włoszech było to 16,0%.

TABL. 5. DYNAMIKA PKB W OECD W CENACH STAŁYCH (2007=100)

Kraje	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Chile	103,2	102,2	108,0	114,2	120,5	125,5
Izrael	105,0	106,0	111,8	116,9	120,7	124,8
Turcja	100,7	95,8	104,6	113,7	116,2	120,9
Korea	102,8	103,6	110,3	114,3	117,0	120,4
Polska	105,1	106,8	111,0	116,0	118,2	120,1
Australia	102,5	104,1	106,5	109,2	113,2	115,9
Słowacja	105,8	100,5	105,0	108,1	110,1	111,1
Meksyk	101,2	96,6	101,6	105,6	109,5	111,0
Nowa Zelandia	99,3	100,0	101,8	103,0	106,0	108,7
Kanada	101,2	98,4	101,8	104,3	106,1	108,2
Szwajcaria	102,2	100,2	103,1	105,0	106,1	108,2
Szwecja	99,2	94,3	100,2	103,2	104,5	106,1
Stany Zjednoczone	99,7	96,9	99,3	101,2	104,0	105,9
Niemcy	100,8	95,7	99,4	102,7	103,7	104,2
Norwegia	100,1	98,4	98,9	100,2	103,1	103,8
Austria	100,9	97,4	99,2	102,1	102,8	103,2
Belgia	101,0	98,2	100,4	102,2	102,1	102,3
Francja	99,8	96,7	98,3	100,3	100,4	100,7
Czechy	102,9	98,4	100,7	102,5	101,6	100,6
Luksemburg	99,3	93,7	96,6	98,5	98,3	100,4
Japonia	99,0	93,5	97,8	97,4	98,8	100,3
Wielka Brytania	99,2	94,1	95,7	96,7	97,0	98,6
Holandia	101,8	98,1	99,5	100,5	99,2	98,5
Islandia	101,2	94,5	90,7	93,1	94,4	97,5
Estonia	95,8	82,3	84,4	92,5	96,2	97,0
Węgry	100,8	94,0	95,0	96,5	94,8	96,0
Dania	99,2	93,6	94,9	95,9	95,6	95,9
Finlandia	100,3	91,7	94,8	97,5	96,5	95,2
Hiszpania	100,9	97,0	96,8	96,9	95,3	94,1
Słowenia	103,4	95,2	96,4	97,1	94,6	93,5
Portugalia	100,0	97,1	99,0	97,7	94,6	93,3
Irlandia	97,8	91,6	90,6	92,5	92,7	92,4
Włochy	98,8	93,4	94,9	95,5	93,2	91,5
Grecja	99,8	96,7	91,9	85,4	79,4	76,3
OECD	100,2	96,7	99,6	101,6	103,1	104,4

U w a g a. W tablicy wyodrębniono (poprzez cieniowanie) 4 grupy krajów ze względu na kształtowanie się PKB w okresie kryzysu.

Ź r ó d ł o: opracowanie własne na podstawie *OECD.Stat 2014*.

WYDATKI ZDROWOTNE W OKRESIE KRYZYSU

Szczegółową analizę wpływu kryzysu na sferę ochrony zdrowia dogodnie jest przeprowadzić z szerszej perspektywy, tj. uwzględniając kształtowanie się wydatków zdrowotnych w dłuższym czasie. Przykładowo biorąc pod uwagę dekadę 2002—2012 można wyróżnić odmienne tendencje w tym zakresie (tabl. 6). Do 2003 r. w krajach OECD następował stopniowy wzrost wydatków zdrowotnych,

zgodnie z długookresowymi tendencjami. W latach 2003—2007 notowano ustabilizowanie się wielkości ich udziału w PKB na poziomie ok. 8,6%. Z kolei w okresie od początku kryzysu (lata 2008 i 2009) miał miejsce skokowy ich wzrost do poziomu 9,6% PKB (o 1,0 p.proc.). Do podobnego zjawiska doszło zarówno w Stanach Zjednoczonych, jak i w UE-15. W kolejnych latach obserwowano stabilizację, z zaznaczeniem lekkiej tendencji spadkowej począwszy od 2010 r. (np. 0,2 p.proc. w krajach OECD).

TABL. 6. UDZIAŁ CAŁKOWITYCH WYDATKÓW ZDROWOTNYCH W PKB W KRAJACH ROZWIŃNIĘTYCH W %

Kraje	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
UE-15	8,7	9,1	9,2	9,3	9,3	9,2	9,6	10,4	10,1	10,0	9,9
Stany Zjednoczone	14,8	15,3	15,4	15,4	15,3	15,6	16,1	17,1	17,0	17,0	16,9
OECD	8,4	8,6	8,7	8,7	8,6	8,6	8,9	9,6	9,4	9,2	9,2

Źródło: *OECD Health Statistics 2014*.

W analizowanym okresie udział wydatków zdrowotnych w PKB pozostawał więc względnie stabilny, w przeciwieństwie do samego dochodu. Z kolei wzrost ich udziału w PKB w okresie istotnego spadku dochodu świadczy o sztywnym charakterze omawianej kategorii wydatków. Odzwierciedla zarazem dążenie do zapewnienia obywatelom dostępu do świadczeń zdrowotnych na stabilnym poziomie, niezależnie od dekonjunktury. Niemniej jednak należy zauważyć, że w omawianym okresie doszło do zahamowania długookresowej tendencji w zakresie wzrostu wydatków zdrowotnych.

Biorąc pod uwagę zasadniczo odmienną sytuację gospodarczą krajów w trakcie kryzysu, bliższej analizie poddano jego wpływ na kondycję (finansowanie) konkretnych systemów zdrowotnych. W tabl. 7 i 8 przedstawiono dane dotyczące kształtowania się udziału całkowitych oraz publicznych wydatków na ochronę zdrowia w PKB. Z uwagi na znaczne wahania PKB w okresie 2007—2012, wielkości charakteryzujące udział wydatków zdrowotnych w poszczególnych latach odniesiono do PKB z roku 2007⁷. Dalsze rozważania skoncentrowano na dwóch wyodrębnionych grupach krajów znajdujących się na przeciwstawnych biegunach, jeśli chodzi o skutki kryzysu (tabl. 5). Zestawienie obejmuje kraje, które w małym stopniu odczuły skutki dekonjunktury (grupa pierwsza) oraz kraje silnie dotknięte przez kryzys, charakteryzujące się głębokimi i długotrwałymi spadkami dochodu (grupa czwarta).

Jeśli chodzi o pierwszą kategorię krajów (które w małym stopniu odczuły kryzys), to w okresie po 2007 r. w zasadzie obserwowano wzrost udziału wydatków zdrowotnych w PKB, zarówno całkowitych jak i publicznych. Przykładowo, w Chile całkowite wydatki zdrowotne w 2012 r. wyniosły 7,3%, a publiczne — 3,6% PKB, co jest równoważne odpowiednio udziałom 8,8% i 4,3% PKB z 2007 r. Wydatki zdrowotne na koniec okresu były wyższe o 2,3 p.proc.

⁷ Wylimitowano w ten sposób wpływ wahań PKB, co umożliwiło porównywanie wielkości udziałów wydatków zdrowotnych w dochodzie w przekroju całego analizowanego okresu.

i 1,5 p.proc. w stosunku do roku 2007. Z kolei w Polsce w tym samym czasie tak obliczony udział całkowitych wydatków zdrowotnych wzrósł z 6,3% do 8,0% PKB i w przypadku wydatków publicznych z 4,5% do 5,6% PKB. Podobne relacje można zaobserwować w pozostałych krajach.

W analizowanej grupie w 2012 r. udział wydatków zdrowotnych w PKB był w stosunku do PKB w roku 2007 przeciętnie wyższy o 1,5 p.proc., jeśli chodzi o wydatki całkowite i 1,1 p.proc. publiczne. Wydaje się, że wzrost wydatków zdrowotnych następował w tej grupie zgodnie z długookresowymi prawidłowościami, a kryzys nie wpłynął negatywnie na ich poziom. Zwraca uwagę fakt, że w Chile i Meksyku publiczne wydatki zdrowotne wzrosły wyraźnie w większym stopniu niż całkowite, co może sugerować, że w okresie dekonjunkury miało miejsce zahamowanie ekspansji prywatnej konsumpcji usług zdrowotnych przy utrzymaniu tempa wzrostu wydatków publicznych.

**TABL. 7. UDZIAŁ WYDATKÓW ZDROWOTNYCH W PKB W KRAJACH OECD
O ŁAGODNYM PRZEBIEGU KRYZYSU w %**

Kraje		2007	2008	2009	2010	2011	2012
Wydatki na zdrowie:							
<i>a</i> — całkowite							
<i>b</i> — publiczne							
Udział wydatków w PKB							
Chile	<i>a</i>	6,5	7,0	7,6	7,1	7,2	7,3
	<i>b</i>	2,8	3,1	3,7	3,5	3,5	3,6
Izrael	<i>a</i>	7,3	7,3	7,3	7,3	7,3	7,3
	<i>b</i>	4,4	4,4	4,5	4,5	4,4	4,4
Turcja	<i>a</i>	6,0	6,1	6,1	5,6	5,3	5,4
	<i>b</i>	4,1	4,4	4,9	4,4	4,2	4,1
Korea	<i>a</i>	6,4	6,6	7,2	7,3	7,4	7,6
	<i>b</i>	3,5	3,6	4,1	4,2	4,1	4,2
Polska	<i>a</i>	6,3	6,9	7,2	7,0	6,9	6,8
	<i>b</i>	4,5	4,9	5,2	5,0	4,8	4,7
Australia	<i>a</i>	8,5	8,7	9,0	8,9	9,1	.
	<i>b</i>	5,8	5,9	6,2	6,1	6,2	.
Słowacja	<i>a</i>	7,8	8,0	9,2	8,5	8,0	8,1
	<i>b</i>	5,2	5,4	6,0	5,8	5,6	5,7
Meksyk	<i>a</i>	5,8	6,0	6,5	6,3	5,9	6,2
	<i>b</i>	2,6	2,7	3,0	3,0	2,9	3,1
Udział wydatków w przeliczeniu na poziom PKB z roku 2007							
Chile	<i>a</i>	x	7,2	7,8	7,7	8,2	8,8
	<i>b</i>	x	3,2	3,8	3,8	4,0	4,3
Izrael	<i>a</i>	x	7,7	7,7	8,2	8,5	8,8
	<i>b</i>	x	4,6	4,8	5,0	5,1	5,3
Turcja	<i>a</i>	x	6,1	5,8	5,9	6,0	6,3
	<i>b</i>	x	4,4	4,7	4,6	4,8	4,8
Korea	<i>a</i>	x	6,8	7,5	8,1	8,5	8,9
	<i>b</i>	x	3,7	4,2	4,6	4,7	4,9
Polska	<i>a</i>	x	7,3	7,7	7,8	8,0	8,0
	<i>b</i>	x	5,1	5,6	5,6	5,6	5,6
Australia	<i>a</i>	x	8,9	9,4	9,5	9,9	.
	<i>b</i>	x	6,0	6,5	6,5	6,8	.
Słowacja	<i>a</i>	x	8,5	9,2	8,9	8,6	8,9
	<i>b</i>	x	5,7	6,0	6,1	6,1	6,3
Meksyk	<i>a</i>	x	6,1	6,3	6,4	6,2	6,8
	<i>b</i>	x	2,7	2,9	3,0	3,1	3,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie *OECD Health Statistics 2014*.

Druga kategoria krajów (silnie dotknięte przez kryzys) jest wyraźnie zróżnicowana, jeśli chodzi o kształtowanie się wielkości wydatków zdrowotnych i ich udział w PKB w okresie kryzysu (tabl. 8). W istocie można w jej ramach wyróżnić dwie zdecydowanie odmienne podgrupy. W Estonii, Słowenii, Finlandii, Hiszpanii i Danii w okresie dekonjunktury udział wydatków zdrowotnych obu kategorii w PKB przeciętnie wzrósł. Wielkości udziałów na koniec okresu odniesione do roku 2007 oznaczają średni wzrost o 0,7 p.proc. PKB w przypadku wydatków całkowitych i 0,6 p.proc. wydatków publicznych⁸.

Z kolei we Włoszech, na Węgrzech, w Portugalii, na Islandii, w Irlandii i Grecji dominowały zasadniczo odmienne tendencje. Z wyjątkiem Portugalii, gdzie udział całkowitych wydatków zdrowotnych w PKB był bez zmian, w pozostałych krajach nastąpił spadek w co najmniej jednej z kategorii wydatków zdrowotnych. W 2012 r. udział wydatków w PKB odniesionych do poziomu roku 2007 był odpowiednio niższy o 0,43 p.proc. w przypadku wydatków całkowitych i 0,47 p.proc. publicznych. Po wyeliminowaniu wpływu Grecji, istotnie odbiegającej *in minus*, wielkości te przedstawiają się następująco –0,04 p.proc. dla całkowitych wydatków zdrowotnych i –0,36 p.proc. publicznych. Znamienne jest to, że spadki wydatków zdrowotnych zapoczątkowane zostały dopiero w 2010 r., z tendencją do pogłębienia tempa spadku w kolejnych latach.

TABL. 8. UDZIAŁ WYDATKÓW ZDROWOTNYCH W PKB W KRAJACH OECD SILNIE DOTKNIĘTYCH KRYZYSEM W %

Kraje		2007	2008	2009	2010	2011	2012
Wydatki na zdrowie:							
	a — całkowite						
	b — publiczne						
Udział wydatków w PKB							
Islandia	a	9,1	9,1	9,6	9,3	9,0	9,0
	b	7,5	7,5	7,9	7,5	7,3	7,3
Estonia	a	5,2	6,1	6,9	6,3	5,8	5,9
	b	3,9	4,7	5,2	5,0	4,6	4,6
Węgry	a	7,7	7,5	7,7	8,1	8,0	8,0
	b	5,2	5,0	5,1	5,2	5,1	5,0
Dania	a	10,0	10,2	11,5	11,1	10,9	11,0
	b	8,4	8,6	9,8	9,4	9,3	9,4
Finlandia	a	8,0	8,3	9,2	9,0	8,9	9,1
	b	6,0	6,2	6,9	6,7	6,7	6,8
Hiszpania	a	8,5	8,9	9,6	9,6	9,4	.
	b	6,1	6,5	7,2	7,2	6,9	.
Słowenia	a	8,0	8,5	9,4	9,1	9,1	9,4
	b	5,8	6,3	6,9	6,7	6,7	6,7
Portugalia	a	10,0	10,2	10,8	10,8	10,2	.
	b	6,7	6,7	7,2	7,1	6,7	.
Irlandia	a	7,9	9,0	9,9	9,2	8,7	8,9
	b	6,0	6,8	7,2	6,4	5,9	6,0
Włochy	a	8,5	8,9	9,4	9,4	9,2	9,2
	b	6,7	7,0	7,4	7,4	7,1	7,1
Grecja	a	9,8	10,1	10,2	9,5	9,8	9,3
	b	5,9	6,1	7,0	6,3	6,6	6,2

⁸ Oznacza to, że wydatki zdrowotne z 2012 r. odniesione do osiągniętego w 2007 r. poziomu dochodu stanowiłyby odpowiednio o 0,7 i 0,6 p.proc. większy udział w PKB w roku bazowym.

**TABL. 8. UDZIAŁ WYDATKÓW ZDROWOTNYCH W PKB W KRAJACH OECD
SILNIE DOTKNIĘTYCH KRYZYSEM W % (dok.)**

K r a j e		2007	2008	2009	2010	2011	2012
Wydatki na zdrowie:							
a — całkowite							
b — publiczne							
Udział wydatków w stosunku do PKB z roku 2007							
Islandia	a	x	9,2	9,1	8,4	8,4	8,5
	b	x	7,6	7,5	6,8	6,8	6,9
Estonia	a	x	5,8	5,7	5,3	5,4	5,7
	b	x	4,5	4,3	4,2	4,3	4,4
Węgry	a	x	7,6	7,2	7,7	7,7	7,6
	b	x	5,0	4,8	4,9	4,9	4,7
Dania	a	x	10,1	10,8	10,5	10,5	10,5
	b	x	8,5	9,2	8,9	8,9	9,0
Finlandia	a	x	8,3	8,4	8,5	8,7	8,8
	b	x	6,2	6,3	6,4	6,5	6,6
Hiszpania	a	x	9,0	9,3	9,3	9,1	.
	b	x	6,6	7,0	7,0	6,7	.
Słowenia	a	x	8,8	8,9	8,8	8,8	8,9
	b	x	6,5	6,6	6,5	6,5	6,3
Portugalia	a	x	10,2	10,5	10,7	10,0	.
	b	x	6,7	7,0	7,0	6,5	.
Irlandia	a	x	8,8	9,1	8,3	8,0	8,3
	b	x	6,7	6,6	5,8	5,5	5,6
Włochy	a	x	8,8	8,8	8,9	8,8	8,6
	b	x	6,9	6,9	7,0	6,8	6,6
Grecja	a	x	10,1	9,9	8,7	8,4	7,4
	b	x	6,1	6,8	5,8	5,6	4,9

Ź r ó d ł o: opracowanie własne na podstawie *OECD Health Statistics 2014*.

Największy spadek dotyczył Grecji, gdzie w 2012 r. całkowite wydatki stanowiły 9,3% PKB, co odpowiadało 7,4% PKB w 2007 r., podczas gdy wtedy stanowiły 9,8% PKB. Z kolei środki publiczne w 2012 r. wyniosły 6,2% PKB (4,9% PKB z 2007 r.), przy 5,9% PKB osiągniętych w 2007 r. Tym samym w okresie 2007—2012 udział analizowanych wielkości spadł o 2,4 p.proc. PKB w przypadku wydatków całkowitych i 1,0 p.proc. publicznych⁹. Wynika z tego, że kryzys skutkował w Grecji dwojakiego rodzaju procesami — spadkiem wydatków publicznych (zasadniczo zgodnie z tempem spadku PKB) oraz jeszcze większym ograniczeniem wydatków prywatnych. W konsekwencji wzrósł udział wydatków publicznych w całkowitych wydatkach zdrowotnych z niskiego poziomu 60,3% w 2007 r. do 67,1% w 2012 r.

Redukcje całkowitych wydatków zdrowotnych w pozostałych krajach, aczkolwiek nie tak spektakularne, jak w Grecji, miały również miejsce w Islandii (0,6 p.proc. PKB) i na Węgrzech (0,1 p.proc.). Jeśli chodzi o wydatki publiczne, to w 2013 r. w stosunku do 2007 r. były niższe w Islandii (o 0,6 p.proc. PKB), na Węgrzech (0,5 p.proc.), w Irlandii (0,4 p.proc.), Portugalii (0,2 p.proc.)¹⁰

⁹ Liczby te oznaczają, że poziom finansowania ochrony zdrowia w Grecji w samym tylko 2012 r. był w stosunku do 2007 r. o ok. 25,0% niższy, jeśli chodzi o wydatki całkowite i 20,0% w przypadku publicznych.

¹⁰ Dostępne dane dla Portugalii dotyczą 2011 r.

i Włoszech (0,1 p.proc.). Zwraca uwagę fakt, że tendencje spadkowe w zakresie wydatków zdrowotnych z reguły pojawiały się z pewnym opóźnieniem, w drugim lub trzecim roku kryzysu. Należy domniemywać, że będą one trwać poza analizowanym okresem 2007—2012.

TABL. 9. WYDATKI ZDROWOTNE PER CAPITA W WYBRANYCH KRAJACH OECD

K r a j e Wydatki na zdrowie: a — całkowite b — publiczne	Wielkość wydatków w narodowych jednostkach pieniężnych (ceny stałe z 2005 r.)		
	2007	2012	2007=100
Chile	a 298446,8	388928,9	130,3
	b 128255,7	191309,9	149,2
Izrael	a 7157,6	7922,2	110,7
	b 4284,9	4736,3	110,5
Turcja	a 625,0	604,7	96,8
	b 423,9	464,4	109,5
Korea	a 1261233,6	1685698,0	133,7
	b 689923,8	918467,7	133,7
Polska	a 1853,1	2313,7	124,9
	b 1304,4	1600,7	122,7
Australia	a 4397,9	4797,8 ^a	109,1
	b 2969,0	3280,2 ^a	110,5
Słowacja	a 851,9	978,7	114,9
	b 569,5	682,4	119,8
Meksyk	a 5429,3	5891,2	108,5
	b 2388,0	2983,0	124,9
Islandia	a 332154,7	302993,4	91,2
	b 274073,1	243983,6	89,0
Estonia	a 509,3	566,4	111,2
	b 384,9	445,9	115,8
Węgry	a 174776,1	302993,4	91,2
	b 117552,5	243983,6	89,0
Dania	a 29679,9	30467,6	102,7
	b 25049,0	26128,8	104,3
Finlandia	a 2633,1	2804,8	106,5
	b 1958,5	2103,8	107,4
Hiszpania	a 1838,5	1917,7 ^a	104,3
	b 1321,0	986,4 ^a	106,0
Słowenia	a 1286,4	930,4	108,9
	b 930,4	1001,1	107,6
Portugalia	a 1518,7	1517,2 ^a	99,9
	b 1012,6	986,4 ^a	97,4
Irlandia	a 3225,7	3236,5	100,3
	b 2441,6	2187,0	89,6
Włochy	a 2171,5	2146,4	98,8
	b 1699,3	1659,6	97,7
Grecja	a 1853,3	1399,0	97,7
	b 1118,4	939,4	84,0

^a Dane za 2011 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *OECD Health Statistics 2014*.

Ocena skutków kryzysu w sektorze zdrowotnym nie byłaby pełna bez analizy wydatków całkowitych *per capita* (tabl. 9). Jeśli chodzi o pierwszą kategorię krajów, to w okresie 2007—2013 wydatki te przeciętnie wzrosły o 16,1%, a publiczne — o 22,5%, przy dynamice PKB — 18,7%. Największy wzrost w kategorii wydatków całkowitych notowały: Korea (33,7%), Chile (30,3%) i Polska (24,9%),

natomiast w przypadku publicznych: Chile (49,2%), Korea (33,1%) i Meksyk (24,9%). Z kolei w drugiej kategorii krajów wydatki w ujęciu *per capita* przeciętnie nieznacznie spadły o 0,1% w przypadku całkowitych i o 0,7% w przypadku publicznych, przy 7,0% spadku PKB. Największe jednostkowe spadki finansowania ochrony zdrowia w zakresie całkowitych wydatków *per capita* miały miejsce w Grecji (24,5%), na Islandii (9,8%) i we Włoszech (1,2%). Jeśli chodzi o środki publiczne szczególnie istotne spadki notowały: Grecja (16,0%), Islandia (11,0%), Irlandia (10,4%) oraz Węgry (7,1%)¹¹.

KONSEKWENCJE PROGRAMÓW RATUNKOWYCH DLA FINANSOWANIA OCHRONY ZDROWIA

Kryzys finansowy spowodował poważne perturbacje ekonomiczne w większości krajów rozwiniętych. W niektórych przypadkach łączne oddziaływanie wysokiego zadłużenia i deficytu skutkowało dużym spadkiem w międzynarodowych ratingach wiarygodności kredytowej. W konsekwencji nastąpił radykalny wzrost kosztów pożyczania środków finansowych i obsługi długu, grożący utratą płynności i wypłacalności. W reakcji na tę sytuację podjęto w skali międzynarodowej działania mające na celu z jednej strony koordynację pomocy, z drugiej zaś stymulowanie stabilizacji i reform strukturalnych¹².

Specyfikę obecnego kryzysu stanowi duże międzynarodowe zaangażowanie w udzielanie na szeroką skalę pomocy w ramach tzw. programów ratunkowych (*bailout programs*) dla krajów mających kłopoty z płynnością. Programy te są uzgadniane przez władze kraju beneficjenta oraz MFW, Europejski Bank Centralny i Komisję Europejską. Formalną podstawę przygotowania programu ratunkowego stanowią wielostronne porozumienia zawierane w formie tzw. memorandumów (*memorandum of understanding*), wyrażające wolę współpracy w działaniach na rzecz stabilności fiskalnej.

Grecja na przykład podjęła w sektorze zdrowotnym reformy o charakterze rynkowym obejmujące trzy główne kierunki¹³: implementację środków oszczędnościowych, wprowadzenie ograniczeń w dostępie do świadczeń oraz prywatyzację podmiotów zdrowotnych wraz z deregulacją rynku zdrowotnego. Przewidziano drastyczną redukcję publicznych wydatków na ochronę zdrowia z 9,8% w 2010 r. do 6,0% PKB w 2013 r.¹⁴. Mniej radykalne działania podjęto w Portu-

¹¹ Dla porównania przeciętny roczny wzrost wydatków zdrowotnych *per capita* szacowany dla UE-27 wyniósł w okresie 2000—2009 4,6%, by w 2010 r. spaść do poziomu 0,6% (Quaglio i in. (2013), s. 13—19).

¹² W celu koordynacji pomocy powołano — Europejski Mechanizm Stabilizacyjny (*European Stability Mechanism* — ESM) oraz Europejski Mechanizm Stabilizacji Finansowej (*European Financial Stability Facility* — EFSF), mające na celu zachowanie stabilności finansowej w strefie euro i państwach UE.

¹³ Kondilis i in. (2013), s. 973—979.

¹⁴ Należy zarazem odnotować, że realny poziom PKB w 2013 r. miał być o niemal 10 p.proc. niższy niż w 2010 r.

galii, gdzie szczególnie koncentrowano się na racjonalizacji systemu opłat pobieranych od pacjentów. W tej kwestii założono wzrost stawek i przeprofilowanie ich struktury (w celu skłaniania do korzystania z podstawowej opieki zdrowotnej) oraz dokonanie przeglądu zasad i uprawnionych do wyłączeń (Barros, 2012)¹⁵. Ostatecznie przewidziano redukcję wydatków publicznych w wysokości 0,8% PKB, m.in. poprzez zmniejszenie transferów z budżetu na publiczną służbę zdrowia z 17,2% całości wydatków rządowych w 2010 r. do 16,1% w 2012 r.

*
* *
*

Specyfikacja reform strukturalnych i sposoby weryfikacji ich implementacji przypominają mechanizmy adresowania pomocy dla krajów rozwijających się (Fahy, 2012). Z perspektywy sektorów zdrowotnych programy ratunkowe mogą być postrzegane nie tylko jako forma oddziaływania ekonomicznego, ale wręcz współkształtowania polityki zdrowotnej w krajach dotkniętych kryzysem. Na forum UE sfera opieki zdrowotnej była traktowana dotąd jako kwestia zastrzeżona do wyłącznej kompetencji krajów członkowskich i jedynie w sposób miękki koordynowana przez Wspólnotę (Białynicki-Birula, 2011). Tymczasem poprzez nadzorowanie budżetów narodowych systemy zdrowotne stały się przedmiotem bezpośredniego oddziaływania międzynarodowego. Można sformułować wniosek, że obecny kryzys skutkuje przełamaniem formalnego monopolu państw w kwestiach zdrowotnych poprzez kreację swoistego ekonomicznego instrumentu interwencji.

Zakończenie

Obecny kryzys finansowy jest bardzo dotkliwy dla gospodarki krajów rozwiniętych. W przekroju OECD sprowadził realny wzrost gospodarczy do wartości bliskich zero, zarazem skutkując znaczącym spadkiem potencjalnego dochodu. Kryzys znacznie ograniczył pole manewru polityki ekonomicznej, a także sprowadził zagrożenie w zakresie możliwości finansowania tych dziedzin, które w znacznej części zależą od kondycji sektora publicznego. Jednocześnie w różnym stopniu dotknął poszczególne kraje. Do państw o szczególnie ciężkim jego przebiegu należą: Grecja, Islandia, Węgry, Hiszpania, Irlandia, Portugalia i Włochy. W 2013 r. PKB w tych krajach był od kilku aż do ponad 20,0 p.proc. niższy w stosunku do 2007 r. Niechlubnym liderem w tym rankingu jest Grecja, gdzie, zgodnie z przyjętą w pracy metodą, oszacowana łączna utrata dochodu od początku recesji do 2013 r. wyniosła ok. 130,0% PKB (według poziomu z 2007 r.). Odpowiada to przeciętnemu, rocznemu ubytkowi dochodu rządu 1/4 PKB z roku referencyjnego.

¹⁵ Barros (2012), s. 17—22.

Bezpośrednim skutkiem dekonjunkury jest przełamanie długookresowego trendu wzrostu wydatków zdrowotnych cechującego dotąd kraje rozwinięte. Połączony od 2009 r. ich udział w PKB w krajach OECD uległ względnej stabilizacji, z tendencją do łagodnego spadku w kolejnych latach. W większości analizowanych krajów zdołano utrzymać poziom wydatków zdrowotnych w PKB, co świadczy o priorytetowym ich traktowaniu. W wyróżnionej grupie krajów szczególnie dotkniętych kryzysem doszło jednak do ich redukcji, która miała dość niejednorodny charakter. W części państw poziom wydatków zdrowotnych mierzony udziałem w PKB nie uległ zmianie. W istocie oznacza to, że ograniczenie wydatków zdrowotnych następowało zgodnie z tempem spadku dochodu oraz że w dużym stopniu zostało one zamortyzowane poprzez dostosowania cenowe. W pozostałych krajach redukcje wydatków zdrowotnych przewyższyły jednak spadki dochodu, co świadczy o przeprowadzeniu radykalnych cięć. Najbardziej niekorzystne tendencje dotyczyły Grecji, gdzie w 2012 r. wydatki zdrowotne były niższe w stosunku do roku referencyjnego, tj. całkowite o 2,4 p.proc. i publiczne o 1,0 p.proc. Dramatyzm sytuacji obrazuje realny spadek wydatków na zdrowie w ujęciu *per capita*. Największe jednostkowe spadki finansowania ochrony zdrowia w zakresie wydatków *per capita* miały miejsce w Grecji (24,5% całkowite i 16,0% publiczne) i na Islandii (odpowiednio 9,8% i 11,0%).

Wielkości te dowodzą, że w wyniku kryzysu doszło w części krajów do bezprecedensowego cięcia wydatków zdrowotnych, w dziedzinie szczególnie wrażliwej z punktu widzenia życia społecznego. Wydaje się, że szczególnie groźne skutki mogą mieć arbitralne redukcje wydatków, grożące zarówno stabilnemu funkcjonowaniu systemu zdrowotnego, jak i powodujące perturbacje w przyszłości poprzez wywołanie długofalowych, negatywnych efektów zdrowotnych (Knetikelenis et al., 2011). Jednak należy zauważyć, że ograniczenia wydatków mogą stanowić bodziec do podejmowania działań na rzecz podnoszenia efektywności sektora zdrowotnego i racjonalizacji kosztów. W konsekwencji skutki redukcji mogą być łagodzone poprzez mikroekonomiczne dostosowania po stronie świadczeniodawców. Kryzys może zatem stanowić okazję do przeprowadzenia głębokiej restrukturyzacji sektora zdrowotnego, w tym podjęcia niepopularnych i długo odkładanych decyzji.

Wydaje się, że z takiego punktu widzenia można oceniać reformy zdrowotne przeprowadzane w Grecji i Portugalii. Wynikają one ze zobowiązań przyjętych i uzgodnionych w ramach międzynarodowej pomocy, tzw. programów ratunkowych. Podejmowane na ich podstawie reformy strukturalne nakierowane są na zwiększenie efektywności sektorów zdrowotnych. O ile deklarowane cele wydają się mieć uzasadnienie, to dyskusyjnie przedstawia się kwestia zakładanej głębokiej redukcji publicznego finansowania opieki zdrowotnej. Choć jest jeszcze za wcześnie na kompleksową ocenę ekonomicznych skutków wymienionych reform, to niewątpliwie doprowadziły one do konkretnego efektu, jakim jest wykreowanie nowego narzędzia wpływu na politykę zdrowotną krajów beneficjentów. Zdaje się on stanowić narzuconą, koordynowaną z zewnątrz formę kształtowania polityki zdrowotnej w krajach dotkniętych kryzysem.

LITERATURA

- Barros P. P. (2012), *Health policy reform in tough times: The case of Portugal*, „Health Policy”, Vol. 106
- Białyński-Birula P. (2011), *Metody nowego zarządzania publicznego w kształtowaniu polityki zdrowotnej Unii Europejskiej*, „Zarządzanie Publiczne”, nr 4 (18)
- Fahy N. (2012), *Who is shaping the future of European health systems?*, BMJ; 344:e1712doi: 10.1136/bmj.e1712
- Kondilis E., Giannakopoulos S., Gavana M., Ierodiakonou I., Waitzkin H., Benos A. (2013), *Economic crisis, restrictive policies and the population's health and healthcare: the Greek case*, „Public Health”, Vol. 103 (6)
- Knetikelenis A. et al. (2011), *Health effects of financial crisis: omens of a Greek tragedy*, „The Lancet”, Vol. 378, Issue 9801
- Mladovsky Ph. et al. (2012), *Health Policy in the Financial Crisis*, „Eurohealth”, Vol. 18, No. 1
- Quaglio G. et al. (2013), *Austerity and health in Europe*, „Health Policy”, Vol. 113

SUMMARY

Declines in income, high deficits and debt (caused by the global financial crisis of 2008—2010) forced many countries to take action to contribute to saving and changing socio-economic structure. The study shows the consequences of the downturn for the healthcare sector. The article aims to provide answers to questions concerning the adjustment of health expenditure, in particular the scale and pace of their possible reduction in high-pressure situations on the part of public finances.

The article describes evolution of basic economic parameters, then the figures and trends in the different categories of health spending. Also conditions for rescue programs on an international scale are presented.

РЕЗЮМЕ

Вызванные мировым финансовым кризисом от 2008—2010 гг падение дохода, высокий дефицит и задолженность привели к тому, что во многих государствах были предприняты действия для поиска экономии и изменений социально-экономической структуры. В статье были представлены последствия деконъюнктуры для сектора здравоохранения. Целью статьи является получение ответа на вопрос касающийся приспособления расходов на здравоохранение, а в частности масштаба и темпов возможного их понижения в ситуации оказывания высокого давления государственными финансами.

В статье было представлено формирование основных экономических параметров, а затем размеры и тенденции в различных категориях расходов на здравоохранение. Были охарактеризованы также условия для спасательных программ в международном масштабе.

Wpływ innowacji w usługach publicznych na działalność przedsiębiorstw w Unii Europejskiej

Podstawowym problemem stojącym przed zarządami współczesnych przedsiębiorstw jest wybór racjonalnego celu rozwoju i strategii jego realizacji. Czy oprzeć ją na własnych zasobach? Czy korzystać z zasobów zewnętrznych? A może połączyć zasoby własne z kluczowymi kompetencjami organizacji zewnętrznych (Baruk, 2013). Te koncepcje wymagają zmiany mentalności kierowników, otwartości na nowe metody zarządzania, na współpracę z innymi organizacjami, pozwalającą wykorzystać efekt synergii związany z kumulowaniem wiedzy, co znajduje potwierdzenie w literaturze przedmiotu (Ghobadi, D'Ambra, 2012). Niezbędne jest więc zrozumienie, że funkcjonowanie i rozwój współczesnych przedsiębiorstw muszą być oparte na nowych koncepcjach zarządzania podmiotami gospodarczymi. Zarządzanie takie ukierunkowane jest na współpracę z innymi organizacjami funkcjonującymi na rynku, z pojedynczymi klientami i metodycznym włączaniem ich do tworzenia wartości oczekiwanej przez potencjalnych klientów (Venkitachalam, Busch, 2012). Takiemu procesowi powinien towarzyszyć przepływ informacji i wiedzy między przedsiębiorstwem i organizacjami zewnętrznymi oraz pojedynczymi klientami.

Powstająca synergia sprzyja metodycznemu wykorzystywaniu informacji i wiedzy w rozwiązywaniu pojawiających się problemów, w tworzeniu innowacji, traktowanych jako podstawowy czynnik rozwoju przedsiębiorstw przemysłowych, organizacji usługowych i regulacyjnych (Pezzillo i in., 2012). Podstawowym warunkiem sprawnego funkcjonowania takich podmiotów jest ich zdolność do tworzenia i wdrażania innowacji oraz do współpracy, w wyniku której zarówno przedsiębiorstwa, jak i organizacje zewnętrzne będą optymalizowały wykorzystanie posiadanych zasobów i kluczowych kompetencji (Baruk, 2007). Zasadne jest więc uwzględnianie w procesach decyzyjnych informacji płynących z rynku. Systemowo gromadzone informacje wpływają na właściwy wybór organizacji, z którymi warto byłoby podejmować długotrwałą współpracę, skutkującą obopólnymi korzyściami.

Istotną grupą organizacji usługowych zdolnych do świadczenia usług na rzecz przedsiębiorstw są organizacje publiczne. Są one przygotowane organizacyjnie, technicznie i kadrowo do dostarczania np. programów szkoleń dla pracowników, usług ułatwiających uzyskiwanie pozwoleń na pracę dla zagranicznych pracowników czy zapewniających ochronę zdrowia i bezpieczeństwo pracy, jak też uzyskiwanie pozwoleń związanych z ochroną środowiska lub ułatwiających ubieganie się o subwencje na badania i innowacje czy o patenty lub znaki towarowe (*Innovation...*, 2012).

Zainteresowanie przedsiębiorstw wykorzystaniem takich usług zależy od wielu czynników, np.:

- 1) preferowanej przez kierownictwo przedsiębiorstwa koncepcji rozwojowej,
- 2) skłonności menedżerów do współpracy,
- 3) zasobu informacji posiadanych przez menedżerów o usługach świadczonych przez organizacje usług publicznych,
- 4) otwartości menedżerów na wdrażanie zmian,
- 5) innowacyjności samych usług oraz
- 6) ich wpływu na ekonomikę przedsiębiorstwa itp.

Kwestie te zostaną omówione na podstawie analizy materiału z badania przeprowadzonego przez TNS Political&Social¹. Badania kwestionariuszowe na temat postrzegania przez przedsiębiorstwa innowacyjności usług świadczonych przez sektor publiczny i oceny ich wpływu na działalność biznesową przeprowadzono w lutym i w marcu 2012 r. w ponad 9500 wrywkowo wybranych przedsiębiorstwach funkcjonujących w państwach Unii Europejskiej (UE) oraz w: Chorwacji, Turcji, Macedonii, Norwegii, Islandii i Szwajcarii (*Innovation...*, 2012)².

Jedno z pytań skierowane było do przedstawicieli zarządów podmiotów gospodarczych, tj. czy udoskonalenia usług publicznych świadczonych dla przedsiębiorstw były spowodowane innowacjami. Starano się też poznać opinie respondentów o wpływie innowacji wdrażanych w tych usługach na przedsiębiorstwa. Kwestie te wynikają z tematyki badań i przyjętego celu, którym była ocena wpływu i postrzegania innowacji sektora publicznego wśród przedsiębiorstw (*Innovation...*, 2012). Przedmiotem badania były innowacje przejawiające się doskonaleniem świadczonych przedsiębiorstwom usług, które skutkowały korzystnymi efektami.

Celem artykułu jest dokonanie analizy statystyczno-porównawczej wyników tego badania.

INNOWACYJNOŚĆ USŁUG PUBLICZNYCH DLA PRZEDSIĘBIORSTW

Jak wynika z tabl. 1, średnio w UE 63% respondentów było zdania, że poprawa świadczonych usług publicznych dla przedsiębiorstw spowodowana była innowacjami. Odmienną opinię wyraziło 28% badanych. Prawie co dziesiąty respondent nie był w stanie skojarzyć tej zależności albo w ogóle nie był zorientowany w temacie.

¹ TNS Political&Social (Taylor Nelson Sofres) — główna organizacja badań politycznych i społecznych na świecie.

² W artykule zamieszczono informacje dotyczące 8699 przedsiębiorstw z krajów członkowskich UE, bez krajów spoza UE. Innowacyjność jest tu rozumiana jako zdolność do tworzenia i wdrażania innowacji w różnych sferach życia społeczno-gospodarczego, przejawiająca się nowymi sposobami świadczenia usług, pozwalających przedsiębiorstwom osiągać korzyści.

W państwach unijnych powszechność opinii na ten temat była zróżnicowana. Przekonanie o tym, że udoskonalenia usług publicznych były spowodowane innowacjami najczęściej wyrażali menedżerowie przedsiębiorstw funkcjonujących: na Litwie, w Portugalii, we Włoszech, w Wielkiej Brytanii, Czechach i Rumunii.

Maksymalna różnica w powszechności wyrażania takiej opinii (51 p.proc.) pojawiła się między Litwą a Maltą.

Na odpowiedź wskazującą na brak związku pomiędzy udoskonaleniami usług publicznych świadczonych dla przedsiębiorstw i innowacjami najczęściej decydowali się respondenci w przedsiębiorstwach: cypryjskich, fińskich, maltańskich, niemieckich i słoweńskich.

Na przeciwnym krańcu skali znalazły się przedsiębiorstwa: duńskie, czeskie, słoweńskie, portugalskie i irlandzkie.

TABL. 1. OCENA WPŁYWU INNOWACJI WDROŻONYCH W PUBLICZNYCH USŁUGACH NA UDOSKONALENIE USŁUG ŚWIADCZONYCH PRZEDSIĘBIORSTWOM W 2012 R.

Wyszczególnienie	Liczba badanych przedsiębiorstw	Udoskonalenie usług publicznych dla przedsiębiorstw spowodowane było innowacjami		
		tak	nie	nie wiem/brak odpowiedzi
		w % badanych przedsiębiorstw		
UE-27	8699	63	28	9
Stare państwa członkowskie				
Austria	300	50	26	24
Belgia	300	52	30	18
Dania	300	61	18	21
Finlandia	300	52	45	3
Francja	500	68	25	7
Grecja	300	45	42	13
Hiszpania	500	65	33	2
Holandia	500	50	42	8
Irlandia	300	60	12	28
Luksemburg	101	43	47	10
Niemcy	500	43	43	14
Portugalia	300	83	13	4
Szwecja	300	47	36	17
Wielka Brytania	498	72	19	9
Włochy	500	74	21	5

TABL. 1. OCENA WPŁYWU INNOWACJI WDROŻONYCH W PUBLICZNYCH USŁUGACH NA UDOSKONALENIE USŁUG ŚWIADCZONYCH PRZEDSIĘBIORSTWOM W 2012 R. (dok.)

Wyszczególnienie	Liczba badanych przedsiębiorstw	Udoskonalenie usług publicznych dla przedsiębiorstw spowodowane było innowacjami		
		tak	nie	nie wiem/brak odpowiedzi
		w % badanych przedsiębiorstw		
Nowe państwa członkowskie				
Bułgaria	300	50	37	13
Cypr	100	53	47	—
Czechy	300	69	18	13
Estonia	200	56	32	12
Litwa	200	89	—	11
Łotwa	200	52	34	14
Malta	100	38	44	18
Polska	500	50	36	14
Rumunia	500	64	26	10
Słowacja	300	61	16	23
Słowenia	200	55	39	6
Węgry	300	62	24	14

Źródło: opracowano na podstawie *Innovation...* (2012).

Maksymalna różnica w powszechności pojawiania się takich opinii, wynosząca 47 p.proc., dotyczyła Luksemburga, Cypru i Litwy.

Charakterystycznym zjawiskiem jest znaczny, aczkolwiek zróżnicowany odsetek respondentów niepotrafiących udzielić pozytywnej lub negatywnej odpowiedzi. Najczęściej postawy te reprezentowali menedżerowie przedsiębiorstw: irlandzkich, austriackich, słoweńskich, duńskich, maltańskich, łotewskich, polskich oraz węgierskich. Najkorzystniejsza sytuacja miała miejsce na Cyprze, gdzie żaden z badanych kierowników nie zdecydował się na tego typu odpowiedź oraz w Hiszpanii, gdzie takich odpowiedzi udzieliło 2% badanych.

Opinie polskich menedżerów kształtowały się następująco — co drugi badany stwierdził, że udoskonalenia publicznych usług dla przedsiębiorstw były spowodowane innowacjami. Wynik ten jest mniejszy od średniego w UE o 13 p.proc. i plasuje Polskę na 19 miejscu, na równi z Holandią. Na odpowiedź przeciwną nie zdecydowało się 36% respondentów, czyli 8 p.proc. więcej niż średnio w UE. Wynik ten zapewnia Polsce 10 miejsce wśród państw członkowskich, wspólnie ze Szwecją. Czternastu na stu polskich menedżerów nie udzieliło żadnej odpowiedzi (5 p.proc. więcej niż średnia dla UE).

**WPLYW INNOWACJI W USŁUGACH PUBLICZNYCH
NA DZIAŁALNOŚĆ PRZEDSIĘBIORSTW**

Jednym z celów prezentowanego badania było poznanie opinii kierowników na temat wpływu innowacji w publicznych usługach na:

- 1) czas wydatkowany przez przedsiębiorstwo,
- 2) jakość dostarczanych informacji i porad,
- 3) jakość procedur administracyjnych,
- 4) koszty dla przedsiębiorstwa,
- 5) okres reagowania sektora publicznego,
- 6) kwalifikacje pracowników uzyskiwane dzięki systemowi edukacji publicznej i programom szkolenia.

Jak wynika z tabl. 2, zdecydowana większość respondentów (82% badanych) w UE stwierdziła, że innowacje wprowadzone w usługach publicznych korzystnie wpłynęły na czas wydatkowany przez przedsiębiorstwo na wykonywanie zadań.

**TABL. 2. OCENA WPLYWU INNOWACJI WDROŻONYCH W PUBLICZNYCH USŁUGACH
NA CZAS WYDATKOWANY PRZEZ PRZEDSIĘBIORSTWA W 2012 R.**

Wyszczególnienie	Liczba badanych przedsiębiorstw	Ocena wpływu innowacji							
		pozytywny ogółem	bardzo pozytywny	raczej pozytywny	brak wpływu	negatywny ogółem	raczej negatywny	bardzo negatywny	nie wiem/brak odpowiedzi
		w % badanych przedsiębiorstw							
UE-27	8699	82	15	67	15	1	1	—	2

Stare państwa członkowskie

Austria	300	77	22	55	22	—	—	—	1
Belgia	300	64	7	57	31	5	5	—	—
Dania	300	97	20	77	3	—	—	—	—
Finlandia	300	92	15	77	7	—	—	—	1
Francja	500	77	9	68	20	—	—	—	3
Grecja	300	92	20	72	8	—	—	—	—
Hiszpania	500	90	30	60	8	—	—	—	2
Holandia	500	80	11	69	20	—	—	—	—
Irlandia	300	91	32	59	8	—	—	—	1
Luksemburg	101	69	29	40	30	—	—	—	1
Niemcy	500	76	12	64	18	—	—	—	6
Portugalia	300	80	4	78	18	3	—	3	—
Szwecja	300	74	12	62	25	1	1	—	—
Wielka Brytania	498	76	9	67	13	7	7	—	4
Włochy	500	83	17	66	15	2	—	2	—

TABL. 2. OCENA WPŁYWU INNOWACJI WDRÓŻONYCH W PUBLICZNYCH USŁUGACH NA CZAS WYDATKOWANY PRZEZ PRZEDSIĘBIORSTWA W 2012 R. (dok.)

Wyszczególnienie	Liczba badanych przedsiębiorstw	Ocena wpływu innowacji							
		pozytywny ogółem	bardzo pozytywny	raczej pozytywny	brak wpływu	negatywny ogółem	raczej negatywny	bardzo negatywny	nie wiem/brak odpowiedzi
		w % badanych przedsiębiorstw							
Nowe państwa członkowskie									
Bulgaria	300	85	18	67	15	—	—	—	—
Cypr	100	100	17	83	—	—	—	—	—
Czechy	300	93	—	93	7	—	—	—	—
Estonia	200	99	44	55	—	—	—	—	1
Litwa	200	94	17	66	15	—	—	—	—
Łotwa	200	93	27	66	7	—	—	—	—
Malta	100	66	44	22	4	1	1	—	29
Polska	500	82	4	78	18	—	—	—	—
Rumunia	500	73	9	64	27	—	—	—	—
Słowacja	300	82	13	69	16	2	2	—	—
Słowenia	200	88	19	69	1	11	11	—	—
Węgry	300	72	8	64	28	—	—	—	—

Ź r ó d ł o: jak przy tabl. 1.

Najczęściej takie opinie wyrażali menedżerowie w przedsiębiorstwach funkcjonujących: na Cyprze, w Estonii, Danii, na Litwie, w Finlandii oraz Grecji. Na przeciwnym krańcu skali znalazły się przedsiębiorstwa: węgierskie, luksemburskie, maltańskie i belgijskie.

Maksymalna rozbieżność w powszechności pojawiania się takich opinii, wynosząca 36 p.proc., wystąpiła między Cyprzem i Belgią.

Wśród 82% odpowiedzi wskazujących na pozytywne oddziaływanie innowacji na skrócenie czasu realizacji zadań przez przedsiębiorstwa, tylko 15% badanych zdecydowało się na odpowiedź „bardzo pozytywny wpływ”. Najczęściej taką odpowiedź wybierali menedżerowie przedsiębiorstw: estońskich, maltańskich, irlandzkich i hiszpańskich, natomiast najrzadziej wyrażano ją w przedsiębiorstwach: belgijskich, czeskich, polskich i portugalskich.

Maksymalna różnica w powszechności wyrażania takiej opinii (44 p.proc.) pojawiła się między Estonią i Maltą a Czechami.

Część respondentów uważała, że innowacje wdrożone w usługach publicznych nie miały wpływu na skrócenie czasu wydatkowanego przy wykonywaniu zadań. Średnio w UE taką opinię wyraziło piętnastu badanych na stu, jednak w poszczególnych krajach członkowskich była ona znacząco zróżnicowana. Najczęściej pojawiała się ona w przedsiębiorstwach: belgijskich, luksemburskich, węgierskich i rumuńskich. Na przeciwnym biegunie znalazły się przedsiębiorstwa: duńskie, fińskie, cypryjskie i estońskie.

Maksymalna różnica w powszechności pojawiania się takich ocen (31 p.proc.) dotyczyła Belgii oraz Cypru i Estonii.

W Polsce 82% respondentów uznało, że innowacje wprowadzane w usługach publicznych pozytywnie wpływają na czas wydatkowany przez przedsiębiorstwa. Jest to wynik równy średniemu wynikowi w UE, plasujący Polskę na 14 miejscu wśród państw członkowskich. Jednak tylko czterech menedżerów na stu uznało, że jest to bardzo pozytywny wpływ. Wynik ten jest mniejszy o 11 p.proc. od średniego dla UE, co sytuuje Polskę na 24 miejscu wśród państw członkowskich, czyli na równi z Portugalią. W porównaniu ze średnim wynikiem w UE nieco większy odsetek polskich respondentów uważał, że innowacje te nie miały wpływu na skrócenie czasu wydatkowanego przez przedsiębiorstwa. Różnica wynosząca 3 p.proc. zapewniła Polsce dziewiąte miejsce wśród państw członkowskich.

Średnio w UE nieco mniejszy odsetek badanych wyraził opinię, że innowacje wprowadzone w usługach publicznych mają pozytywny wpływ na jakość dostarczanych przedsiębiorstwu informacji i porad. Jak wynika z tabl. 3, takich opinii było 73%, a 13% badanych uznało, że jest to bardzo pozytywny wpływ. Jednak zdaniem prawie co czwartego respondenta innowacje wdrożone w usługach publicznych nie miały żadnego wpływu na jakość informacji i porad dostarczanych przedsiębiorstwu.

O pozytywnym oddziaływaniu najczęściej przekonani byli respondenci z przedsiębiorstw funkcjonujących: w Irlandii, Estonii, na Malcie i w Finlandii. Najbardziej natomiast taką opinię wyrażali kierownicy przedsiębiorstw: słoweńskich, czeskich, greckich i francuskich. Maksymalna różnica w powszechności występowania takich opinii, wynosząca 30 p.proc., pojawiła się między Irlandią i Francją.

Na stwierdzenie, że wpływ ten był „bardzo pozytywny” zdecydowało się 61% respondentów na Malcie, 44% w Estonii, 42% w Irlandii oraz 38% w Szwecji. Na przeciwnym krańcu znalazły się przedsiębiorstwa: greckie, czeskie, polskie i belgijskie. Maksymalna różnica w powszechności takich opinii, wynosząca 60 p.proc., pojawiła się między Malcią i Belgią.

TABL. 3. OCENA WPŁYWU INNOWACJI WDROŻONYCH W USŁUGACH PUBLICZNYCH NA JAKOŚĆ INFORMACJI I PORAD DOSTARCZANYCH PRZEDSIĘBIORSTWU W 2012 R.

Wyszczególnienie	Liczba badanych przedsiębiorstw	Ocena wpływu innowacji							
		pozytywny ogółem	bardzo pozytywny	raczej pozytywny	brak wpływu	negatywny ogółem	raczej negatywny	bardzo negatywny	nie wiem /brak odpowiedzi
		w % badanych przedsiębiorstw							
UE-27	8699	73	13	60	235	1	1	—	3
Stare państwa członkowskie									
Austria	300	76	27	49	22	—	—	—	2
Belgia	300	75	1	74	25	—	—	—	—
Dania	300	81	29	52	19	—	—	—	—
Finlandia	300	91	17	74	7	1	—	1	1
Francja	500	63	7	56	35	—	—	—	2

TABL. 3. OCENA WPŁYWU INNOWACJI WDROŻONYCH W USŁUGACH PUBLICZNYCH NA JAKOŚĆ INFORMACJI I PORAD DOSTARCZANYCH PRZEDSIĘBIORSTWU W 2012 R. (dok.)

Wyszczególnienie	Liczba badanych przedsiębiorstw	Ocena wpływu innowacji							
		pozytywny ogółem	bardzo pozytywny	raczej pozytywny	brak wpływu	negatywny ogółem	raczej negatywny	bardzo negatywny	nie wiem/ /brak odpowiedzi
		w % badanych przedsiębiorstw							
Stare państwa członkowskie (dok.)									
Grecja	300	67	4	63	33	—	—	—	—
Hiszpania	500	79	32	47	16	2	2	—	3
Holandia	500	69	11	58	31	—	—	—	—
Irlandia	300	93	42	51	7	—	—	—	—
Luksemburg	101	68	31	37	31	—	—	—	1
Niemcy	500	77	20	57	23	—	—	—	—
Portugalia	300	71	14	57	24	3	3	—	2
Szwecja	300	89	38	51	11	—	—	—	—
Wielka Brytania	498	73	13	60	13	5	5	—	9
Włochy	500	73	7	66	21	2	—	2	4
Nowe państwa członkowskie									
Bułgaria	300	80	18	62	18	—	—	—	2
Cypr	100	88	17	71	—	12	—	12	—
Czechy	300	74	2	72	26	—	—	—	—
Estonia	200	92	44	48	5	—	—	—	3
Litwa	200	83	39	44	17	—	—	—	—
Łotwa	200	86	16	70	13	1	1	—	—
Malta	100	92	61	31	6	1	1	—	1
Polska	500	86	3	83	14	—	—	—	—
Rumunia	500	75	10	65	24	1	1	—	—
Słowacja	300	70	9	70	21	—	—	—	—
Słowenia	200	71	4	67	12	10	10	—	7
Węgry	300	79	15	64	21	—	—	—	—

Źródło: jak przy tabl. 1.

Respondenci nie dopatrzili się wpływu wdrażanych innowacji w usługach publicznych na jakość dostarczanych informacji i porad w 35% przedsiębiorstw francuskich, 32% greckich, 26% czeskich i 24% rumuńskich. Najrzadziej uważali tak respondenci przedsiębiorstw: fińskich, irlandzkich, estońskich oraz cypryjskich. Maksymalna różnica w powszechności pojawiania się takich opinii dotyczyła Francji i Cypru i wynosiła 35 p.proc.

W Polsce 86% respondentów pozytywnie oceniło wpływ innowacji na poprawę jakości informacji i porad dostarczanych przedsiębiorstwom. Wynik ten jest wyższy od średniej dla UE o 13 p.proc., co plasuje Polskę na 7 miejscu wśród państw członkowskich. Znacznie mniejszy odsetek respondentów (3% badanych) uznał, że jest to „bardzo pozytywny” wpływ (25 miejsce). Różnica między średnim wynikiem w UE i w naszych przedsiębiorstwach wyniosła 10 p.proc., 14% polskich respondentów nie dostrzegało żadnego związku mię-

dzy wdrażanymi innowacjami w usługach publicznych a poprawą jakości dostarczanych przedsiębiorstwom informacji i porad. Średnio w UE takich odpowiedzi było 23% (więcej o 9 p.proc.). W tym ujęciu Polska znalazła się na 18 miejscu wśród państw członkowskich.

Zadaniem respondentów było też dokonanie oceny wpływu innowacji wprowadzonych w usługach publicznych na poprawę jakości postępowania administracyjnego w przedsiębiorstwach. Średnio w UE 71% badanych wskazało, że był to pozytywny wpływ, przy czym 9 na 100 respondentów uznało ten wpływ za bardzo pozytywny, a co piąty badany nie dostrzegał żadnego wpływu. Na pozytywny wpływ takich innowacji najczęściej wskazywali menedżerowie przedsiębiorstw funkcjonujących na Malcie (95% badanych), na Cyprze (87% badanych) i w Portugalii (83% badanych). Najrzadziej czynili to kierownicy firm belgijskich (42% badanych), szwedzkich (53% badanych) i duńskich (54% badanych). Maksymalna różnica w powszechności pojawiania się tej opinii (53 p.proc.) wystąpiła między Maltą i Belgią.

Na bardzo pozytywny wpływ najczęściej wskazywali respondenci z Malty (71% badanych), Estonii (44% badanych) i Irlandii (42% badanych). Przeciwnie uważali przedstawiciele przedsiębiorstw polskich i węgierskich (po 0% badanych).

Zmienna była też powszechność opinii wskazujących na brak wpływu tych innowacji na jakość postępowania administracyjnego. Najczęściej wyrażali ją respondenci w Belgii (52% badanych) i w Czechach (39% badanych), najrzadziej w Luksemburgu (3% badanych) i na Malcie (4% badanych). Różnica w powszechności pojawiania się takiej opinii wynosiła 49 p.proc. i dotyczyła Belgii oraz Luksemburga. Pojawiły się też opinie o negatywnym wpływie wprowadzonych innowacji na jakość postępowania administracyjnego. Szczególnie dotyczyło to Luksemburga (22% badanych) i Bułgarii (19% badanych).

W Polsce pozytywny wpływ innowacji wprowadzanych w usługach publicznych na jakość postępowania administracyjnego wskazało 68% badanych (o 3 p.proc. mniej niż średnio w UE). Wynik ten zapewnił Polsce 13 miejsce wśród państw członkowskich. Równocześnie żaden polski respondent nie zdecydował się na stwierdzenie, że wpływ ten był „bardzo pozytywny”. Średnio w UE takich odpowiedzi było 9%. Polska znalazła się na 26 miejscu wśród państw członkowskich wyrażających taką odpowiedź. Więcej o 5 p.proc. w porównaniu ze średnią dla UE (25% badanych w Polsce) nie dostrzegało żadnego wpływu wdrożonych innowacji na poprawę jakości postępowania administracyjnego (*Innovation...*, 2012), co uplasowało Polskę na 11 pozycji wśród państw członkowskich. Były też negatywne opinie, które wyraziło 7% respondentów, tj. o 3 p.proc. więcej niż średnio w UE. Wyrażenie takiej opinii zdecydowało o zajęciu przez Polskę 10 miejsca w gronie państw członkowskich.

Ocenie poddano też wpływ innowacji wdrożonych w usługach publicznych na koszty w przedsiębiorstwach. Z jednoznaczną oceną tej zależności były kłopoty, ponieważ średnio w UE tylko 48% badanych optowało za pozytywnym wpły-

wem, w tym 8% respondentów wskazało na „bardzo pozytywny”. Aż 41% menedżerów nie dopatrzyło się pozytywnego wpływu, a 6% było zdania, że jest to wpływ negatywny. Najczęściej opinie pozytywne mieli kierownicy przedsiębiorstw funkcjonujących na Cyprze (85% badanych) i w Estonii (79% badanych), zaś najrzadziej w Belgii i we Francji (po 29% badanych). Bardzo pozytywny wpływ najczęściej sygnalizowano w Estonii (44% badanych) i na Malcie (41% badanych), w przeciwieństwie do Czech i Holandii (po 0% badanych). Maksymalna rozpiętość powszechności takich ocen pojawiła się między Estonią a Luksemburgiem i Czechami (44 p.proc.).

Najwięcej ocen mówiących o braku wpływu innowacji wprowadzanych w usługach publicznych na koszty w przedsiębiorstwach pojawiło się we Francji (61% badanych) i w Wielkiej Brytanii (59% badanych), najmniej zaś w Estonii (7% badanych) oraz w Luksemburgu i na Cyprze (po 14% badanych). Maksymalna różnica w powszechności takich ocen, wynosząca 54 p.proc., pojawiła się między Francją i Estonią. Część respondentów była zdania, że wpływ ten ma negatywny charakter. Najczęściej taką opinię wyrażali menedżerowie w Bułgarii (26% badanych) i w Luksemburgu (21% badanych).

W Polsce tego rodzaju odpowiedzi było 8% (o 2 p.proc. więcej niż średnio w UE). 56% polskich menedżerów uważało, że jest to pozytywny wpływ (o 8 p.proc. więcej niż średnio w UE), w tym 5% badanych wybrało odpowiedź „bardzo pozytywny” wpływ (o 3 p.proc. mniej niż w UE). Z kolei 36% polskich respondentów nie dostrzegło żadnego wpływu wprowadzonych innowacji na koszty w przedsiębiorstwach. Wynik ten jest niższy o 5 p.proc. w porównaniu ze średnią oceną w UE (*Innovation...*, 2012).

Innowacje wdrażane w usługach publicznych wpływały też na kształtowanie się okresu reagowania przedsiębiorstw na sygnały pochodzące z organizacji usługowych. Średnio w UE ich pozytywny wpływ podkreślało 59% badanych, zaś negatywny — 8%. Co dziesiąty badany uznał ten wpływ za bardzo pozytywny. Wreszcie 28% respondentów nie dostrzegło żadnego wpływu. O pozytywnym wpływie najczęściej wypowiadali się respondenci z przedsiębiorstw austriackich (87% badanych) i cypryjskich (85% badanych), najrzadziej natomiast z firm węgierskich (40% badanych), brytyjskich i słoweńskich (po 44% badanych). Maksymalna różnica w powszechności pojawiania się takiej oceny wystąpiła między Austrią i Węgrami i wynosiła 47 p.proc.

Znacznie mniejszy odsetek badanych optował za oceną „bardzo pozytywny” wpływ. Najczęściej czynili to menedżerowie w Estonii (44% badanych) i na Cyprze (39% badanych), najrzadziej w Luksemburgu (0% badanych) i w Polsce (1% badanych). Maksymalna różnica w powszechności pojawiania się takich opinii dotyczyła Estonii i Luksemburga (44 p.proc.). Opinie o braku wpływu innowacji wprowadzanych w publicznych usługach na okres reagowania przedsiębiorstw najczęściej pojawiały się w Szwecji (44% badanych) i w Rumunii (43% badanych), najrzadziej zaś w Estonii (1% badanych) i na Litwie (3% badanych). Największa rozpiętość takich ocen (43 p.proc.) miała miejsce między Szwecją i Estonią. Z kolei o negatywnym wpływie innowacji wprowadzonych

w publicznych usługach na okres reagowania przedsiębiorstw najczęściej pisali respondenci ze Słowenii (17% badanych) i z Węgier (15% badanych). W państwach, takich jak: Austria, Dania, Holandia, Niemcy, Szwecja, Cypr, Czechy i Estonia negatywne opinie nie pojawiły się.

Na tle średnich wyników w UE polskie opinie były następujące:

- 1) 61% respondentów uważało, że innowacje wprowadzone w usługach publicznych miały pozytywny wpływ na czas reagowania przedsiębiorstw. Jest to wynik o 2 p.proc. wyższy w porównaniu ze średnią dla UE, plasujący nasz kraj na 16 miejscu wśród państw członkowskich;
- 2) 1% badanych zdecydowało się na ocenę „bardzo pozytywny” wpływ, co jest wynikiem o 9 p.proc. mniejszym od średniej dla UE (26 miejsce w gronie państw członkowskich);
- 3) 19% badanych uznało, że innowacje nie miały pozytywnego wpływu. Jest to wynik mniejszy o 9 p.proc. w porównaniu ze średnim dla UE (17 miejsce w grupie państw członkowskich);
- 4) 11% badanych wskazało na negatywny wpływ innowacji wprowadzanych w usługach publicznych na okres reagowania przedsiębiorstw. Wynik ten jest wyższy od średniego dla UE o 3 p.proc., plasując Polskę na 5 miejscu wśród państw członkowskich (*Innovation...*, 2012).

Ostatnią częścią analizy jest prezentacja opinii respondentów o wpływie tych innowacji na kwalifikacje pracowników przedsiębiorstw dzięki systemowi publicznej edukacji i programom szkolenia. Średnio w UE o pozytywnym wpływie wypowiedziało się 38% badanych, w tym 6% zdecydowało się na ocenę wpływu jako „bardzo pozytywny”, 42% badanych nie dostrzegało takiego wpływu, natomiast 4 respondenci na 100 twierdziło, że wpływ ten jest negatywny.

Pozytywne opinie najczęściej wyrażali respondenci z Cypru (72% badanych) i Estonii (62% badanych), a najrzadziej z Grecji (24% badanych) i Bułgarii (27% badanych). Największa różnica w takich ocenach, wynosząca 48 p.proc., dotyczyła Cypru i Grecji. Na bardzo pozytywny wpływ innowacji wprowadzonych w publicznych usługach na kwalifikacje pracowników przedsiębiorstw najczęściej zwracali uwagę respondenci przedsiębiorstw funkcjonujących na Malcie (36% badanych) i w Estonii (31% badanych). W takich państwach, jak: Grecja, Luksemburg, Litwa i Węgry nikt nie wyraził takiej oceny. Maksymalna rozpiętość w powszechności takich ocen miała miejsce między Maltą a wymienionymi państwami i wynosiła 36 p.proc.

O braku wpływu przedmiotowych innowacji na kwalifikacje pracowników przedsiębiorstw najczęściej wyrażali się badani na Łotwie (66% badanych) i w Austrii (61%), a na przeciwnym krańcu skali znalazły się Estonia (4%) i Cypr (12% badanych). Największa różnica w powszechności takich ocen wystąpiła między Łotwą i Estonią (62 p.proc.).

Znaczne różnice pojawiły się też w powszechności ocen wyrażających negatywny wpływ wdrażanych innowacji w usługach publicznych na kwalifikacje pracowników przedsiębiorstw. Najczęściej twierdzili tak menedżerowie w Luksemburgu (22% badanych) i w Słowenii (21% badanych), ale takie opinie nie pojawiły się w większości państw unijnych. Negatywnych opinii nie wyrażono:

w Austrii, Danii, Finlandii, Holandii, Irlandii, Niemczech, Portugalii, Szwecji, na Cyprze, w Czechach, Estonii, na Łotwie, Malcie, w Polsce i na Węgrzech.

W Polsce o pozytywnym wpływie innowacji wprowadzonych w usługach publicznych na kwalifikacje pracowników przedsiębiorstw przekonanych było 39% badanych, o 1 p.proc. więcej niż średnio w UE. Uplasowało to Polskę na 13 miejscu wśród państw członkowskich. Z kolei 7% badanych oceniło ten wpływ jako „bardzo pozytywny”, też o 1 p.proc. więcej niż w UE, co dało Polsce 18 miejsce wśród państw członkowskich. Większy odsetek badanych (53%) uznał, że nie mają one żadnego wpływu (*Innovation...*, 2012). Jest to wynik wyższy od średniego dla UE o 11 p.proc., plasujący Polskę na 6 miejscu w grupie państw członkowskich. Warto podkreślić, że respondenci z polskich przedsiębiorstw nie dostrzegali negatywnego wpływu innowacji na poziom kwalifikacji swoich pracowników. Pod tym względem Polska uplasowała się na czele państw członkowskich.

Zakończenie

Przedstawiona w artykule analiza statystyczna poglądów menedżerów na temat innowacyjności usług publicznych świadczonych na rzecz przedsiębiorstw może stanowić sygnał ukierunkowujący procesy decyzyjne.

Wyniki badania wskazują, że wyraźna większość badanych przedstawicieli zarządów przedsiębiorstw była przekonana, że zmiany w usługach publicznych spowodowane były innowacjami. Konstatacja ta dotyczy szczególnie kierowników przedsiębiorstw: litewskich, portugalskich, włoskich i brytyjskich. Jednak w kilku krajach blisko połowa badanych wyraziła odmienną opinię, nie dostrzegając związku między udoskonaleniami tych usług a ich innowacyjnością.

W szczególności omawiane usługi, wykorzystywane przez przedsiębiorstwa, zwłaszcza ich innowacyjność, prowadziły do:

- 1) optymalizacji czasu zużywanego na realizację zadań,
- 2) poprawy jakości informacji i dostarczanych usług,
- 3) poprawy jakości postępowania administracyjnego,
- 4) poprawy poziomu kosztów w przedsiębiorstwach,
- 5) zmiany okresu reagowania na sygnały z sektora publicznego,
- 6) wzrostu kwalifikacji pracowników.

dr inż. Jerzy Baruk — Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

LITERATURA

- Baruk J. (2013), *Czy organizacje administracji publicznej kreują środowiska doświadczeń?*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie”, nr 4
- Baruk J. (2007), *Poziom innowacyjności przedsiębiorstw jako skutek luki kompetencyjnej*, [w:] *Polskie firmy wobec globalizacji. Luka kompetencyjna*, A. Sitko-Lutek (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Ghobadi S., D'Ambra J. (2012), *Knowledge sharing in cross-functional teams: a coopetitive model*, „Journal of Knowledge Management”, No. 2

- Innovation in the public sector: its perception in and impact on business* (2012), Flash Eurobarometer, No. 343
- Pezzillo M., Martinez M., Mangia G., Galdiero C. (2012), *Knowledge creation and inter-organizational relationships: the development of innovation in the railway industry*, „Journal of Knowledge Management”, No. 4
- Venkitachalam K., Busch P. (2012), *Tacit knowledge: review and possible research directions*, „Journal of Knowledge Management”, No. 2

SUMMARY

In this article the author discusses influence of the innovations which are introduced in the public services on enterprises functioning in the European Union. In particular two issues referring to the managers' opinions are analyzed:

- 1) innovativeness in public services,*
- 2) influence of innovations on chosen areas of enterprise activities.*

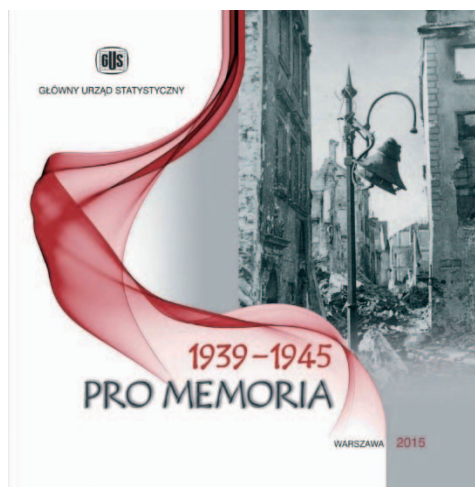
Discussed results of the surveys indicate that managers' opinions are rather positive but varied in the Member States of the European Union.

РЕЗЮМЕ

В статье были обсуждены вопросы влияния инноваций используемых в государственных услугах на предприятия действующие в Европейском союзе (ЕС). В частности состоялся анализ двух вопросов: мнения менеджеров предприятий действующих в государствах-членах ЕС по введению инноваций в услугах, а также по влиянию таких инноваций на избранные формы деятельности предприятий. Результаты обследования показывают, что мнения менеджеров по этому вопросу, главным образом, являются положительными но дифференциальными в государствах Сообщества.

Wydawnictwa GUS — maj 2015 r.

Z majowej oferty wydawniczej GUS warto zwrócić uwagę przede wszystkim na opracowanie okazjonalne „1939—1945 Pro Memoria”, a także cykliczne „Transport drogowy w Polsce w latach 2012 i 2013”.

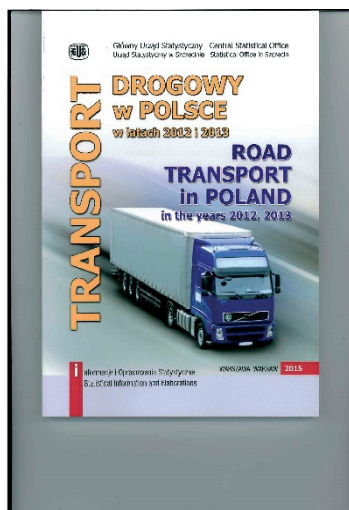

„1939—1945 Pro Memoria” to wydanie jubileuszowe przygotowane z okazji siedemdziesiątej rocznicy zakończenia II wojny światowej. Publikacja zawiera szeroki zestaw informacji statystycznych o Polsce w okresie bezpośrednio poprzedzającym wybuch II wojny światowej i po jej zakończeniu, a także dane ilustrujące wymiar strat ludzkich i materialnych w czasie wojny. Głównym celem publikacji jest upamiętnienie zakończenia II wojny światowej oraz zainspirowanie Czy-

telników do sięgnięcia do szerszych opracowań historycznych i statystycznych.

Publikację o charakterze popularnym otwiera oś czasu przedstawiająca najważniejsze wydarzenia mające istotny wpływ na położenie geopolityczne powojennej Polski. W kolejnych działach tematycznych zawarto dane m.in. o: powierzchni kraju w poszczególnych okresach, stanie ludności (straty wojenne, ruchy naturalne ludności, deportacje czy stan osobowy wojska), skali represji, udziale polskich jednostek wojskowych w bitwach II wojny, stanie infrastruktury, handlu, produkcji czy przydziale artykułów spożywczych. W końcowej części opracowania zamieszczono informacje o karcie wojennej statystyki polskiej. Przedstawione dane pochodzą głównie ze źródeł historycznych, publikowanych w wydawnictwach GUS. Publikacja ma charakter opracowania tabelaryczno-analitycznego wzbogaconego o liczne wykresy, tablice oraz mapy.

Opracowanie ukazało się w polskiej wersji językowej, dostępne jest również na stronie internetowej Urzędu.

Publikacja „**Transport drogowy w Polsce w latach 2012 i 2013**” to już trzecia edycja opracowania wydawanego co dwa lata. Głównym celem publikacji jest zachęcenie Czytelników do pogłębionej analizy tej ważnej i interesującej problematyki, co może przyczynić się także do kształtowania się przyszłej polityki transportowej.

Informacje statystyczne zawarte w publikacji przedstawiono w postaci tablic i wykresów, poprzedzonych uwagami metodycznymi oraz komentarzem analitycznym. W uwagach metodologicznych Czytelnicy znajdą wyjaśnienie najważniejszych definicji stosowanych w opracowaniu, niezbędnych do właściwej interpretacji

danych. W komentarzu zamieszczono syntetyczną analizę wyników badań statystycznych transportu, uzupełnioną informacjami pochodzącymi ze źródeł administracyjnych.

Obszerny zestaw danych statystycznych w części tabelarycznej dostarcza informacji w następujących grupach tematycznych: przedsiębiorstwa transportu drogowego; infrastruktura, środki transportu i ruch drogowy; transport towarowy (według form organizacyjnych i kierunków transportu, typu i grup ładunków i stref odległości); transport pasażerski; stacje paliw, zużycie paliwa i wpływ transportu drogowego na środowisko oraz wypadki drogowe. Dane w części tabelarycznej zaprezentowano w skali ogólnokrajowej oraz w układzie wojewódzkim. Opracowanie wzbogacono również wybranymi danymi, pochodzącymi z bazy danych Eurostatu, dotyczącymi transportu drogowego w krajach Unii Europejskiej.

Publikacja ukazała się w wersji polsko-angielskiej i znajduje się na stronie internetowej GUS. Wszystkie tablice dostępne są także w wersji elektronicznej — w formacie MS Excel.

W maju br. ukazały się również „**Biuletyn Statystyczny nr 4/2015**”, „**Ceny robót budowlano-montażowych i obiektów budowlanych — marzec 2015 r.**”, „**Ceny w gospodarce narodowej — kwiecień 2015 r.**”, „**Informacja o sytuacji społeczno-gospodarczej kraju w kwietniu 2015 r.**”, „**Produkcja upraw rolnych i ogrodniczych w 2014 r.**”, „**Produkcja ważniejszych wyrobów przemysłowych w kwietniu 2015 r.**”, „**Wyniki finansowe podmiotów gospodarczych I—XII 2014**”, „**Warunki pracy w 2014 r.**”, „**Wiadomości Statystyczne Nr 5 — maj 2015 r.**” oraz „**Wyniki produkcji roślinnej w 2014 r.**”.

Oprac. Justyna Gustyn

Informacja o sytuacji społeczno-gospodarczej kraju w kwietniu 2015 r.

W okresie czterech miesięcy br. polska gospodarka rozwijała się stabilnie. W I kwartale br. notowano relatywnie wysokie tempo wzrostu gospodarczego. Badane przedsiębiorstwa niefinansowe uzyskały lepsze wyniki finansowe niż w okresie pierwszych trzech miesięcy ub. roku; zwiększyła się aktywność inwestycyjna przedsiębiorstw. Obroty towarowe handlu zagranicznego były wyższe niż w I kwartale ub. roku.

W kwietniu br. w większości podstawowych obszarów gospodarki utrzymały się tendencje wzrostowe. Produkcja sprzedana przemysłu wzrosła mniej niż w I kwartale br. Umocniła się natomiast dynamika produkcji budowlano-montażowej. Wzrost sprzedaży detalicznej był wolniejszy niż w poprzednich miesiącach, na co wpłynął m.in. układ kalendarza. Na poziomie nieco niższym niż przed rokiem ukształtowała się sprzedaż usług w transporcie. Ceny towarów i usług konsumpcyjnych obniżyły się w skali roku w mniejszym stopniu niż w poprzednich miesiącach (wykr. 1). Na rynku pracy obserwowano dalszą stopniową poprawę sytuacji.

W kwietniu br. przeciętne zatrudnienie w sektorze przedsiębiorstw wzrosło w skali roku w tempie podobnym do notowanego w poprzednich miesiącach. Stopa bezrobocia rejestrowanego zmniejszyła się do 11,2% w końcu kwietnia br. (wykr. 2). Wstępne wyniki Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności za I kwartał br. wskazują na wzrost w skali roku liczby pracujących i wskaźnika zatrudnienia. Obniżyła się stopa bezrobocia, poprawiła się relacja liczby osób

niepracujących do pracujących, zmniejszył się udział długotrwale bezrobotnych w liczbie bezrobotnych ogółem.

Wzrost przeciętnych miesięcznych wynagrodzeń nominalnych brutto w sektorze przedsiębiorstw w skali roku w kwietniu br. był nieco mniejszy niż w I kwartale br. Przy osłabieniu skali spadku cen konsumpcyjnych, wolniejszy był również wzrost siły nabywczej płac. Przeciętne nominalne oraz realne emerytury i renty w systemie pracowniczym wzrosły w mniejszym stopniu niż w okresie styczeń—marzec br., a rolników indywidualnych — większym.

Produkcja sprzedana przemysłu w kwietniu br. była o 2,3% większa niż przed rokiem (po wyeliminowaniu czynników o charakterze sezonowym zwiększyła się o 2,7%) (wykr. 3). Wzrost obserwowano w większości sekcji, przy spadku w wytwarzaniu i zaopatrywaniu w energię elektryczną, gaz, parę wodną i gorącą wodę. Wyższa niż przed rokiem była produkcja we wszystkich głównych grupowaniach przemysłowych (z wyjątkiem dóbr konsumpcyjnych nietrwałych); największy wzrost notowano w przypadku dóbr inwestycyjnych. Produkcja budowlano-montażowa zwiększyła się w skali roku o 8,5% (po wyeliminowaniu czynników o charakterze sezonowym — o 7,4%) (wykr. 4). W największym stopniu zwiększyła się produkcja budowlano-montażowa w jednostkach specjalizujących się w budowie obiektów inżynierii lądowej i wodnej. Sprzedaż detaliczna w kwietniu br. była o 1,5% wyższa niż przed rokiem, kiedy notowano bardzo wysoki wzrost (o 8,9%).

Ogólny klimat koniunktury gospodarczej w przetwórstwie przemysłowym w maju br. oceniany jest pozytywnie, podobnie jak przed miesiącem. Korzystne, choć ostrożniejsze niż w kwietniu br., są oceny bieżącego portfela zamówień i produkcji, a sytuacja finansowa przedsiębiorstw jest oceniana nieco mniej negatywnie niż przed miesiącem. W niewielkim stopniu pogorszyły się pozytywne przewidywania przedsiębiorstw przetwórstwa przemysłowego w wymienionych obszarach. W budownictwie klimat koniunktury jest oceniany mniej pesymistycznie niż w poprzednich miesiącach br. W porównaniu z kwietniem br. poprawiły się negatywne oceny bieżącego portfela zamówień, produkcji budowlano-montażowej i sytuacji finansowej, a oczekiwania w tych obszarach pozostają optymistyczne. Oceny ogólnego klimatu koniunktury formułowane przez podmioty handlu detalicznego nadal są korzystne, ale nieznacznie słabsze niż w kwietniu br. Utrzymują się optymistyczne diagnozy i prognozy sprzedaży. Nadal negatywne pozostają oceny sytuacji finansowej przedsiębiorstw, przy nieznacznie optymistycznych przewidywaniach w tym zakresie.

W I kwartale br. badane przedsiębiorstwa niefinansowe notowały wyższe niż przed rokiem wyniki finansowe brutto i netto (odpowiednio o 10,8% i o 9,7%). Poprawiły się podstawowe relacje ekonomiczno-finansowe (wykr. 5). Większy niż przed rokiem był udział podmiotów wykazujących zysk netto w ogólnej liczbie badanych przedsiębiorstw oraz ich udział w przychodach z całokształtu działalności. Wskaźniki ekonomiczno-finansowe eksporterów były lepsze niż w I kwartale ub. roku i kształtowały się korzystniej niż dla ogółu przedsiębiorstw. Zwiększyła się aktywność inwestycyjna badanych podmiotów — nakłady inwestycyjne w cenach stałych wzrosły o 14,6% (wykr. 6).

Na rynku rolnym w kwietniu br. obserwowano spadek w skali roku cen większości podstawowych produktów rolnych, z wyjątkiem targowiskowych cen żywności wołowej (wykr. 7). Opłacalność produkcji trzody chlewnej, pomimo poprawy, nadal była niska. Wstępne wyniki badania przeprowadzonego w końcu marca br. wskazują na utrzymującą się tendencję wzrostową pogłowia trzody chlewnej, na co wpłynął wzrost w skali roku liczebności większości grup produkcyjno-użytkowych, z wyjątkiem loch.

Obroty towarowe handlu zagranicznego (wyrażone w złotych) w I kwartale br. wzrosły w skali roku, w większym stopniu po stronie eksportu niż importu. Saldo wymiany było dodatnie, wobec ujemnego w poprzednich latach. Znacznie zwiększyła się wartość wymiany z krajami rozwijającymi się; wzrosły również obroty z krajami rozwiniętymi (w tym z krajami UE). Wyraźnie obniżyła się wymiana z krajami Europy Środkowo-Wschodniej. W okresie styczeń—luty br. wskaźnik terms of trade ogółem, podobnie jak przed rokiem, był korzystny i kształtował się na poziomie 104,2.

Dochody budżetu państwa w okresie czterech miesięcy br. wyniosły 96,1 mld zł, a wydatki — 112,8 mld zł (tj. odpowiednio 32,3% i 32,9% kwoty założonej w ustawie budżetowej na 2015 r.). W rezultacie odnotowano deficyt w wysokości 16,7 mld zł, co stanowiło 36,2% planu.

Departament Analiz i Opracowań Zbiorczych, GUS

SPIS TREŚCI

STUDIA METODOLOGICZNE

<i>Tomasz Panek</i> — Hierarchiczny model pomiaru jakości życia	1
<i>Renata Bielak</i> — Jakość życia w świetle strategii rozwoju. Dylematy pomiaru	23
<i>Kamil Wilak</i> — Autokorelacja błędów oszacowań w Badaniu Aktywności Ekonomicznej Ludności	31

BADANIA I ANALIZY

<i>Wioletta Wrzaszcz, Józef Stanisław Zegar</i> — Zrównoważenie ekonomiczne gospodarstw rolnych na podstawie danych Powszechnego Spisu Rolnego 2010	41
<i>Stanisław Paradysz</i> — Industrializacja, deindustrializacja i początek reindustrializacji Polski	54

STATYSTYKA MIĘDZYNARODOWA

<i>Paweł Białynicki-Birula</i> — Wpływ globalnego kryzysu finansowego na wydatki zdrowotne w krajach rozwiniętych	66
<i>Jerzy Baruk</i> — Wpływ innowacji w usługach publicznych na działalność przedsiębiorstw w Unii Europejskiej	83

INFORMACJE. PRZEGLĄDY. RECENZJE

Wydawnictwa GUS (maj 2015 r.) (oprac. <i>Justyna Gustyn</i>)	96
Informacja o sytuacji społeczno-gospodarczej kraju — kwiecień 2015 r. (oprac. <i>Departament Analiz i Opracowań Zbiorczych</i> , GUS)	98

CONTENTS

METHODOLOGICAL STUDIES

<i>Tomasz Panek</i> — The hierarchical model of life quality measures	1
<i>Renata Bielak</i> — Life quality in the development strategy. Dilemmas of measurement	23
<i>Kamil Wilak</i> — Autocorrelation of error estimations in Labour Force Surveys	31

SURVEYS AND ANALYSES

<i>Wioletta Wrzaszcz, Józef Stanisław Zegar</i> — Economic sustainability of agricultural holdings on the basis of the data of the Agricultural Census 2010	41
<i>Stanisław Paradysz</i> — Industrialization, deindustrialization and the beginning of re-industrialization in Poland	54

INTERNATIONAL STATISTICS

<i>Paweł Białynicki-Birula</i> — Impact of the global financial crisis on health spending in developed countries	66
<i>Jerzy Baruk</i> — The impact of innovation in public services on businesses in the European Union	83

INFORMATION. REVIEWS. COMMENTS

Publications of the CSO of Poland in May 2015 (by <i>Justyna Gustyn</i>)	96
Information on the socio-economic situation of the country in April 2015 (by <i>Aggregated Studies Department, CSO</i>)	98

TABLE DES MATIÈRES

ÉTUDES MÉTHODOLOGIQUES

<i>Tomasz Panek</i> — Modèle hiérarchique relatif à la mesure de la qualité de vie	1
<i>Renata Bielak</i> — Qualité de vie à la lumière de la stratégie du développement. Dilemmes liés à la mesure	23
<i>Kamil Wilak</i> — Autocorrélation des erreurs d'estimation relative à l'Enquête de l'Activité Économique de la Population	31

ÉTUDES ET ANALYSES

<i>Wioletta Wrzaszcz, Józef Stanisław Zegar</i> — Mise en équilibre économique des ménages agricoles sur la base des données provennat du Recensement Agricole 2010	41
<i>Stanisław Paradysz</i> — Industrialisation, désindustrialisation et début de la reindustrialisation de la Pologne	54

STATISTIQUES INTERNATIONALES

<i>Paweł Białynicki-Birula</i> — Impact de la crise globale financière sur les dépenses de santé dans les pays développés	66
<i>Jerzy Baruk</i> — Impact des innovations relatives aux services sur l'activité des entreprises dans l'Union Européenne	83

INFORMATIONS. REVUES. COMPTE-RENDUS

Publications du GUS (mai 2015) (par <i>Justyna Gustyn</i>)	96
Information sur la situation socio-économique du pays — avril 2015 (par <i>Département d'Analyses et d'Élaborations Agrégées, le GUS</i>)	98

СОДЕРЖАНИЕ

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗУЧЕНИЯ

<i>Томаш Панэк</i> — Иерархическая модель измерения качества жизни ...	1
<i>Рената Беляк</i> — Качество жизни в свете стратегии развития. Дилеммы измерения	23
<i>Камиль Виляк</i> — Автокорреляция ошибок оценивания в Обследовании экономической активности населения	31

ОБСЛЕДОВАНИЯ И АНАЛИЗЫ

<i>Виолетта Вжац, Юзеф Станислав Зэгар</i> — Экономическое сбалансирование земельных хозяйств на основе данных из Всеобщей сельскохозяйственной переписи 2010	41
<i>Станислав Парадьши</i> — Индустриализация, деиндустриализация и начало повторной индустриализации Польши	54

МЕЖДУНАРОДНАЯ СТАТИСТИКА

<i>Павел Бялыницки-Бируля</i> — Влияние глобального кризиса на расходы на здравоохранение в развитых странах	66
<i>Йежи Барук</i> — Влияние инноваций в государственных услугах на деятельность предприятий в Европейском союзе	83

ИНФОРМАЦИИ. ОБЗОРЫ. РЕЦЕНЗИИ

Публикации ЦСУ (май 2015 г.) (разраб. <i>Юстына Густын</i>)	96
Информация о социально-экономическом положении страны — апрель 2015 г. (разраб. <i>Отдел анализа и сводных разработок, ЦСУ</i>)	98

Do Autorów

Szanowni Państwo!

- W „Wiadomościach Statystycznych” publikowane są artykuły poświęcone teorii i praktyce statystycznej, omawiające metody i wyniki badań prowadzonych przez GUS oraz przez inne instytucje w kraju i za granicą, jak również zastosowanie informatyki w statystyce oraz zmiany w systemie zbierania i udostępniania informacji statystycznej. Zamieszczane są też materiały dotyczące zastosowania w kraju metodologicznych i klasyfikacyjnych standardów międzynarodowych oraz informacje o działalności organów statystycznych i Polskiego Towarzystwa Statystycznego, a także o rozwoju myśli statystycznej i kształceniu statystycym.
- Artykuły proponowane do opublikowania w „Wiadomościach Statystycznych” powinny zawierać oryginalne opisy zjawisk oraz autorskie wnioski i sugestie dotyczące rozwoju badań i analiz statystycznych. Dla zwiększenia właściwego odbioru nadsyłanych tekstów Autorzy powinni wyraźnie określić cel opracowania artykułu oraz jasno przedstawić wyniki, a w przypadku prezentacji przeprowadzonych badań — opisać zastosowaną metodę i osiągnięte wyniki. Przy prezentacji nowych metod analizy konieczne jest podanie przykładów ich zastosowania w praktyce statystycznej.
- Artykuły zamieszczane w „Wiadomościach Statystycznych” powinny wyrażać opinie własne Autorów. Autorzy ponoszą odpowiedzialność za treść zgłaszanych do publikacji artykułów. W razie zastrzeżeń ze strony czytelników w sprawie tych treści Autorzy zostają zobligowani do merytorycznej odpowiedzi na łamach miesięcznika.
- Po wstępnej ocenie przez Redakcję „Wiadomości Statystycznych” tematyki artykułu pod względem zgodności z profilem czasopisma, artykuły mające charakter naukowy przekazywane są dwóm niezależnym, zewnętrznym recenzentom specjalizującym się w poszczególnych dziedzinach statystyki, którzy w swojej decyzji kierują się kryterium oryginalności i jakości opracowania, w tym treści i formy, a także potencjalnego zainteresowania czytelników. Recenzje są opracowywane na drukach zaakceptowanych przez Kolegium Redakcyjne „Wiadomości Statystycznych”. Recenzenci są zobowiązani do poświadczenia (na karcie recenzji) braku konfliktu interesów z Autorem. Wybór recenzentów jest poufny.
- Lista recenzentów oceniających artykuły w danym roku jest publikowana w pierwszym numerze elektronicznej wersji czasopisma w następnym roku.
- Autorzy artykułów, którzy otrzymali pozytywne recenzje, wprowadzają zasugerowane przez recenzentów poprawki i dostarczają redakcji zaktualizowaną wersję opracowania. Autorzy poświadczają w piśmie uwzględnienie wszystkich poprawek. Jeśli zaistnieje różnica zdań co do zasadności proponowanych zmian, należy wyjaśnić, które poprawki zostały uwzględnione, a w przypadku ich nieuwzględnienia przedstawić motywy swojego stanowiska.

- Kontroli poprawności stosowanych przez Autorów metod statystycznych dokonują redaktorzy statystyczni.
- Decyzję o publikacji artykułu podejmuje Kolegium Redakcyjne „Wiadomości Statystycznych”. Podstawą tej decyzji jest szczegółowa dyskusja poświęcona omówieniu zgłoszonych przez Autorów artykułów, w której uwzględniane są opinie przedstawione w recenzjach wraz z rekomendacją ich opublikowania.
- Redakcja „Wiadomości Statystycznych” przestrzega zasady nietolerowania przejawów nierzetelności naukowej autorów artykułów polegającej na:
 - a) nieujawnianiu współautorów, mimo że wnieśli oni istotny wkład w powstanie artykułu, określanemu w języku angielskim terminem „ghostwriting”;
 - b) podawaniu jako współautorów osób o znikomym udziale lub niebiorących udziału w opracowaniu artykułu, określanemu w języku angielskim terminem „guest authorship”.

Stwierdzone przypadki nierzetelności naukowej w tym zakresie mogą być ujawniane. W celu przeciwdziałania zjawiskom „ghostwriting” i „guest authorship” należy dołączyć do przesłanego artykułu oświadczenie (wzór oświadczenia zamieszczono na stronie internetowej) dotyczące:

 - a) stwierdzenia, że zgłoszony artykuł jest własnym dziełem i nie narusza praw autorskich osób trzecich,
 - b) wykazania wkładu w powstanie artykułu przez poszczególnych współautorów,
 - c) poinformowania, że zgłoszony artykuł nie był dotychczas publikowany i nie został złożony w innym wydawnictwie.

Główną odpowiedzialność za rzetelność przekazanych informacji, łącznie z informacją na temat wkładu poszczególnych współautorów w powstanie artykułu, ponosi zgłaszający artykuł.
- Artykuły opublikowane są dostępne w wersji elektronicznej na stronie internetowej czasopisma.
- Wersję pierwotną czasopisma stanowi wersja elektroniczna.

Redakcja zastrzega sobie prawo dokonywania w artykułach zmian tytułów, skrótów i przeredagowania tekstu i tablic, bez naruszenia zasadniczej myśli Autora.

Informacje ogólne

- Artykuły należy dostarczać pocztą elektroniczną (lub na płycie CD). Prosimy również o przesłanie jednego egzemplarza jednostronnego wydruku tekstu na adres:
a.swiderska@stat.gov.pl lub e.grabowska@stat.gov.pl
 Redakcja „Wiadomości Statystycznych”
 Główny Urząd Statystyczny
 al. Niepodległości 208, 00-925 Warszawa

- Konieczne jest dołączenie do artykułu skróconej informacji (streszczenia) o jego treści (ok. 10 wierszy) w języku polskim i, jeżeli jest to możliwe, także w językach angielskim i rosyjskim. Streszczenie powinno być utrzymane w formie bezosobowej i zawierać: ogólny opis przedmiotu artykułu, określenie celu badania, przyjętą metodologię badania oraz ważniejsze wnioski.
- Prosimy również o podawanie słów kluczowych w języku polskim i angielskim, przybliżających zagadnienia w artykule.
- Konieczne jest przesłanie oświadczenia, którego wzór należy pobrać ze strony internetowej.
- Pytania dotyczące przesłanego artykułu, co do jego aktualnego statusu itp., należy kierować do redakcji na adres: a.swiderska@stat.gov.pl lub e.grabowska@stat.gov.pl lub tel. 22 608-32-25.

Wymogi edytorskie wydawnictwa

Artykuł powinien mieć optymalną objętość (łącznie z wykresami, tablicami i literaturą) 10—20 stron przygotowanych zgodnie z poniższymi wytycznymi:

1. Edytor tekstu — Microsoft Word, format *.doc lub *.docx.
2. Czcionka:
 - autor — Arial, wersalik, wyrównanie do lewej, 12 pkt.,
 - tytuł opracowania — Arial, wyśrodkowany, 16 pkt.,
 - tytuły rozdziałów i podrozdziałów — Times New Roman, wyśrodkowany, kursywa, 14 pkt.,
 - tekst główny — Times New Roman, normalny, wyjustowany, 12 pkt.,
 - przypisy — Times New Roman, 10 pkt.
3. Marginesy przy formacie strony A4 — 2,5 cm z każdej strony.
4. Odstęp między wierszami półtorej linii oraz interlinia przed tytułami rozdziałów.
5. Pierwszy wiersz akapitu wcięty o 0,4 cm, enter na końcu akapitu.
6. Wyszczególnianie rozmaitych kategorii należy zacząć od kropek, a numerowanie od cyfr arabskich.
7. Strony powinny być ponumerowane automatycznie.
8. Wykresy powinny być załączone w osobnym pliku w oryginalnej formie (Excel lub Corel), tak aby można było je modyfikować przy opracowaniu edytorskim tekstu. W tekście należy zaznaczyć miejsce ich włączenia. Należy także przekazać dane, na podstawie których powstały wykresy.
9. Tablice należy zamieszczać w tekście, zgodnie z treścią artykułu. W tablicach nie należy stosować rastrów, cieniowania, pogrubiania czy też podwójnych linii itp., a także skrótów wyrazów w tekście zamieszczanym w „główce” i „boczkę”.
10. Pod wykresami i tablicami należy podać informacje dotyczące źródła opracowania.
11. Oznaczenia literowe należy wyróżniać następująco: macierze — wersalik, proste, pogrubione (np. **P**, **N_{ij}**); wektory — małe litery, kursywa, pogrubione (np. **w**, **x_i**); pozostałe zmienne — małe litery, kursywa, bez pogrubienia (np. *w*, *x_i*).
12. Stosowane są skróty: tablica — tabl., wykres — wyk.
13. Przypisy do tekstu należy umieszczać na dole strony.
14. Przytaczane w treści artykułu pozycje literatury przedmiotu należy zamieszczać podając nazwisko autora i rok wydania publikacji według wzoru: (Kowalski, 2002). Z kolei przytaczane z podaniem stron pozycje literatury przedmiotu należy zamieszczać w przypisie dolnym według wzoru: Kowalski (2002), s. 50—58.
15. Wykaz literatury należy zamieszczać na końcu opracowania według porządku alfabetycznego według wzoru: Kowalski J. (2002), *Tytuł publikacji*, Wydawnictwo X, Warszawa (bez podawania numerów stron). Literatura powinna obejmować wyłącznie pozycje przytoczone w artykule.

Z „Planu wydawniczego 2015”

Seria BIULETYNY I CZASOPISMA

- Biuletyn Statystyczny (*m*)
- Moduł „Porównania międzynarodowe” (*k*)
- Polska – wskaźniki makroekonomiczne (*m*)
- Wiadomości Statystyczne (*m*)
- Statistics in Transition – new series
- Poland Quarterly Statistics (*k*)
- Statystyczne Vademecum Samorządowca

Publikacje wydawane z częstotliwością: (*m*) miesięczną, (*k*) kwartalną.

Sprzedaż detaliczna i zamówienia:

ZAKŁAD WYDAWNICTW STATYSTYCZNYCH
STATISTICAL PUBLISHING ESTABLISHMENT

al. Niepodległości 208, 00-925 Warszawa

Dział Sprzedaży tel. (22) 608 32 10, 608 38 10, fax (22) 608 38 67

Sale Department

e-mail: zws-sprzedaz@stat.gov.pl
